



ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๑๖

ตำนานภาษีอากรบางอย่าง

กับคำอธิบายของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

เจ้าภาพพิมพ์ในการบำเพ็ญกุศล

เมื่อ จ่า พระยาประดินันทน์ภูมิรัตน์ (เชี่ยงสุน เสรฐภักดี)

ถึงแก่กรรมมาครบปัญญาสมวาร

ณวันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๘

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์

คำนำ



คุณหญิงประดินันทน์ภูมิรัตน์ (ซิ้วเซ็ง เสรฐภักดี) ปรารภจะบำเพ็ญการกุศลสนองคุณ จ่า พระยาประดินันทน์ภูมิรัตน์ (เชียง-สุน เสรฐภักดี) ผู้สามีซึ่งถึงแก่กรรมมาครบปีญญาสมวาร ใคร่จะพิมพ์หนังสือแจกเปนที่ระลึกในงารนั้นด้วย แจ้งความมายังหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ขอให้กรรมการช่วยเลือกเรื่องหนังสือให้ ข้าพเจ้าจึงเลือกหนังสือลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๑๖ พิมพ์เปนครั้งที่ ๒ ในสมุดเล่มนี้ เพราะเห็นว่าเปนเรื่องตำนานการภาษีอากร อันเปนการซึ่งพระยาประดินันท์ ฯ ทำเปนอาชีพตั้งแต่หนุ่มมาจนเกือบตลอดอายุ

หนังสือเรื่องนี้เปนจดหมายเหตุตำนานการเก็บภาษีอากรต่าง ๆ หลายเรื่องด้วยกัน เปนพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มี แม้เรื่องตำนานที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้จะไม่บริบูรณ์ทีเดียว ก็เชื่อว่าจะให้ความรู้อันเปนประโยชน์แก่ผู้อ่านได้เปนอันมาก ข้าพเจ้าได้แต่งคำอธิบายเรื่องภาษีอากรซึ่งเก็บในกรุงสยามเติมเข้าในเบื้องต้น พอให้เห็นลักษณการว่าการเก็บภาษีอากรแต่โบราณเปนอย่างไร

อนึ่งในการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ เจ้าภาพได้เรียงประวัติของผู้มรณะส่งมาขอให้พิมพ์ไว้เปนที่ระลึกด้วย เรื่องประวัติของพระยาประดินันทน์ฯ น่าอ่าน ได้ให้พิมพ์ไว้ต่อท้ายคำนำนี้

ในที่สุด ข้าพเจ้าขออนุโมทนากุศลบุญราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพงานศพพระยาประดินันทน์ฯ ได้บำเพ็ญในวารนี้ด้วย.

ดำรง [signature] สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๘



จ่า พระยาประดินันทน์ภูมิรัตน์
(เชียงสุน เสรฐภักดี)

ประวัติพระยาประดินันทน์ภูมิรัตน์



พระยาประดินันทน์ภูมิรัตน์ ชาติภูมิเดิมเปนจีนนอก เกิดที่ตำบลนำโกยเลี่ยวเฮีย อำเภอเท่งไฮ้ จังหวัดแต้จิ๋ว เมื่อปีฉลู พระพุทธศักราช ๒๓๙๖ แซ่เลี่ยว ชื่อเชียงสุน เปนบุตร์นายฮงฮั้ว นางกอฮกซิ่ว มีการศึกษาตามธรรมเนียมจีนในครั้งนั้น ได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ในพระราชอาณาเขตสยามตั้งแต่อายุ ๑๖ ปี

ชั้นต้นได้รับจ้างทำการค้าขายกับน้ำกอเตี้ยกทง ยี่ห้อกุ้ยเส็ง อยู่ที่ศาลเจ้าเก่า จังหวัดพระนครกรุงเทพฯ แลการที่ทำนั้นตั้งแต่พายเรือเร่ขายสินค้าเปนต้น แต่เมื่อน้ำผู้นี้เลิกการค้าขายกลับไปเมืองจีนแล้ว ได้เริ่มค้าขายส่วนตัวบ้างเล็กน้อยอย่างหาเช้ากินค่ำพอประทังไปคราวหนึ่ง

ต่อมาด้วยความช่วยเหลือจากน้ำเจี้ยอึ๊กผู้หนึ่ง ให้เปนจุ้นจู๊เรือใบค้าขายระหว่างจังหวัดนครศรีธรรมราช กับตามท่าหัวเมืองในมณฑลปักษ์ใต้ไป ๆ มา ๆ จนได้มีความคุ้นเคยสนิทสนมกับผู้สำเร็จราชการเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้น เปนทางให้ได้รับความอนุเคราะห์ที่จะได้ขยายตัวออกทำการอีกชั้นหนึ่ง

ต่อนั้นได้เลิกการเดิรเรือมีโอกาศได้ทำการภาษีอากรบ้าง ได้รับประทวนเปนขุนสุนทร กรมการพิเศษจังหวัดนครศรีธรรมราชอยู่ก่อน จึงย้ายมาตั้งภูมิลำเนาอยู่บ้านดอน (เมืองสุราษฎร์ธานี) คงได้ทำการภาษีอากรผูกขาด เช่นบ่อนเบี้ย สุรา ยาฝิ่น จันอับอีกด้วย หรือรวมเรียกว่าภาษีผลประโยชน์ กับทำการค้าขายอย่างอื่นอีกบ้าง แลได้เปลี่ยนรับประทวนเปนขุนประเสริฐสรรพภาษี เจ้าภาษีขาเข้าขาออกที่จังหวัดสุราษฎร์ ทั้งได้เปลี่ยนรับประทวนเปนขุนพิทักษ์ธนกิจ เจ้าภาษีสุราในมณฑลสุราษฎร์อีกครั้งหนึ่ง

ภายหลังได้ทำภาษีอากรอีกหลายอย่าง ทั้งทำเองในหัวเมืองกับเข้าหุ้นส่วนทำอากรรังนก อากรบ่อนเบี้ย ยาฝิ่น จันอับในกรุงเทพฯ ต้องยุบยากมาก็มากหลายคราว ในที่สุดยังคงได้รับผูกขาดทำอาการรังนกตามหัวเมืองชายทะเล ตั้งแต่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ลงไปถึงมณฑลสุราษฎร์แลมณฑลนครศรีธรรมราชเปนลำดับต่อเนื่องกันมาหลายปี ทั้งได้ฝึกสอนนายจิ้นซ้งบุตรชายคนที่ ๒ ให้ได้ทำการภาษีอากร จนได้รับผูกขาดอากรรังนกรวมกันอยู่ในที่สุดนี้ด้วย

ตั้งแต่ได้ทำการภาษีอากรมาในรัชกาลที่ ๕ จนถึงพึ่งสิ้นรัชกาลที่ ๖ แม้บางปีจะไม่ได้กำไรหรือถึงขาดทุนมากน้อยประการใด ได้จัดการขวนขวายส่งเงินภาษีอากรนั้นๆ ให้เสร็จไปทุกงวด แล

คงตั้งตนบำรุงตระกูลมาได้ อาศรัยด้วยการทำภาษีอากรเปนกำลัง ยิ่งด้วยเดชะพระบารมีปกเกล้า ฯ เปนที่พึ่ง

ยังพระมหากรุณาธิคุณอีกเหลือล้น พระราชทานนามสกุล "เสรฐภักดี" เมื่อจัดการเสือป่าไปถึงหัวเมือง ได้เปนพลสมาชิกเสือป่า จนถึงได้รับพระราชทานยศนายหมู่โท ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร์ตั้งแต่เปนขุนประเสริฐสวามิภักดิ์ หลวงประเสริฐสวามิภักดิ์ กรมการพิเศษมณฑลสุราษฎร์ จนถึงเปนพระประดินันทน์ภูมิรัตน์ พระยาประดินันทน์ภูมิรัตน์ ในกรมมหาดเล็ก ได้รับพระราชทานยศชั้นหุ้มแพรแลเลื่อนเปนจ่า แลได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์ช้างเผือก, มงกุฎสยาม ทั้งเหรียญเข็มซึ่งเปนส่วนในพระองค์ ในฐานที่ได้เปนข้าราชการในพระราชสำนัก รับทำการสนองพระเดชพระคุณในบางส่วนบางคราวมาตามพระราชประสงค์

เวลาที่อยู่บ้านดอนจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้เปนผู้หนึ่งที่มีโอกาศทำการรับเสด็จ รับรองผู้มีบรรดาศักดิ์ญาติมิตร์ไปมาเสมอ ทั้งเมื่อยังอยู่ในหัวเมืองกับเมื่อมาอยู่ในกรุงเทพ ฯ ได้ออกทรัพย์เข้าส่วนเรี่ยรายตามยุคคราวนิยม เช่นการสร้างพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปิยมหาราชที่พระลานพระราชวังดุสิต การสร้างเรือพระร่วง การเสือป่า การสร้างโรงเรียน การสร้างสวนลุมพินี บำรุงอากาศยาน ได้ออกเงินส่วนตัวทั้งช่วยเรี่ยรายบำรุง

ด้วยเปนต้น คงตั้งอยู่ในความกตัญญูกตเวทีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แลผู้มีอุปการะคุณ

สำหรับงารพิเศษบางคราว เช่นในงารนักขัตฤกษ์หรืองารรื่นเริงคราวใด ได้ทำไปด้วยความสวามิภักดิ์มิได้คิดต่อการสิ้นเปลืองสุดแต่เพื่อให้ได้เฉลิมพระราชหฤทัย แลในงารบัณณาสมวารพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ในระหว่างที่ตนป่วยหนักอยู่แล้ว ได้พยายามจัดทำกงเต๊กถวายพร้อมด้วยนายจิ้นซ้ง เสรฐภักดี บุตร์ กับได้ส่งเงินเปนทุนสำหรับเตียงคนไข้อุทิศถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกษฐนั้น ด้วยระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณอยู่เหนือเกล้าฯ

ยังการกุศลอีกบาง อย่าง ตามคตินิยมทั้งอย่างไทยอย่างจีนก็คงได้ทำสืบมา มีการออกเงินบำรุงสภากาชาดสยาม เปนสมาชิกกิติมศักดิ์ แลได้ทำป่าช้าจีนไว้เปนสาธารณที่บ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ อันเปนที่ตั้งทำมาค้าขายเปนทางให้ตั้งตัวเจริญมาได้

การช่วยความทุกข์ยากแก่เพื่อนมนุษย์ก็ได้ทำอีกบางคราว เช่นเมื่อเกิดน้ำท่วมที่บ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ ในพระพุทธศักราช ๒๔๕๔ กับ ๒๔๕๘ ได้ช่วยเหลือเลี้ยงดูแจกจ่ายอาหาร เครื่องใช้สรอยแก่ผู้ที่ได้รับความทุกข์ยากนั้น แม้เมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๖๕ เกิดน้ำท่วมใหญ่ที่ซัวเถา ซึ่งเปนถิ่นประเทศจีน ก็ได้เปนผู้หนึ่งที่จัดการเรี่ยรายเงินส่งไปช่วยแก่เพื่อนร่วมชาติ ที่ได้รับความ

ลำบากนับแสน ถึงได้กราบบังคมทูลขอพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เปนที่พึ่ง ได้รับพระราชทานเงินส่งไปเปนทานด้วย ๕,๐๐๐ บาท แลได้ออกเงินส่วนตัวส่งไปด้วยตามกำลัง

ส่วนการค้าขายที่ได้ทำกันในหมู่จีน ก็ได้รับเปนนายกในสมาคมสยามพาณิชจีนสโมสร (เซียงหวย) แลได้เปนสมาชิกหรือเข้าส่วนเพื่อความสัมพันธ์กับคณะค้าขายอีกบ้าง ด้วยหวังความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันแลกันอยู่เสมอ กับเนื่องด้วยได้ทำประโยชน์แก่ฝ่ายจีนด้วยนั้น ได้รับตราสภากาชาดจีน, ตราเกียฮัวเจียง, จากรัฐบาลกรุงปักกิ่ง ทั้งได้เปนกรรมการคลังกรุงปักกิ่งด้วย

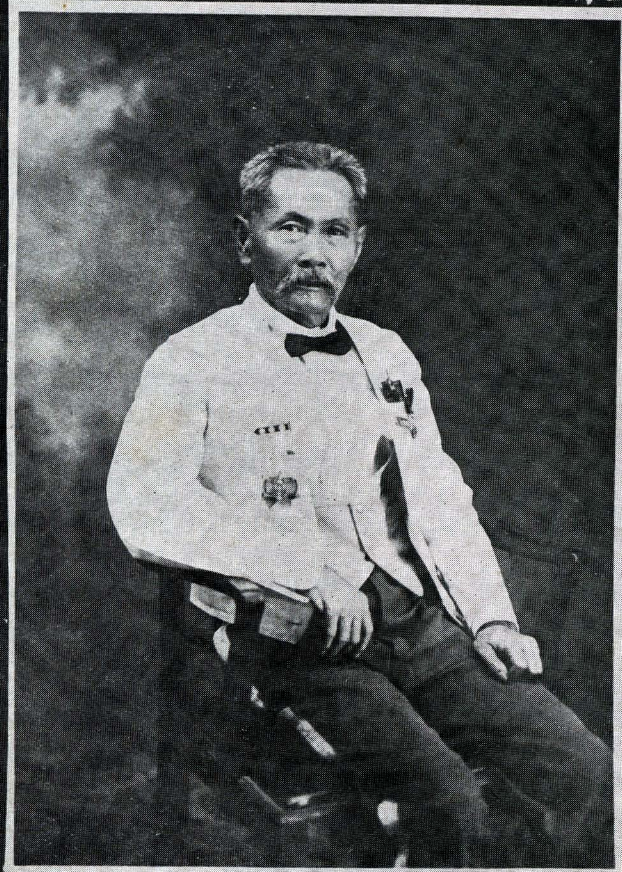
ความปฏิบัติมาแล้วนั้นได้รับความเมตตาปราณีจากเจ้านายข้าราชการตลอดถึงชนอื่นๆ ทำความกว้างขวางให้บังเกิดเปนทางให้ปฏิบัติการมาได้ด้วยความเจริญ พร้อมด้วยความสดวกสืบมามาก และผลประโยชน์ที่หาได้ๆ ใช้จ่ายไปในการเลี้ยงชีพ บำรุงครอบครัว กับใช้จ่ายไปในการกุศลสาธารณประโยชน์ต่างๆ ทั้งได้ส่งไปเกื้อกูลวงศ์ญาติพวกพ้องทางเมืองจีนอีกบ้างตามธรรมดา แต่คงยึดถือตั้งหลักฐานภูมิลำเนาที่จะสืบตระกูลเปนข้าอยู่ในพระราชอาณาเขตนี้ให้เปนที่ร่มเย็นสืบไป ในที่สุดจนได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ทั้งในจังหวัดพระนครกรุงเทพฯ กับที่บ้านดอนจังหวัดสุราษฎร์ด้วย

เริ่มแต่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ในรัชกาลที่ ๕ ตลอดใน

รัชกาลที่ ๖ จนถึงในรัชกาลที่ ๗ เปนเวลาราว ๕๘ ปี แต่ได้กลับไปเมืองจีนบ้างบางคราว ด้วยไปทำการศพบิดา เยี่ยมบ้านเมืองตามธรรมดา เพื่อการค้าขายบ้าง ในที่สุดไปจัดการศพมารดาซึ่งพึ่งถึงแก่กรรม เมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๖๗ คงอยู่ในพระราชอาณาเขตนี้มากกว่าเมืองจีน มีภรรยาบุตร์หลานหญิงชายสืบตระกูลสัมพันธ์เปนไทยอยู่โดยมาก แลด้วยความคุ้นเคยกับไทยมาช้านาน แม้มีกิจการที่ต้องทำเปนหนังสือโต้ตอบชี้แจง ถ้าเปนส่วนสามัญบางคราวก็บอกให้ร่างตามสำนวนตนเองได้บ้าง ทั้งได้พยายามสั่งสอนบุตร์หลานให้สนใจศึกษาวิชาการตามสมัยนิยม ที่จะยังประโยชน์ข้างหน้าให้กว้างขวาง

ความเปนไปโดยสภาพธรรมชาติ ได้ป่วยกระเสาะกระแสะมาตั้งแต่กลับจากการทำบุญศพมารดาที่ซัวเถา ถึงธันวาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๘ ยิ่งป่วยมากด้วยโรคชรา ภรรยาบุตร์ได้พยายามจัดการพยาบาลรักษา มีทั้งแพทย์ ฝรั่ง ไทย จีน เปนลำดับมาแต่ก็สุดความสามารถ จนจวนใกล้จะถึงที่สุดในชีวิตได้สั่งไว้แก่บุตร์ภรรยาให้ทำการกุศลในสิ่งถาวร หรือบำรุงสาธารณประโยชน์ เช่นสภากาชาดสยาม ในที่สุดได้ถึงแก่กรรมด้วยความสงบที่บ้านบรรเทิง ถนนสี่พระยา จังหวัดพระนคร เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๘ เวลา ๙ นาฬิกาก่อนเที่ยง คำนวณอายุได้ ๗๓ ปี ได้รับพระราชทานน้ำอาบศพเปนเกียรติยศ

暹大君主御賞映



暹曆二千四佰陸十陸年第十月九號

中華民國十三年陽曆一月九號

ราชสาทิศย์สถาน

พระราชอุทยานสราญรมย์

พ.ศ. ๒๔๖๖



The Royal Photographic Studio

Saranrom Gardens.

B. E. 2466

พ.ข.

จ่า พระยาประดินันทน์ภูมิรัตน์

(เชียงสุน เสรฐภักดี)

พระยาประดินันทน์ภูมิรัตน์มีบุตร์ธิดาที่ยังมีตัวอยู่ในเวลานี้ ๗ คน คือ

๑ นายจิ๊นเซย

๒ นางกิมเน้ย

๓ นายจิ๊นซ้ง

๔ นางกิมน้อม

๕ นางกิมพร้อม

๖ นายจิ๊นย้ง

๗ นางสาวกิมเอ็ง

บรรดาครอบครัวภรรยาแลบุตร์หลานซึ่งยังมีอยู่ ได้รู้สึกในพระมหากรุณาธิคุณซึ่งชุบเกล้า ฯ พระยาประดินันทน์ภูมิรัตน์มา ยิ่งตระกูลเดิมเปนเหลือล้น ตลอดจนครอบครัววงศ์ญาติได้รับความเจริญมา คงหวังในพระกรุณาปกเกล้า ฯ เปนที่พึ่งชุบเลี้ยงตระกูล เสรฐภักดี อยู่เปนข้าสนองพระเดชพระคุณสืบไป พระเดชพระคุณเปนล้นเกล้า ฯ หาที่สุดมิได้

สารบารพ์

อธิบายตำนานภาษีอากร

ลักษณเก็บภาษีอากรในสยามประเทศแต่โบราณ ตามที่ปรากฎในหนังสือเก่า เช่นกฎหมายลักษณพระธรรมนูญ แลลักษณอาญาหลวงเปนต้น แลตามความในหนังสือของมองสิเออร์เดอลาลุแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาเมื่อรัชกาลสมเด็จพระนารายน์มหาราชแต่งพรรณาไว้ ดูจัดเปน ๔ อย่าง เรียกว่าจังกอบอย่าง ๑ อากรอย่าง ๑ ส่วย[๑]อย่าง ๑ ฤชาอย่าง ๑ เรียกรวมกันว่า ส่วยสาอากร หรือส่วยสัดพัฒยากร หาได้เรียกว่าภาษีอากรอย่างทุกวันนี้ไม่

จังกอบนั้นเก็บชักส่วนสินค้า หรือเก็บเงินเปนอัตราตามขนาดยานพาหนะที่ขนสินค้า เช่นเรือเป็นต้น เมื่อผ่านด่านขนอนทางบกทางน้ำ ในกฎหมายลักษณอาญาหลวง (มาตรา ๑๐) ว่า พิกัดเก็บ ๑๐ หยิบ ๑ ประเพณีเก็บจังกอบนี้มีมาแต่ดึกดำบรรพ์ ปรากฎในจารึกของพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ครั้งกรุงสุโขทัยเปนราชธานีของประเทศสยามนี้กล่าวว่า เมื่อพระเจ้ารามคำแหงครองกรุงสุโขทัยนั้น ทรงทำนุบำรุงราษฎรให้ไปมาโดยผาสุก "เจ้าเมืองบ่เอาจะกอบในไพร่ลู่ทาง" ดังนี้

อากรนั้น เก็บชักส่วนผลประโยชน์ที่ราษฎรทำมาหาได้ โดยประกอบการต่าง ๆ เช่น ทำนา, ทำไร่, ทำสวน, เปนต้น หรือ

---

๑ *คำว่า ส่วย เห็นจะมาแต่ภาษีจีนแต้จิ๋ว "ส่วยโบ๊ว" หมายความว่าเก็บส่วนลดจากผลประโยชน์ของราษฎร*

โดยให้สิทธิของรัฐบาล เช่นอนุญาตให้เก็บของในป่า จับปลาในน้ำ แลต้มกลั่นสุราเปนต้น พิกัดที่เก็บเข้าใจว่าคงประมาณอยู่ราว ๑๐ หยิบ ๑ ในผลประโยชน์ที่ได้นั้นเปนอัตรา

ส่วยนั้นคือยอมให้บุคคลบางจำพวกส่งสิ่งของซึ่งรัฐบาลต้องการใช้ แทนที่คนเหล่านั้นต้องมาประจำทำราชการด้วยแรงของตน ยกตัวอย่างดังเช่นยอมอนุญาตให้ราษฎรที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ชายดงพระยาไฟหาดินมูลค้างคาว อันมีตามถ้ำที่ภูเขาในดงนั้น มาหุงดินประสิวส่งหลวงสำหรับทำดินปืน หรือเช่นยอมให้ราษฎรชาวเมืองถลางหาดีบุกอันมีมากในเกาะนั้น ส่งหลวงสำหรับทำลูกปืนแทนแรงรับราชการเปนต้น อัตราส่วยที่ต้องส่งคงกำหนดเท่าราคาที่ต้องจ้างคนรับราชการแทนตัว

ฤชานั้น คือค่าธรรมเนียม กำหนดเรียกจากการต่าง ๆ ซึ่งรัฐบาลทำให้เพื่อประโยชน์แก่ราษฎรบางคนเฉพาะตัว ยกตัวอย่างดังผู้ใดจะขอโฉนดตราสารเปนสำคัญแก่กรรมสิทธิของตน มิให้ผู้อื่นบุกรุกแย่งชิงที่เรือกสวนไร่นา รัฐบาลก็เก็บค่าฤชาจากเจ้าของกรรมสิทธินั้น หรือเช่นราษฎรเปนความกันรัฐบาลต้องชำระให้ในโรงศาล ฝ่ายใดแพ้คดีถูกปรับไหมให้ใช้เงินแก่ฝ่ายชนะเท่าใด รัฐบาลย่อมเก็บเปนฤชากึ่งหนึ่งนั้น เรียกว่าเงินพินัย ดังนี้เปนต้น

ในหนังสือที่มองสิเออร์เดอลาลุแบร์ราชทูตแต่ง อธิบายว่าเมื่อ

ครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายน์มหาราชนั้น เก็บส่วยสาอากรต่างๆ (คิดตามอัตราเงินที่ใช้ในปัจจุบัน) ดังนี้ คือ

๑. จังกอบเรือ (บรรทุกสินค้า) เดิมเก็บตามขนาดเรือยาววาละบาท ๑ มีอธิบายว่าเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระนารายน์ ฯ เพิ่มพิกัดขนาดปากเรือขึ้น เรือลำใดปากกว้างกว่า ๖ ศอก (ถึงเรือนั้นจะยาวไม่ถึง ๖ วา) ก็เก็บลำละ ๖ บาท แลจังกอบเรือนี้ว่าตรวจเก็บที่ด่านขนอนตั้งแต่เมืองไชยนาทลงมา

๒. จังกอบสินค้า เก็บทั้งสิ่งสินค้าเข้าแลสินค้าออก

๓. อากรค่านา ว่าเก็บไร่ละ ๒๕ สตางค์ มีอธิบายว่าแต่ก่อนถ้านาแห่งใดไม่ทำก็ไม่ต้องเสียค่านา สมเด็จพระนารายน์ ฯ มีพระราชประสงค์จะมิให้คนหวงที่นาไว้เปล่า ๆ ให้เก็บค่านาทั้งนาที่ทำแลมิได้ทำ

๔. อากรสวน ทุเรียนเก็บต้นละ ๕๐ สตางค์ พลูเก็บค้างละบาทหนึ่ง (ดูแรงเกินไป ที่จริงพิกัดเห็นจะเปนไร่ละบาท) หมากเดิมเก็บพิกัดต้นละ ๓ ผล ถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายน์ ฯ เก็บเปนเงิน (แต่พิกัดเท่าใดหากล่าวถึงไม่) มะพร้าวเก็บต้นละ ๕๐ สตางค์ ต้นส้ม ต้นมะม่วง ต้นมังคุด ต้นพริก (Pimentieri) เก็บต้นละบาทหนึ่ง (ดูแรงเกินนัก เห็นจะผิด) มีอธิบายว่าพริกไทยนั้นเดิมก็เสียอากร แต่สมเด็จพระนารายน์ ฯ โปรด ฯ ให้งดการเก็บอากรเสีย มีพระราชประสงค์จะให้คนปลูกพริกไทยเปนสินค้าให้มากขึ้น

๕. อากรสุรา เก็บตามจำนวนเตาที่ตั้งต้มกลั่นสุราขาย ถ้าแลที่เมืองใดไม่มีเตาสุรา (ปล่อยให้ราษฎรต้มกลั่นตามอำเภอใจ) เก็บอากรสุราเรียงตัวคน (ชายฉกรรจ์) คนละบาท ๑ มีอธิบายว่าในรัชกาลสมเด็จพระนารายน์ ฯ เพิ่มพิกัดอากรสุราขึ้นกว่าแต่ก่อนอิกเท่าหนึ่ง แลเก็บอากรจากคนขายสุราด้วย คือขายย่อยเก็บร้านละบาท๑ ถ้าขายเปนจำนวนมาก เก็บตามจำนวนสุราโอ่งใหญ่ (เท?) ละบาท ๑

๖. อากรค่าน้ำ เก็บจากอนุญาตที่ลหารให้คนหาปลา มีอธิบายว่าเปนหน้าที่ออกญาท้ายน้ำเปนพนักงารเก็บ

๗. อธิบายว่ามีอากรที่เกิดขึ้นใหม่ หรือตั้งขึ้นในรัชกาลนั้นเองอิก ๒ อย่าง คืออากรบ่อนเบี้ยอย่าง ๑ แลค่าอนุญาตให้ออกญาแมนตั้งโรงหญิงนครโสเภณีอย่าง ๑

(มีอากรอิกอย่างหนึ่ง ซึ่งเข้าใจว่าเก็บมาแต่โบราณ แต่มองสิเออรเดอลาลุแบร์มิได้กล่าวถึง คืออากรตลาด เก็บจากผู้ที่ออกร้านขายของในท้องตลาด แต่พิกัดเก็บอย่างไรหาทราบชัดไม่)

๘. ส่วยต่าง ๆ นั้น คือเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งประเทศราชส่งตามพระราชกำหนดอย่าง ๑ ทรัพย์มรดกของผู้มรณภาพซึ่งต้องพัฒยา (คือเกินกำลังของทายาทจะเอาไว้ใช้สอย) อย่าง ๑ เกณฑ์เฉลี่ย (คือเกณฑ์ให้ช่วยกันเลี้ยงแขกเมือง หรือเกณฑ์ให้ช่วยกันสร้างป้อมปราการเปนต้น) อย่าง๑ ส่วยแทนแรง คือ

โดยปรกติ บรรดาชายฉกรรจ์มีหน้าที่เข้ามารับราชการปีละ ๖ เดือน ยอมให้คนที่เหลือใช้ไปทำมาหากิน แต่ให้ส่งเงินมาจ้างคนแทนตัว หรือหาสิ่งของที่ต้องการใช้ในราชการส่งแทนแรงที่เข้ามารับราชการอย่าง ๑ มีอธิบายว่าค่าจ้างคนรับราชการแทนตัวนั้น ตั้งอัตราเงินเดือนละ ๒ บาท คิดเปนค่าแรงบาทหนึ่ง เบี้ยเลี้ยงบาทหนึ่ง รวมเปนปีละ ๑๒ บาท

๔. ค่าฤชา (ที่ได้เปนของหลวง) นั้น คือเงินพินัยเบี้ยปรับคู่ความ แลทรัพย์สมบัติซึ่งริบจากผู้มีความผิด (ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ไม่ได้นับในหมวดนี้ เพราะเดิมพระราชทานเปนผลประ-โยชน์ของเจ้าหน้าที่ เช่นกับเงินเดือน แม้เงินพินัยตามศาลหัว-เมือง ก็ยกพระราชทานให้เปนผลประโยชน์ของผู้ว่าราชการเมือง)

มองสิเออร์เดอลาลุแบร์ อธิบายเรื่องผลประโยชน์แผ่นดินครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายน์ ฯ ว่านอกจากเก็บส่วยสาอากรดังกล่าวมายังมีทางได้อย่างอื่นอีก คือได้ค่าที่นาหลวงแลสวนหลวงผู้ทำต้องแบ่งผลที่ทำได้ส่งเปนภาคหลวงอย่าง ๑ ได้กำไรการค้าขายในพระคลังสินค้าอย่าง ๑

เรื่องพระคลังสินค้านี้ ในหนังสือซึ่งชาวต่างประเทศคนอื่น ๆ แต่งก็มักกล่าวถึง แลเปนเรื่องที่รัฐบาลต้องโต้เถียงกับชาวต่างประเทศมาจนถึงสมัยในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ควรจะอธิบายให้ทราบลักษณการเสียก่อน อันมูลเหตุที่จะมีพระคลังสินค้านั้น เข้า

ใจว่าเพราะเหตุ ๒ อย่าง คืออย่างที่ ๑ เรือต่างประเทศเอาเครื่องศัสตราวุธ แลดินดำกำมะถันเปนสินค้าเข้ามาขาย ของเหล่านี้รัฐบาลไม่ปราถนาจะให้ตกไปถึงมือปัจจามิตร แต่จะห้ามมิให้ชาวต่างประเทศเอาเข้ามา รัฐบาลก็ต้องการมีไว้สำหรับใช้ราชการบ้านเมือง จึงยอมให้ชาวต่างประเทศเอาเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์เข้ามาได้ แตบังคับว่าต้องขายแก่รัฐบาลแห่งเดียว เมื่อรัฐบาลซื้อของเหล่านั้นไว้จนมีเกินจำนวนต้องการ รัฐบาลก็ขายเปนรายย่อยไปแก่ไพร่บ้านพลเมือง เกิดกำไรแก่รัฐบาลด้วยประการฉนี้อย่าง ๑ อย่างที่ ๒ นั้นเปนส่วนสินค้าขาออก มีสินค้าบางอย่างซึ่งหาได้ในพื้นเมือง แต่เปนของมีน้อยแลหายาก ยกเปนตัวอย่างดังเช่นดีบุกเปนต้น ของเหล่านี้พวกพ่อค้าต่างประเทศพากันต้องการจะเอาไปขายประเทศอื่น เพราะขายได้ราคาแพง รัฐบาลจะยอมให้ขายซื้อกันได้ตามใจ เกรงของเหล่านั้นจะหมดสิ้นไม่มีเหลืออยู่สำหรับใช้ราชการในบ้านเมือง จึงกำหนดว่าเปนสินค้าต้องห้าม มิให้ซื้อขายกันในท้องตลาด ใครมีสินค้าต้องห้ามเหล่านั้น ถ้าจะขายให้เอามาขายต่อพระคลัง ใครจะซื้อก็ให้มาซื้อที่พระคลัง รัฐบาลเปิดขายไปแต่พอเห็นสมควร วิธีการซื้อขายที่รัฐบาลบังคับเช่นว่ามานี้ บางทีจะมีมาแต่ในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม หรือก่อนนั้นแล้ว แต่เมื่อถึงในรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง (ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๗๓ จน พ.ศ. ๒๑๙๘) คิดจัดการ

ค้าขายในพระคลังให้เปนทางที่จะได้ผลประโยชน์แผ่นดินเพิ่มเติมอิกทางหนึ่ง จึงตั้งพิกัดสินค้าต้องห้ามให้มากสิ่งยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน คือส่วนสินค้าที่เข้ามาแต่ต่างประเทศ นอกจากเครื่องศัสตราวุธ เพิ่มเติมกำหนดว่าผ้าเปนสินค้าต้องห้ามอิกอย่าง ๑ ใครบรรทุกผ้าเข้ามาต้องให้รัฐบาลรับซื้อเข้าพระคลัง แล้วจำหน่ายไปตามตลาดทั้งในกรุงแลหัวเมือง ส่วนสินค้าขาออกนั้น กำหนดดิน-ประสิว ตะกั่ว ฝาง หมากสง หนังสัตว์ เนื้อไม้ ช้าง แลงาช้าง ฯ เหล่านี้ ว่าเปนสินค้าต้องห้ามเพิ่มเติมขึ้น รัฐบาลจึงได้กำไรในพระคลังเปนผลประโยชน์แผ่นดินยิ่งขึ้นอิกทางหนึ่ง เมื่อพระคลังมีการซื้อแลจำหน่ายสินค้ามากขึ้นเช่นกล่าวมา การแพนกนี้จึงได้นามว่าพระคลังสินค้า

นอกจากภาษีอากรต่างๆที่กล่าวมา มองสิเออร์เดอลาลุแบร์ว่าผลประโยชน์แผ่นดินที่ได้เปนตัวเงินเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระนารายน์ ฯ ประมาณปีละ ๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท

ผลประโยชน์แผ่นดินเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเปนราชธานี นอกจากเก็บส่วยสัดพัฒยากร แลการซื้อขายในพระคลังสินค้าดังกล่าวมา ยังมีทางที่ได้ผลประโยชน์ของหลวงด้วยแต่งเรือไปค้าขายยังนานาประเทศด้วยอิกอย่างหนึ่ง คือมีเรือกำปั่นของหลวงบรรทุกสินค้าของหลวง เช่น ช้าง ดีบุก แลฝางเปนต้น ไปขายถึงอินเดียบ้าง เมืองจีนบ้าง เมืองชวาบ้าง แลประเทศอื่นบ้าง

แล้วรับซื้อสินค้าต่างประเทศที่ต้องการใช้ในประเทศนี้ เช่นผ้าลายแลถ้วยชามเปนต้น เข้ามาให้พระคลังสินค้าจำหน่ายได้กำไรในทางนี้เปนผลประโยชน์ของหลวงอีกทางหนึ่ง

วิธีเก็บผลประโยชน์แผ่นดินเช่นกล่าวมานี้ ใช้เปนประเพณีมาจนตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยาเปนราชธานี เมื่อมาถึงสมัยกรุงธนบุรีเปนราชธานีก็ดี ในสมัยกรุงรัตนโกสินทรเปนราชธานีเมื่อชั้นรัชกาลที่ ๑ แลรัชกาลที่ ๒ ก็ดี ก็เก็บส่วยสัดพัฒยากรแลประกอบการซื้อขายในพระคลังสินค้า แลค้าเรือต่อมาตามแบบอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา ไม่ปรากฎว่าได้แก้ไขอย่างใด นอกจากเปลี่ยนพิกัดอัตราบ้าง มีตัวอย่างดังเช่นเก็บเงินแทนแรงรับราชการ เมื่อครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายน์ฯ กำหนดว่าไพร่คนหนึ่งต้องมาเข้าเวรปีละ ๖ เดือน ถ้าไม่มาเข้าเวรให้เสียเงินแทนเดือนละ ๒ บาท ในชั้นกรุงรัตนโกสินทรนี้ลดเวลารับราชการลงคงให้เข้าเวรเพียงปีละ ๓ เดือน แต่เพิ่มพิกัดเงินที่ต้องเสียแทนแรงมากขึ้นเดือนละ ๖ บาท[๑] เพราะฉนั้นชั้นก่อนถ้าไพร่ไม่เข้ามารับราชการต้องเสียเงินปีละ ๑๒ บาท แต่ชั้นหลังต้องเสียปีละ ๑๘ บาท แต่การอันนี้เลือกได้ตามใจไพร่สมัค ถ้าไม่อยากเสียเงิน ชั้นก่อนต้องมาอยู่ประจำเวรถึงปีละ ๖ เดือน แต่ชั้นหลังต้องมาอยู่เพียงปีละ ๓ เดือน ผิดกันดังนี้

---

๑ *พิกัดที่ว่านี้ จะเปลี่ยนเมื่อรัชกาลไหนไม่ทราบแน่*

เรื่องเก็บส่วยสาอากรปรากฏในจดหมายเหตุว่า มาจัดการฟื้นระเบียบแบบแผนขึ้นเมื่อรัชกาลที่ ๓ เพราะเมื่อในรัชกาลที่ ๒ ได้ผลประโยชน์แผ่นดินไม่พอจ่ายใช้ราชการบ้านเมือง บางปีถึงต้องขอลดอัตราเบี้ยหวัดข้าราชการ จ่ายแต่ครึ่งหนึ่งบ้างหรือสองในสามส่วนบ้าง หรือมิฉนั้นเอาสิ่งสินค้าของหลวงที่มีอยู่ในพระคลังเช่นผ้าลายเปนต้น ออกแจกเปนเบี้ยหวัดก็มี

ที่เรียกว่าเบี้ยหวัดนี้ มักเข้าใจกันผิดไปว่าเปนผลประโยชน์ประจำตำแหน่ง เช่นอย่างเงินเดือนทุกวันนี้ ที่จริงเบี้ยหวัดแต่ก่อนหาใช่ผลประโยชน์ประจำตำแหน่งไม่ ด้วยถือกันว่าข้าราชการเปนตำแหน่งใดย่อมได้รับค่าฤชาธรรมเนียมหรือส่วยแลส่วนลดในหน้าที่ตำแหน่งนั้นเปนผลประโยชน์ จะยกตัวอย่างดังเช่นตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยแลกลาโหมกรมท่า ย่อมได้ค่าธรรมเนียมประทับตรานำตั้งตำแหน่งเปนผลประโยชน์ประจำตำแหน่งอย่างหนึ่ง แลยังมีอย่างอื่นอีกหลายอย่าง เบี้ยหวัดนั้นที่จริงเปนของพระราชทานตอบแทนข้าราชการที่รับราชการในส่วนพระองค์เปนทำนองบำเหน็จ เพราะฉนั้นจึงถือว่าขึ้นลดได้ตามพระราชอัธยาศัย

ผลประโยชน์แผ่นดินครั้งรัชกาลที่ ๒ นั้น ถ้าว่าโดยประเภทแลวิธีเก็บก็เปนอย่างเดียวกับเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเปนราชธานี คือ มีจังกอบอย่าง ๑ อากรอย่าง ๑ ส่วยอย่าง ๑ ค่าฤชาธรรม-

เนียมอย่าง ๑ กำไรพระคลังสินค้าอย่าง ๑ กำไรในการค้าเรืออย่าง ๑ มีจำแนกรายการปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดารของเจ้าพระยาทิพากรวงศ กับจดหมายเหตุของครอเฟิตทูตอังกฤษ ซึ่งเข้ามาในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๖๕ ได้เนื้อความดังนี้ คือ

จังกอบนั้น เก็บสินค้าเมื่อผ่านด่านขนอน(ร้อยชักสิบ)อย่าง๑ เก็บค่าเบิกร่องเรือกำปั่นตามขนาดปากเรือวาละ ๑๒ บาท อย่าง ๑

อากรนั้น เก็บค่านา อากรสวน สมพักสร ค่าน้ำ ตลาด เตาสุรา บ่อนเบี้ย

ส่วยนั้น เงินที่ยอมให้ไพร่เสียแทนเข้าเวรรับราชการ จึงเรียกว่าค่าราชการอย่าง ๑ เงินบังคับเรียกจากจีนแทนแรงรับราชการพิกัดเท่ากับทาสกรรมกรปีละ ๕๐ สตางค์ ๓ ปีเก็บครั้งหนึ่งบาท ๑ กับ ๕๐ สตางค์ ใครเสียแล้วผูกปีครั่งที่ข้อมือให้เปนสำคัญ จึงเรียกว่าเงินผูกปีอย่าง ๑ ยังส่วยสิ่งของต่าง ๆ ซึ่งยอมให้ชาวหัวเมืองหาส่งแทนเข้าเวรรับราชการอีกหลายอย่าง (สิ่งของเหล่านั้นแจ้งรายชื่ออยู่ในพระคลังสินค้าซึ่งจะกล่าวต่อไป)

ค่าฤชาธรรมเนียมนั้น เรียกค่าตรา ค่าโฉนด แลค่าธรรมเนียมความเปนต้น เหมือนอย่างเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเปนราชธานี

พระคลังสินค้าเมื่อในรัชกาลที่ ๒ นั้น ครอเฟิตกล่าวว่ากำหนดสิ่งเหล่านี้เปนสินค้าต้องห้าม คือ ๑ รังนก ๒ ฝาง ๓ ดีบุก ๔ พริก

ไทย ๕ เนื้อไม้ ๖ ผลเร่ว ๗ ตะกั่ว ๘ งาช้าง ๙ รง (ผิดกับครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายน์ ฯ คือเพิ่มพริกไทย ผลเร่ว รง เข้าในสินค้าต้องห้าม ๓ อย่าง ยกเลิกดินประสิวกับช้าง ๒ อย่าง แต่ช้างนั้นปรากฎในที่อื่นว่ายังมีช้างของหลวงส่งไปขายถึงเมืองเทศ เห็นครอเฟิตจะไม่รู้ เพราะส่งไปทางเมืองตรัง จึงไม่กล่าวถึง) สินค้าต้องห้ามที่พระคลังสินค้าขายนั้น ช้างเห็นจะเปนของหลวงจับเองหรือเปนภาคหลวงที่เรียกจากผู้จับ งาช้างเปนของบรรณาการแลรับซื้อด้วย นอกจากสองสิ่งนี้เปนของส่วยแลรับซื้อทั้งนั้น ที่กล่าวมานี้เปนส่วนสินค้าขาออก สินค้าขาเข้าซึ่งพวกพ่อค้าพามาแต่ต่างประเทศนั้น ในรัชกาลที่ ๒ ปรากฎว่า กำหนดสินค้าต้องห้ามมิให้ขายแก่ผู้อื่นแต่เครื่องศัสตราวุธยุทธภัณฑ์ คือ ปืนและดินปืนเปนต้น สินค้าอื่น ๆ นอกจากนั้นเปนแต่รัฐบาลต้องการใช้สิ่งใดซื้อได้ก่อนผู้อื่น หาปรากฎว่าบังคับให้เอามาขายเหมือนเมื่อครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายน์ ฯ ไม่

เรือของหลวงสำหรับแต่งไปค้าขายต่างประเทศ เมื่อในรัชกาลที่ ๒ มี ๒ ลำ ชื่อเรือมาลาพระนครลำ ๑ เรือเหราข้ามสมุทลำ ๑ (เข้าใจว่ายังมีเรือหลวงที่เมืองนครศรีธรรมราชอิกสักลำหนึ่งหรือสองลำ) แต่งไปค้าขายถึงเมืองเกาะหมาก เมืองสิงคโปร์ เมืองหมาเก๊า แลบางทีก็ไปถึงอินเดีย

ผลประโยชน์แผ่นดินในรัชกาลที่ ๒ ครอเฟิตประมาณว่าเก็บได้ราวปีละ ๒,๒๖๐,๐๐๐ บาท

ถึงรัชกาลที่ ๓ จัดการแก้ไขวิธีการเก็บผลประโยชน์แผ่นดินหลายอย่าง เหตุด้วยเมื่อในรัชกาลที่ ๒ ผลประโยชน์แผ่นดินได้ไม่พอจ่ายราชการดังกล่าวมาแล้ว ครั้นมาถึงรัชกาลที่ ๓ มีศึกสงครามจำเปนต้องการเงินใช้ราชการมากกว่าแต่ก่อน พระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชดำริห์จัดการฟื้นวิธีเก็บเงินผลประโยชน์แผ่นดิน การที่ทรงจัดนั้น คือแก้ไขวิธีเก็บภาษีอากรเดิม เช่นเรียกเก็บค่านาเปนตัวเงินแทนเก็บเข้าเปลือกขึ้นฉางหลวง คิดเปนไร่ละสลึง แลเก็บเงินแทนค่าขนเข้าส่งฉางหลวงอีกไร่ละเฟื้อง เปนต้น๑ นอกจากแก้ไขวิธีเก็บ ทรงตั้งภาษีขึ้นใหม่อีกหลายอย่าง คำว่า "ภาษี" แต่เดิมในภาษาไทยใช้แต่หมายความว่าได้เปรียบ ดังเช่นกล่าวว่าสิ่งนี้มีภาษีกว่าสิ่งโน้น ที่มาใช้หมายความว่าเก็บผลประโยชน์แผ่นดิน ดูเหมือนจะพึ่งปรากฏขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๓ เห็นจะมาแต่คำภาษาจีนแต้จิ๋ว "บู้ซี" หมายความว่าสำนักเจ้าพนักงารทำการเก็บผลประโยชน์แผ่นดิน เพราะมาจัดวิธีให้มีผู้ว่าประมูลเงินหลวงรับผูกขาดเก็บผล

---

๑ *ในหนังสือมองสิเออร์คอลาลุแบร์ว่า เมื่อรัชกาลสมเด็จพระนารายน์มหาราชเก็บค่านาเปนตัวเงิน ที่มาเปลี่ยนเปนเก็บเข้าเปลือกนั้นเข้าใจว่าเห็นจะเปนครั้งกรุงธนบุรี เพราะเปนเวลาราษฎรขัดสนเงินแลรัฐบาลต้องการเข้าเปนเสบียงสำหรับทำสงคราม*

ประโยชน์แผ่นดินขึ้นเมื่อรัชกาลที่ ๓ ใครประมูลได้ก็ได้ชื่อว่า "เจ้าภาษี" ดังนี้

ภาษีซึ่งตั้งขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๓ เจ้าพระยาทิพากรวงศกล่าวไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่ามี ๓๘ อย่าง คือ

๑ บ่อนเบี้ยจีน เดิมมีแต่บ่อนเบี้ยไทย คือตั้งโรงให้คนไปเล่นเบี้ยกันเอง นายอากรเปนแต่เก็บต๋งหัวเบี้ยส่งหลวง ที่เรียกว่าบ่อนเบี้ยจีนนั้น สำหรับพวกจีนเล่นกัน ยอมให้เล่นตามประเพณีในเมืองจีน

๒ หวย ก. ข.

๓ ภาษีเบ็ดเสร็จ (เก็บจากของลงสำเภา)

๔ ภาษีของต้องห้ามหกอย่าง

๕ ภาษีพริกไทย (เก็บจากผู้ซื้อลงสำเภา)

๖ ภาษีพริกไทย (เก็บจากชาวไร่ที่ปลูกพริกไทย)

๗ ภาษีฝาง

๘ ภาษีไม้แดง (เก็บจากผู้ซื้อลงสำเภา)

๙ ภาษีไม้แดง (เก็บสิบลดจากผู้ขาย)

๑๐ ภาษีเกลือ

๑๑ ภาษีน้ำมันมะพร้าว

๑๒ ภาษีน้ำมันต่าง ๆ

๑๓ ภาษีกะทะ

๑๔ ภาษีต้นยาง

๑๕ ภาษีไต้ชัน

๑๖ ภาษีฟืน

๑๗ ภาษีจาก

๑๘ ภาษีกระแชง

๑๙ ภาษีไม้ไผ่ป่า

๒๐ ภาษีไม้รวก

๒๑ ภาษีกอไม้สีสุก

๒๒ ภาษีไม้ค้างพลู

๒๓ ภาษีไม้ต่อเรือ

๒๔ ภาษีไม้ซุง

๒๕ ภาษีฝ้าย

๒๖ ภาษียาสูบ

๒๗ ภาษีปอ

๒๘ ภาษีคราม

๒๙ ภาษีเนื้อแห้ง ปลาแห้ง

๓๐ ภาษีเยื่อเคย

๓๑ ภาษีน้ำตาลทราย

๓๒ ภาษีน้ำตาลหม้อ

๓๓ ภาษีน้ำตาลอ้อย

๓๔ ภาษีสำรวจ

๓๕ ภาษีเตาตาล

๓๖ ภาษีจันอับ, ไพ่, เทียนไขเนื้อ, แลขนมต่าง ๆ

๓๗ ภาษีปูน

๓๘ ภาษีเกวียน, โคต่าง, เรือจ้าง, ทางโยง

ในรัชกาลที่ ๓ โปรด ฯ ให้เลิกอากรซึ่งเคยมีมาแต่ครั้งกรุงเก่า ๒ อย่าง คือ

๑ อากรรักษาเกาะ

๒ อากรค่าน้ำ

ที่ในหอพระสมุด ฯ มีบาญชีเงินภาษีอากรในรัชกาลที่ ๓ จำนวนปีมะเสง พ.ศ. ๒๓๘๘ พระยาราชมนตรี (ภู่) ผู้ว่าการพระคลังมหาสมบัติ ทำทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวฉบับหนึ่ง มีรายชื่อเจ้าภาษี แลจำนวนเงินที่รับทำ ทั้งจำนวนเงินส่วนแบ่งภาษีอากรเหล่านั้น ดังพิมพ์ไว้ต่อไปนี้.

บาญชี่เงินภาษีอากร

จำนวนปีมะเสงสัปตศก จุลศักราช ๑๒๐๗

ภาษีฝาง พระสวัสดิวารีรับทำ	รวมเงิน	๗๔๐ ชั่ง
ขึ้น พระคลังสินค้า		๖๕๐ ชั่ง
ขึ้น พระราชวังบวร ฯ		๗๐ ชั่ง
ขึ้น กรมหมื่นสุรินทร		๑๐ ชั่ง
ขึ้น กรมหลวงรักษรณเรศ		๑๐ ชั่ง
ภาษีพริกไทย หลวงอภัยวานิชรับทำ	รวมเงิน	๔๒๐ ชั่ง
ขึ้น พระคลังสินค้า		๓๘๐ ชั่ง
ขึ้น พระราชวังบวร ฯ		๓๐ ชั่ง
ขึ้น กรมหมื่นสุรินทร		๕ ชั่ง
ขึ้น กรมหลวงรักษรณเรศ		๕ ชั่ง
ภาษีเบ็ดเสร็จสำเภา จีนชินรับทำ	รวมเงิน	๒๗๕ ชั่ง
ขึ้น พระคลังสินค้า		๒๕๕ ชั่ง
ขึ้น พระราชวังบวร ฯ		๑๕ ชั่ง
ขึ้น กรมหมื่นสุรินทร		๒ ชั่ง
ขึ้น กรมหลวงรักษรณเรศ		๓ ชั่ง
ขึ้น เจ้าคุณวัง (เจ้าจอมมารดา กรมหมื่นสุรินทร์)		๓ ชั่ง

ภาษีของต้องห้าม จีนชินรับทำ	รวมเงิน ๑๗๐	ชั่ง
ขึ้น พระคลังสินค้า	๑๕๐	ชั่ง
ขึ้น พระราชวังบวร ฯ	๑๕	ชั่ง
ขึ้น กรมหมื่นสุรินทร	๒	ชั่ง
ขึ้น กรมหลวงรักษรณเรศ	๑	ชั่ง
ขึ้น เจ้าคุณวัง	๒	ชั่ง
ภาษีเนื้อปลา จีนเล่าแชเปนขุนวิเศษภักดีรับทำ	รวมเงิน ๑๑๐	ชั่ง
ขึ้น พระคลังสินค้า	๙๓	ชั่ง
ขึ้น พระราชวังบวร ฯ	๑๒	ชั่ง
ขึ้น กรมหมื่นสุรินทร	๓	ชั่ง
ขึ้น กรมหลวงรักษรณเรศ	๒	ชั่ง
ภาษีผ้าย, ครั่ง จีนพลับเปนขุนจำเริญโภคารับทำ	รวมเงิน ๑๘๕	ชั่ง
ขึ้น พระคลังสินค้า	๑๗๗	ชั่ง
ขึ้น พระราชวังบวร ฯ	๗	ชั่ง
ขึ้น กรมหมื่นสุรินทร	๑	ชั่ง
ภาษีผ้าย, ยาสูบ จีนชินเปนขุนศรีสมบัติรับทำ	รวมเงิน ๑๗๔	ชั่ง
ขึ้น พระคลังสินค้า	๑๖๑	ชั่ง
ขึ้น พระราชวังบวร ฯ	๑๐	ชั่ง
ขึ้น พระศรีสุลาไลย	๒	ชั่ง
ขึ้น กรมหลวงรักษรณเรศ	๑	ชั่ง

ภาษีของเบ็ดเสร็จสิบลด จีนเกงซัวเปนขุนภักดีอากรรับทำ

รวมเงิน ๑๑๒ ชั่ง

ขึ้น พระคลังสินค้า ๑๐๑ ชั่ง

ขึ้น พระราชวังบวร ฯ ๙ ชั่ง

ขึ้น พระศรีสุลาไลย ๒ ชั่ง

ภาษีงาปีสิบลด จีนต่วนเปนขุนโกชาวานิชรับทำ

รวมเงิน ๕๒ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

ขึ้น พระคลังสินค้า ๔๕ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

ขึ้น พระราชวังบวร ฯ ๓ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

ขึ้น พระศรีสุลาไลย ๒ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

ขึ้น กรมหมื่นสุรินทร ๒ ชั่ง

ภาษีน้ำตาลทราย หลวงพิทักษ์ทศกรรับทำ รวมเงิน ๖๖๐ ชั่ง

ขึ้น พระคลังสินค้า ๖๑๘ ชั่ง

ขึ้น พระราชวังบวร ฯ ๑๕ ชั่ง

ขึ้น พระศรีสุลาไลย ๓ ชั่ง

ขึ้น กรมหมื่นสุรินทร ๓ ชั่ง

ขึ้น กรมหลวงรักษรณเรศ ๒ ชั่ง

ขึ้น กรมหมื่นอับสรสุดาเทพ ๑๗ ชั่ง

ขึ้น เจ้าคุณวัง ๒ ชั่ง

ภาษีฟืนโรงน้ำตาล หลวงพิทักษ์ทศกรรับทำ รวมเงิน ๗๐ ชั่ง

ขึ้น พระคลังสินค้า ๖๕ ชั่ง
ขึ้น พระราชวังบวร ฯ ๕ ชั่ง
ภาษีน้ำตาลกรวด จีนบีเปนหมื่นมธุรสวานิชรับทำ รวมเงิน ๑๐๐ ชั่ง
ขึ้น พระคลังสินค้า ๙๕ ชั่ง
ขึ้น กรมหมื่นอับสรสุดาเทพ ๕ ชั่ง
ภาษีน้ำตาลโตนดเมืองเพ็ชรบุรี จีนเกียดเปนขุนวิเศษทศกรรับทำ
รวมเงิน ๗๕ ชั่ง
ขึ้น พระคลังสินค้า ๕๗ ชั่ง
ขึ้น พระราชวังบวร ฯ ๕ ชั่ง
ขึ้น พระศรีสุลาไลย ๖ ชั่ง
ขึ้น กรมหมื่นสุรินทร ๑ ชั่ง
ขึ้น กรมหลวงรักษรณเรศ ๑ ชั่ง
ขึ้น กรมหมื่นอับสรสุดาเทพ ๕ ชั่ง
ภาษีน้ำตาลโตนดเมืองนนทบุรี จีนนิ่มรับทำ รวมเงิน ๔ ชั่ง
ขึ้น พระคลังสินค้า ๔ ชั่ง
ภาษีน้ำตาลโตนดเมืองสุพรรณบุรี นายอยู่รับทำ
รวมเงิน ๒ ชั่ง ๕ ตำลึง
ขึ้น พระคลังสินค้า ๒ ชั่ง ๕ ตำลึง
ภาษีน้ำอ้อย หลวงพิทักษ์ทศกรรับทำ รวมเงิน ๑๖๐ ชั่ง
ขึ้น พระคลังสินค้า ๑๔๐ ชั่ง

ขึ้น กรมหมื่นอับสรสุดาเทพ ๒๐ ชั่ง

อากรรังนก เมืองชุมพร เมืองไชยา หลวงบรรจงวานิชรับทำ

รวมเงิน ๙๕ ชั่ง

ขึ้น พระคลังสินค้า ๗๑ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ๒ บาท ๒ สลึง ๕๕๐ เบี้ย

ขึ้น พระราชวังบวร ฯ ๓ ชั่ง ๕ ตำลึง ๑ สลึง ๑๐๘ เบี้ย

ขึ้น พระคลังนอก ๔ ชั่ง ๔ ตำลึง ๒ สลึง ๑๔๒ เบี้ย

ขึ้น พระคลังใน ๒ ชั่ง ๘ ตำลึง ๒ บาท

ขึ้น พระศรีสุลาไลย ๑ ชั่ง ๑๖ ตำลึง ๑ สลึง

ขึ้น กรมหมื่นสุรินทร ๔ ชั่ง ๖ ตำลึง ๑ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง

ขึ้น กรมหลวงรักษณเรศ ๑ ชั่ง ๓ ตำลึง ๓ บาท ๒ สลึง ๑ เฟื้อง

ขึ้น กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ๑๒ ตำลึง ๓ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง

ขึ้น เจ้าคุณวัง ๕ ชั่ง ๓ ตำลึง ๒ บาท

อากรรังนก กุ้งแห้ง เมืองสงขลา พระยาสงขลารับทำ

รวมเงิน ๕๕ ชั่ง

ขึ้น พระคลังสินค้า ๕๕ ชั่ง

อากรรังนกเมืองไทร พระยานครรับทำ

รวมเงิน ๗๓ ชั่ง ๕ ตำลึง ๒ บาท ๒ สลึง

ขึ้น พระคลังสินค้า ๗๓ ชั่ง ๕ ตำลึง ๒ บาท ๒ สลึง

ภาษีกอไม้ไผ่สีสุก หลวงแพ่ง หมื่นทิพย์รับทำ เมืองกรุงเก่า เมืองอ่างทอง เมืองลพบุรี เมืองอินท์ เมืองพรหม เมืองสิงห์ เมืองสรรค์ เมืองไชยนาท รวมเงิน ๑๐๐ ชั่ง

ขึ้น พระคลังสินค้า	๗๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง
ขึ้น พระราชวังบวร ฯ	๖ ชั่ง ๑๐ ตำลึง
ขึ้น พระศรีสุลาไลย	๗ ชั่ง
ขึ้น กรมหลวงรักษรณเรศ	๔ ชั่ง
ขึ้น กรมหมื่นอับสรสุดาเทพ	๔ ชั่ง

ภาษีกอไม้ไผ่สีสุก นายคงรับทำ เมืองสุพรรณบุรี เมืองนครไชยศรี เมืองประทุมธานี รวมเงิน ๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

ขึ้น พระคลังสินค้า	๖ ชั่ง ๑๐ ตำลึง
ขึ้น พระราชวังบวร ฯ	๑๕ ตำลึง
ขึ้น พระศรีสุลาไลย	๑๕ ตำลึง
ขึ้น กรมหลวงรักษรณเรศ	๕ ตำลึง
ขึ้น กรมหมื่นอับสรสุดาเทพ	๕ ตำลึง

ภาษีกอไม้ไผ่สีสุก ข้าหลวงกรมการเก็บเปนหลวง เมืองราชบุรี เมืองเพ็ชรบุรี เมืองสมุทสงคราม

รวมเงิน ๑๒ ชั่ง ๑ บาท ๒ สลึง ๑ เฟื้อง

ภาษีผ้ายเม็ด ผ้ายบด กรมการเก็บเปนหลวง เมืองปราณบุรี

รวมเงิน ๒ ชั่ง ๑๙ ตำลึง ๒ บาท ๑ เฟื้อง ๓๕๒ เบี้ย

ภาษีไม้ท่อน ไม้กดาน กงฉาก กงค้าง กรมการเก็บเปนหลวง กรุงเทพฯ เมืองสมุทสงคราม เมืองนคร รวมเงิน ๓ ชั่ง ๒ ตำลึง

ภาษีปลาทู เจ้าภาษีเนื้อ เจ้าภาษีปลาเก็บเปนหลวง

รวมเงิน ๒๐ ชั่ง ๒ ตำลึง

รวมทั้งสิ้น ๓,๖๘๐ ชั่ง ๘ ตำลึง ๒ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง - ๓๕๒ เบี้ย (๒๙๔,๔๓๘ บาท ๔๖ สตางค์)

ตามรายการที่ปรากฏในบาญชีนี้ กล่าวถึงแต่ภาษีอากรบางอย่าง เงินผลประโยชน์แผ่นดินครั้งรัชกาลที่๓มากกว่าที่ปรากฏในบาญชีนี้อิกเปนอันมาก ประมาณเห็นจะไม่ต่ำกว่า ๒๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท

ในรัชกาลที่ ๓ นอกจากที่จัดวิธีเก็บภาษีอากรและตั้งภาษีขึ้นใหม่ การค้าขายของหลวง และของเจ้านายข้าราชการผู้ใหญ่ด้วยแต่งเรือไปค้าขายต่างประเทศ ก็ยังคงทำมาตลอดรัชกาล

ถึงรัชกาลที่ ๔ กรุงสยามทำหนังสือสัญญาค้าขายกับฝรั่งต่างประเทศ การที่ทำหนังสือสัญญากับต่างประเทศนั้น เปนปัจจัยต่อการเก็บภาษีอากรเปนข้อสำคัญในเวลาต่อมา เหตุด้วยยอมให้ชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้าขาย เมื่อเสียภาษีตามพิกัดอัตราอันกำหนดไว้ในหนังสือสัญญาแล้ว ซื้อขายได้โดยสดวก ตัดทางค้าขายของหลวงในพระคลังสินค้า และทางค้าขายของผู้มีบรรดาศักดิ์ซึ่งเคยทำมาแต่ก่อน รัฐบาลจำต้องตั้งภาษีอากรหาผลประโยชน์แผ่นดิน และแบ่งส่วนพระราชทานทดแทนผู้มีบรรดาศักดิ์ซึ่งขาดตกไปเพราะการทำหนังสือสัญญากับต่างประเทศ ภาษีอากรซึ่งตั้งขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๔ เจ้าพระยาทิพากรวงศแสดงไว้ว่ามี ๑๔ อย่าง คือ

๑ ภาษีฝิ่น

๒ ภาษีสุกร

๓ ภาษีปลาสด

๔ ภาษีปลาทู

๕ ภาษีไหม

๖ ภาษีขี้ผึ้ง

๗ ภาษีผัก

๘ ภาษีหม้อหวด

๙ ภาษีถัง

๑๐ ภาษีเตาหล่อ

๑๑ ภาษีมาดเรือโกลน

๑๒ ภาษีแจว พาย โกลน

๑๓ อากรการพนัน

๑๔ อากรมหรศพ

กลับตั้งภาษีซึ่งเลิกในรัชกาลที่ ๓ สองอย่าง คือ

๑ อากรค่าน้ำ

๒ อากรรักษาเกาะ

ลดเลิกแลแก้ไขวิธีเก็บภาษีอากร ๖ อย่าง คือ

๑ เปลี่ยนอากรตลาด เปนภาษีเรือโรงร้าน

๒ ลดพิกัดเก็บสมพักสร ซึ่งเดิมเก็บไร่ละบาท ลง เปนไร่ละเฟื้อง

๓ เลิกวิธีเก็บภาษีพริกไทยตามจำนวนค้างพริกไทย เปลี่ยนเปนเก็บอย่างสมพักสร

๔ เลิกภาษีเกวียน และเรือจ้าง ทางโยง

๕ ลดอากรต้นทุเรียน ซึ่งเคยเก็บต้นละบาท ลงเปนต้นละสลึงเฟื้อง

๖ เลิกภาษีน้ำมันมะพร้าว เปลี่ยนเปนเก็บตามจำนวนต้นมะพร้าว (ต่อมาเลิกทีเดียว)

จำนวนเงินภาษีอากร ซึ่งเก็บได้ในตอนต้นรัชกาลที่ ๔ (เข้าใจว่าจะไม่สูงต่ำผิดกับในรัชกาลที่ ๓ นัก) สังฆราชปาละกัว ได้สืบจำนวนเงินปีหนึ่งได้ดังนี้

ค่านา	๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท
อาการสวน	๕,๕๔๕,๐๐๐ บาท
อากรสมพักสร	๕๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษีซุง	๘๐,๐๐๐ บาท
ภาษีฝาง	๒๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษีน้ำมันมะพร้าว	๕๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษีน้ำตาลทราย	๒๕๐,๐๐๐ บาท
ภาษีน้ำตาลโตนด	๑๐,๐๐๐ บาท
ภาษีเข้าขาออก	๑๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษีเกลือ	๕๐,๐๐๐ บาท

ภาษีพริกไทย	๔๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษีกระวาน	๑๐,๐๐๐ บาท
ภาษีเร่ว	๒๐,๐๐๐ บาท
ภาษีครั่ง	๑๒,๐๐๐ บาท
ภาษีดีบุก	๖๐,๐๐๐ บาท
ภาษีเหล็ก	๖๐,๐๐๐ บาท
ภาษีงาช้าง	๔๕,๐๐๐ บาท
ภาษียางไม้	๒๔,๐๐๐ บาท
ภาษีหน่อแรด	๒,๐๐๐ บาท
ภาษีเขากวาง	๔,๐๐๐ บาท
ภาษีเขาควาย	๕๐๐ บาท
ภาษีหนังสัตว์	๒,๖๐๐ บาท
ภาษีกำยาน	๑,๐๐๐ บาท
ภาษีรังนก	๑๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษีปลาแห้ง	๓๐,๑๐๐ บาท
ภาษีกุ้งแห้ง	๖,๐๐๐ บาท
ภาษีเยื่อเคย	๑๐,๐๐๐ บาท
ภาษีน้ำมันยาง	๘,๐๐๐ บาท
ภาษีชัน	๗,๐๐๐ บาท
ภาษีไม้แดง	๔๐,๐๐๐ บาท

ภาษีใต้	๒๐,๐๐๐ บาท
ภาษีหวาย	๑๒,๐๐๐ บาท
ภาษีเปลือกโปลง	๑๐,๐๐๐ บาท
ภาษีเสา	๕,๐๐๐ บาท
ภาษีไม้ไผ่	๖๐,๐๐๐ บาท
ภาษีจาก	๑๕,๐๐๐ บาท
ภาษีฟืน	๑๕,๐๐๐ บาท
ภาษีฝิ่น	๔๐๐,๐๐๐ บาท
อากรสุรา	๕๐๐,๐๐๐ บาท
อากรบ่อนเบี้ย	๕๐๐,๐๐๐ บาท
อากรค่าน้ำ	๗๐,๐๐๐ บาท
อากรตลาด	๑๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษีแพ	๑๕๐,๐๐๐ บาท
ภาษียาสูบ	๒๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษีไม้หอม	๕๔,๐๐๐ บาท
อากรรักษาเกาะ	๖,๐๐๐ บาท
ภาษีขาออก (ศุลกากร)	๓๐๐,๐๐๐ บาท
ค่าแรงแทนรับราชการ	๑๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท
เงินผูกปี้ข้อมือจีน (๓ ปีเก็บครั้ง ๑) เงิน	๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท
จังกอบเก็บเรือทะเล	๘๐,๐๐๐ บาท

ภาคหลวงบ่อทองบางตะพาน	๑๐,๐๐๐ บาท
ภาษีนครโสเภณี	๕๐,๐๐๐ บาท
เงินค่าธรรมเนียมความ	๑๕,๐๐๐ บาท
ผลประโยชน์ส่งจากหัวเมืองฝ่ายเหนือ	๕๐,๐๐๐ บาท
ผลประโยชน์ส่งจากหัวเมืองใต้	๔๐,๐๐๐ บาท
อากรหวย ก. ข.	๒๐๐,๐๐๐ บาท

รวมยอดจำนวนเงินผลประโยชน์แผ่นดินครั้งรัชกาลที่ ๔ ปีหนึ่ง ประมาณเงิน ๒๖,๘๖๔,๑๐๐ บาท (จำนวนเงินที่ประมาณนี้เปน ต้นรัชกาลที่ ๔ เห็นจะไม่ห่างไกลกับจำนวนผลประโยชน์แผ่นดินที่เก็บได้เมื่อในรัชกาลที่ ๓ นัก)

การเก็บภาษีอากรแบ่งเปนหน้าที่กระทรวงต่าง ๆ (จะจัดมาแต่รัชกาลที่ ๓ หรือรัชกาลที่ ๔ ไม่ทราบแน่) มีบาญชีทำในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๔๑๕ ชั้นก่อนจัดการพระคลังตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ปรากฎอยู่ดังนี้

ขึ้นกรมพระคลังมหาสมบัติ

ภาษีน้ำมันมะพร้าว

ภาษีน้ำมันปลา

อากรสุรา ๒๖ เมือง

บ่อนเบี้ย ๕๑ ตำบล

ค่าน้ำ ๑๖ ตำบล

สมพักสร ๓๔ เมือง

ภาษีทางโยงบางพลี

ภาษีเสา

อากรสวนใน ๓๔,๒๓๖ สวน

อากรสวนนอก ๗,๓๐๕ สวน

ขึ้นกรมพระคลังสินค้า

อากรหวย ก. ข.

บ่อนเบี้ยไทย บ่อนเบี้ยจีน รวม ๒๐ ตำบล

อากรการพนันต่าง ๆ ในหัวเมือง

ภาษีน้ำตาลทราย

ภาษีถั่วงาปลาทู

ภาษีสุกร

ภาษีจันอับ

ภาษีเยื่อเคย

ภาษีฝ้ายปอคราม

ภาษียาสูบ

ภาษีไหมขี้ผึ้ง

ภาษีหม้อหวด

ภาษีพริกไทย

ภาษีปลาน้ำจืด, น้ำเค็ม

อากรรังนก
ภาษีกุ้งแห้ง

ขึ้นกรมพระกลาโหม
อากรสุรากรุงเทพ ฯ
อากรเบี้ยงเข้าหมาก
ภาษีน้ำอ้อยเหลว
ภาษีกะทะ
ภาษีเหล็กก้อน, เหล็กหล่อ
ภาษีถ่าน
อากรรังนก (เมืองสงขลา และเมืองตรัง)

ขึ้นกรมมหาดไทย
ภาษีเรือโรงร้าน
ภาษีมาดเรือโกลน
ภาษีหีบฝ้าย
ภาษีละคอน
ภาษีไม้ไผ่
ภาษีซุง

ขึ้นกรมพระคลังในซ้าย
อากรนาเกลือ
อากรป่าผึ้ง
ภาษีนุ่น

ขึ้นกรมพระคลังในขวา

สมพักสรยาสูบ ๒๓ เมือง

ภาษีถ่านไม้ไผ่

ขึ้นกรมท่ากลาง

อากรสมพักสรพริกไทย

ภาษีไหม

ภาษีไม้ไผ่ป่า

ภาษีจาก

อากรรักษาเกาะ

อากรป่าผึ้ง (หัวเมืองชายทเลตวันออก)

ภาษีไม้กระดาน

ภาษีเบ็ดเสร็จ

ภาษีฝาง

ภาษีเข้า ขาออก

ขึ้นกรมพระคลังราชการ

อากรสวนจาก ๑๐ เมือง

ค่าจองสวน

ภาษีไต้ชัน น้ำมันยาง

ภาษีฟืน

ขึ้นกรมท่าซ้าย

ภาษีเกลือ

ภาษีไม้เครื่องเรือ

ขึ้นกรมนา

ค่านำ

รวมจำนวนเงินผลประโยชน์ภาษีอากร (นอกจากค่าราชการส่วยและภาษีฝิ่น อันมิได้กล่าวถึงในบาญชีที่แสดงมา) เปนเงินปีละ ๒๙,๖๑๒,๘๐๐ บาท นับว่าที่ได้ในรัชกาลที่ ๔

ถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อพระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบัญชาราชการแผ่นดินเอง ความปรากฎว่าเงินผลประโยชน์แผ่นดินได้เข้าพระคลังไม่เต็มจำนวน มักติดค้างอยู่ตามเจ้ากระทรวงและเจ้าภาษีนายอากรเสียโดยมาก เงินพระคลังมหาสมบัติไม่พอจ่าย ถึงรัฐบาลต้องเปนหนี้อยู่ จึงทรงพระราชดำริห์ให้จัดการพระคลัง ตั้งแต่ประกา พ.ศ. ๒๔๑๖ ตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์เปนที่สำนักงาร ชั้นแรกเปนแต่ให้มีกรมบาญชีกลาง สำหรับรวมบาญชีเงินผลประโยชน์แผ่นดิน ซึ่งต่างกระทรวงเปนเจ้าหน้าที่เก็บนั้น ให้รู้ว่าเปนจำนวนเงินเท่าใด และเร่งเรียกเงินให้ส่งเข้าพระคลังมหาสมบัติตามกำหนดแล้วจัดการแก้ไข ค่อยรวมการเก็บภาษีอากรเข้าในกระทรวงพระคลังเปนลำดับมา และทรงพระราชดำริห์จัดระเบียบการเก็บภาษีอากรเลิกเสียบ้าง แก้ไขวิธีเก็บบ้าง เปลี่ยนแปลงมาเปนลำดับ จนเปนกระทรวงเสนาบดีอยู่ในบัดนี้

ตำนานภาษีอากรบางอย่าง

ตำนานการเก็บค่านา

(คัดมาจากประกาศในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๔๐๗)

ค่านานั้นแต่ก่อนเปนหางเข้าตวงขึ้นฉางหลวงไร่ละ ๒ ถังแล้วซ้ำจัดซื้อเปนราคาหลวงอีกไร่ละ ๒ ถัง พระราชทานเงินให้ไร่ละเฟื้อง เปนราคาหลวงถังละ ๒ ไพ แต่ราษฎรต้องขนมาส่งถึงฉางในกรุง ฯ แลฉางหัวเมือง ตามแต่เจ้าพนักงารจะบังคับ ราษฎรได้ความยากบ้างง่ายบ้างไม่เสมอกัน ที่ได้ความยากก็ร้องทุกข์กล่าวโทษข้าหลวงเสนาแลเจ้าพนักงารไปต่าง ๆ ต้องมีผู้ตัดสินเปนถ้อยความอยู่เนือง ๆ มาจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งนั้นทรงพระราชดำริห์พร้อมกับความคิดเจ้านายต่างกรมแลเสนาบดี เห็นว่าเรียกหางเข้าค่านา แลจัดซื้อเข้าเปนตัวเข้าแล้วก็บังคับให้มาส่งถึงฉาง ราษฎรได้ความลำบากมากบ้างน้อยบ้างไม่เสมอกัน ที่ถูกเกาะครองเร่งรัดก็มักร้องทุกข์กล่าวโทษเจ้าพนักงารแลข้าหลวงเสนา เปนถ้อยความต่าง ๆ เนือง ๆ จึงได้คิดอ่านตั้งอย่างธรรมเนียมเสียใหม่ เลิกเรียกหางเข้าค่านาแลจัดซื้อเปนราคาหลวงอย่างแต่ก่อนนั้นเสีย แล้วมีพระราชบัญญัติให้เรียกเปนค่านาไร่ละสลึงเฟื้องเสมอกันไปทั้งนา

ค่โคแลนาน้ำฝนฟางลอย แต่การที่เรียกตามประเมินนาปักนาน้ำฝนฟางลอยแลเรียกตามจำนวนในตราแดงแลนาคู่โคนั้น ยังคงอยู่ตามเดิมไม่ยักย้าย ก็เมื่อใดฝนแล้งน้ำน้อยหรือน้ำมากเกินประมาณ ราษฎรเจ้าของนาคู่โคที่ต้องเสียตามจำนวนตราแดง มักร้องทุกข์ว่าทำนาได้ผลน้อย จะทนเสียค่านาตามจำนวนตราแดงไปไม่ได้ ที่เปนไพร่หลวงฝีพายแลพวกพ้องของพวกฝีพายมาเข้าชื่อกันถวายฎีกาในกรุงเทพ ฯ บ้าง ก็การที่สำเร็จแก่ผู้ร้องนั้นเปนไปต่าง ๆ เอานิยมลงไม่ได้ บางทีก็โปรดให้ยกให้ลดให้แต่ไพร่หลวงกรมฝีพายที่ลงมารับราชการ บางทีก็โปรดให้ประเมินเรียกเอาแต่ตามที่ได้ทำ บางทีก็โปรดลดให้ไร่ละเฟื้องเสมอไปในปีหนึ่งนั้น ตามครั้งคราวที่เปนใหญ่เปนน้อยหายืนลงเปนอย่างไม่ จนมาถึงปีชวดจัตวาศก (พ.ศ. ๒๓๙๕) เปนปีที่ ๒ ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ ฝนแล้งน้ำน้อยคล้ายกับในปีชวด (พ.ศ. ๒๔๐๗) นี้ ได้ทรงพระราชดำริห์พร้อมกับท่านเสนาบดีก่อน แต่ยังไม่มีใครมาร้องว่า ในปีนั้นฝนแล้งน้ำน้อยจะเรียกค่านาคู่โคเสมอไร่ละสลึงเฟื้องตามจำนวนในตราแดงเห็นจะมีผู้มาร้องเปนแน่ เมื่อต่อมีผู้มาร้องแล้วจึงจะให้ไปประเมินเรียกแต่ตามที่ได้ทำก็จะรู้เปนแน่ได้ยากไป เพราะกว่าจะไปประเมินนาคลอกเสียแล้ว จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งเจ้าพระยาพลเทพสรรพพลเสพยเสนาบดี ขึ้นไปตั้งกองอยู่ที่กรุงเก่า แต่งข้าหลวง เสนาออกไป ประเมิน นาคู่โค

ให้รู้จำนวนว่าทำได้เท่าไร ทำไม่ได้เท่าไร ค่าเส้นเชือกที่ประเมินนั้นก็ไม่ได้คิด ครั้นประเมินเสร็จแล้วก็โปรดให้เรียกค่านาไร่ละสลึงเฟื้องแต่ที่ได้ทำ ที่ไม่ได้ทำโปรดยกพระราชทานให้ ครั้นมาถึงปีเถาะสัปตศก (พ.ศ. ๒๓๙๘) โปรดให้เดินนาทำตราแดงใหม่ จึงได้ทรงพระราชดำริห์พร้อมกับความคิดท่านเสนาบดีเห็นว่า นาคู่โคต้องเสียไร่ละสลึงเฟื้องเสมอตามจำนวนในตราแดงนั้น เสียเปรียบนาปีกอยู่ เพราะนาปีกเสียแต่ตามที่ได้ ซึ่งแต่ก่อนมีอย่างธรรมเนียมบังคับให้นาคู่โคเสียตามจำนวนในตราแดงเสมอนั้น ก็เห็นว่านาหว่านมีผลมากกว่านาปีก ถึงในปีฝนแล้งนาน้ำฝนฟางลอยเสียทำไม่ได้ น้ำเหนือมามากนาคู่โคก็ทำได้ อนึ่งประสงค์จะกดเจ้าของนาให้อุส่าห์ทำนาให้เต็มภูมิ จึงได้บังคับให้เรียกเสมอตามจำนวนในตราแดงไม่มีประเมิน

ครั้นเมื่อพิเคราะห์ดูนาคู่โคถึงมีผลมากราคาเข้าก็ต่ำกว่าเข้านาสวนนาปีก คิดดูก็พอชดเชยกัน แลซึ่งประสงค์จะกดให้ราษฎรทำนาให้เต็มภูมินั้น เห็นว่าบัดนี้เข้าก็เปิดให้ขายคนต่างประเทศไม่ได้ปิดเหมือนอย่างแต่ก่อน ราษฎรคงพอใจทำเต็มภูมิอยู่เอง ซึ่งราษฎรเจ้าของนาคู่โคต้องเสียไร่ละสลึงเฟื้องเสมออยู่นั้น เปนอันเสียเปรียบนาปีกอยู่ ถ้าฝนแลน้ำท่าเปนปรกติทำนาได้เต็มภูมิเสียแต่น้อยก็จะยอมเสียไป ถ้าเมื่อใดฝนแล้งน้ำน้อยก็คงจะร้องว่าทนค่านาไม่ได้ เพราะฉนั้นควรจะลดค่านาคู่โคทั้งปวงบรรดา

ซึ่งเรียกตามจำนวนในตราแดงนั้น พระราชทานให้ไร่ละเฟื้องทุกปีเสมอไป ใช้เนื้อล่วงหน้าแทนส่วนของนาที่ทำไม่ได้ในลางปีมีบางครั้งบางคราวเมื่อฝนแล้งน้ำน้อยนั้นทีเดียว เมื่อปีฝนแล้งน้ำน้อยก็ดีเปนปรกติก็ดี ให้เรียกแต่ไร่ละสลึงตามจำนวนในตราแดงเหมือนกับให้ราษฎรเข้าชื่อทำนาผูกขาดตามจำนวนในตราแดงทีเดียว ไม่มีช่องที่จะร้องเพราะได้ลดไว้ให้ต่ำกว่านาปีกอยู่แล้ว ถ้าใครยังเห็นอยู่ว่าจะทนเสียค่านาไปไม่ได้ ก็ให้เวรนาแก่กรมนาผูกเปนหลวงเสียทีเดียว

การที่โปรดให้ลดค่านาตราแดง พระราชทานราษฎรเพื่อไม่ให้เสียเปรียบในปีฝนแล้งน้ำน้อย ซึ่งจะมีบางครั้งบางคราวล่วงหน้ามาไว้ตั้งแต่ปีเดิรนาใหม่นับได้ถึง ๑๐ปี ๑๑ปีมาแล้ว ราษฎรเข้าใจหรือไม่? แต่ก่อนใครไม่เข้าใจให้คิดให้เข้าใจด้วยคำประกาศนี้ การที่ลดค่านาพระราชทานให้ราษฎรเจ้าของนาคู่โคไร่ละเฟื้องในแขวงกรุงเก่า อ่างทอง ลพบุรี สุพรรณบุรีนั้น คิดจำนวนนาถึง ๓๒๐,๐๐๐ ไร่เศษ เมื่อลดพระราชทานให้ไร่ละเฟื้องทุกปีเปนเงิน ๕๐๐ ชั่งขึ้นไป เพราะ ๓๒๐,๐๐๐ เฟื้องเปนเงิน ๔๐,๐๐๐ บาท คือ๕๐๐ชั่งทุกปี ๑๐ปีเปนเงินถึง ๕,๐๐๐ชั่ง ว่าดังนี้ราษฎรเห็นด้วยหรือไม่? อีกอย่างหนึ่งค่านา๓๒๐,๐๐๐ไร่นั้น เมื่อเรียกไร่ละสลึงเฟื้องได้เงินปีละ ๑,๕๐๐ ชั่ง เมื่อเรียกไร่ละสลึงได้เงินแต่ปีละ๑,๐๐๐ชั่ง ก็ในปีนี้ฝนแล้งน้ำน้อยจะคงเรียกอยู่ไร่ละสลึง

ตามธรรมเนียมไม่ได้หรือ? ราษฎรได้เปรียบในหลวงกว่าแต่ก่อน มาถึง ๕ ปี ๑๘ ปีแล้ว

อนึ่งในปีนี้เมื่อเดือน ๑๑ เสด็จขึ้นไปทอดพระเนตรน้ำกรุงเก่า ทรงเห็นว่าน้อย ได้มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้กะเกณฑ์ข้าราชการไปปิดน้ำ แล้วจำหน่ายพระราชทรัพย์แจกเปนเงินค่ากับเข้าผู้ทำการคนละบาท แลจ่ายเข้าสารเสบียงคนละ ๑๐ ทนาน แลจ่ายจัดซื้อไม้เพิ่มเติมไม้เกณฑ์ตัดให้ทันการ สิ้นพระราชทรัพย์ ๕๐ ชั่งเศษ โดยทรงพระมหากรุณาช่วยนาของราษฎรทั้งแขวงกรุงเก่าแลลพบุรี แลอ่างทองตามกำลังจะทำได้ เปนพระเดชพระคุณแก่ราษฎรอยู่ ควรราษฎรจะคิดถึงพระเดชพระคุณบ้าง อย่าให้ต้องลำบากนัก

ครั้งนี้มีพระบรมราชโองการให้ปรึกษาท่านเสนาบดี เห็นพร้อมกันกราบทูลพระกรุณาดังนี้ว่า "ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ พร้อมกันว่า แต่ก่อนราคาเข้าถูกเกวียนละสิบบาทเกวียนละ ๓ ตำลึงราษฎรทำนาก็น้อย ค่านาก็เรียกไร่ละสลึงเฟื้องตั้งแต่ ๕ ปี ๑๐ ปีมาโปรดเกล้าฯ เปิดเข้าให้ราษฎรได้ซื้อขายไปแก่ลูกค้าต่างประเทศ ราคาเข้าก็ขึ้นถึงเกวียนละห้าตำลึงเปนพื้น ราษฎรทำนาก็มากขึ้น ค่านาคู่โคลดเรียกแต่ไร่ละสลึง ราษฎรได้เปรียบเงินค่านามากกว่านาน้ำฝนฟางลอยอยู่แล้ว แต่นาคู่โคเปนนาผูกขาดเรียกค่าที่ไร่ละสลึงตามหน้าโฉนดตราแดง ณปีชวดฉศกฝนแล้งราษฎร

ทำไม่เต็มภูมิ ข้าหลวงเสนาจะไปเรียกเงินค่านาตามหน้าโฉนดตรา แดงราษฎรก็คงจะร้อง ถ้าถึงเกาะกุมเร่งรัดก็จะพากันได้ความเดือดร้อน ขอรับพระราชทานให้มีหมายประกาศแก่ราษฎรให้ทราบทั่วกันว่า ถึงกำหนดข้าหลวงเสนาจะมาเรียกเงินค่านาคู่โค ถ้าราษฎรยอมเสียตามหน้าโฉนดตราแดง ก็ให้ข้าหลวงเสนาเรียกเงินค่านาให้เต็มไร่ละสลึง ถ้าราษฎรรายใดจะขอเสียเงินค่านาให้แต่ที่ได้เก็บเกี่ยวไร่ละสลึงก็จะยอมรับ ที่ไม่ได้เก็บเกี่ยวจะขอค้างไว้นั้นก็จะยอมให้ค้าง แต่ที่ค้างนั้นจะเปนเนื้อที่มากน้อยเท่าใด ต้องให้ข้า-หลวงเสนาประเมิน ถึงปีฉลูสัปตศก (พ.ศ. ๒๔๐๘) จะเรียกเอาเงินค่านาที่ค้างไร่ละสลึงเฟื้อง เพราะด้วยเหตุ ๓ ประการ ประ-การ ๑ เพราะต้องป่วยการข้าหลวงเสนาประเมิน ประการ ๑ เงินหลวงค้างไปนานถึงปีหนึ่ง ประการ ๑ ราคาเข้าก็แพงกว่าแต่ก่อนเกวียนหนึ่งถึง ๕ ตำลึง ๖ ตำลึงเปนพื้น เพราะดังนั้นจึงต้องเรียกไร่ละสลึงเฟื้องเหมือนประเมินนาฟางลอย แต่หนังสือประกาศนั้นขอให้มีสำหรับข้าหลวงเสนาไปด้วยจงทุกนาย ซึ่งจะมีแต่ท้องตราถึงเจ้าเมืองกรมการนั้น ราษฎรจะไม่รู้ทั่วกันก็จะเข้าใจไปต่าง ๆ เห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมดังนี้ ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอเดชะ"

เพราะฉนั้นบัดนี้ให้ประกาศเปนคำสั้น ๆ ดังนี้ ปีนี้เพราะฝนแล้งน้ำน้อย นาหว่านคู่โคแขวงกรุงเก่า แขวงอ่างทอง ลพบุรี

สุพรรณบุรี ก็ให้คงเรียกเสมอไร่ละสลึงตามเคย เต็มตามจำนวนมีในตราแดงสำหรับนาคู่โคอย่างแต่ก่อน แต่ให้กรมการข้าหลวงเสนากำนันนายอำเภอพร้อมกันผันผ่อนหย่อนตามใจราษฎรซึ่งเปนเจ้าของนา คือผู้ใดยอมส่งค่านาไร่ละสลึงเต็มตามจำนวนในตราแดงตามเคย ก็ให้รับทำใบเสร็จให้เปนแล้ว ถ้าผู้ใดร้องว่าขัดสนเงินไม่มีจะเสียเต็มตามจำนวนมีในตราแดง เพราะปีนี้ทำนาไม่ได้ผล จะขอค้างไปก็ให้ยอมให้ค้าง ถ้าจะขอค้างทั้งจำนวนได้ทำแลไม่ได้ทำ ก็ให้ทำบาญชีตั้งค้างไว้ให้แน่ ถ้าจะขอเสียแต่ที่ได้ทำจะขอค้างในที่ไม่ได้ทำก็ให้ประเมินได้จำนวนแน่แล้ว ก็ให้เรียกไร่ละสลึงตามแต่ที่ได้ทำ จำนวนที่ไม่ได้ทำก็ให้ตั้งค้างไว้ เมื่อปีต่อไปจึงให้ใช้รายค้าง แต่รายค้างนั้นจะต้องขอเรียกให้ใช้ไร่ละสลึงเฟื้อง เพราะเงินหลวงคั่งค้างปีอยู่ แลต้องลำบากข้าหลวงเสนาที่ประเมิน ราคาเข้าเดี๋ยวนี้ก็ขายแพงกว่าแต่ก่อน ในหลวงก็ไม่ได้ตั้งพิกัดอัตราสำรวจกวดขันอะไรเลย ตามใจราษฎรจะตั้งราคาขายกัน ขายไปต่างประเทศก็ได้ไม่ได้ปิด ชาวนาได้เงินมากกว่าแต่กอน ซึ่งจะเรียกไร่ละสลึงเฟื้องนั้น ให้เรียกแต่นาที่ตั้งค้างปีไป ก็ค่านาในจำนวนสำหรับปีในปีต่อไป คงเรียกไร่ละสลึงยืนตามจำนวนในตราแดง แลตามอย่างที่มีมาแล้วในปีหลัง ๆ แต่นานอกจำนวนบวกในนาคู่โคมีในตราแดงในแขวงทั้ง ๔ นั้น ถ้าเปนนาขึ้นในเร็ว ๆ ให้เรียกตามลักษณนาขึ้นเร็ว ๆ ถ้าเปนนาเก่ายัง

ไม่ได้บวกในตราแดง ก็ให้ข้าหลวงเสนาประเมินเรียกตามแต่ที่ได้ทำได้ในปีนี้ก็ดี ในปีอื่นก็ดี ให้ราษฎรเข้าใจตามคำประกาศนี้ อย่าหลงด้วยเรื่องค่านาค้างแลค่านาสำหรับปีเข้าใจให้ผิดไปเลย

ประกาศมาณวันพุธ เดือนยี่ ขึ้นค่ำ ๑ ปีชวดฉศก ศักราช ๑๒๒๖ (พ.ศ.๒๔๐๗) หรือเปนวันที่๔๘๗๗ในรัชกาลปัจจุบันนี้.

อธิบาย

คำที่เรียกว่า "นาคู่โค" ข้าพเจ้าพึ่งพบอธิบายเมื่อไปเห็นประเพณีเก็บค่านาที่เมืองปัตตานี เดิมเขาไม่ใช้รางวัดที่ดินทีเดียว สำรวจเอาจำนวนโคที่ใช้ทำนาตั้งเปนหลักของอัตราค่านา โคคู่ ๑ ก็เก็บค่านาเท่านั้นๆ เห็นจะเปนวิธีสำหรับเก็บค่านานาทุ่ง วิธีที่เรียกว่านาฟางลอยนั้น แต่เดิมเห็นจะสำหรับเก็บค่านานาดอนที่ทำแห่งละเล็กละน้อย จึงใช้สังเกตตอฟางที่ปลูกเข้าออกผลเก็บเกี่ยว คิดรางวัดเปนเนื้อที่ไร่งาน เปนอัตราค่านา วิธีทั้ง ๒ อย่างนี้เข้าใจว่าจะใช้กันมาแต่โบราณก่อนกรุงศรีอยุธยาเปนราชธานี ภายหลังที่ในกรุง ฯ มาเลิกเก็บตามจำนวนคู่โคเสีย ใช้รางวัดที่เหมือนกันทั้ง ๒ อย่าง แต่คนทั้งหลายยังคงเรียกชื่ออยู่อย่างเดิม นาทุ่งจึงยังคงมีชื่อเรียกว่านาคู่โคสืบมา

ตำนานอากรค่าน้ำ

หนังสือเจ้าพระยาจักรี มาถึงเจ้าเมืองกรมการกรุงเก่า เมืองอ่างทอง เมืองพรหมบุรี เมืองสิงหบุรี เมืองสรรคบุรี เมืองลพบุรี เมืองไชยนาท เมืองนครสวรรค์ เมืองสุพรรณบุรี เมืองนครไชยศรี เมืองฉะเชิงเทรา เมืองปราจิณบุรี เมืองนครนายก เมืองอินทบุรี เมืองพิจิตร เมืองพิษณุโลก เมืองพิไชย เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย แลกรมการทั้งหลาย

ด้วยพระศรีชัยบานทำเรื่องราวมายื่นแก่เจ้าจำนวนพระคลังมหาสมบัติว่า อากรค่าน้ำจืดน้ำเคม มีนายอากรรับผูกขาดเก็บเงินส่งท้องพระคลังสืบมาแต่ก่อน ครั้นเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้า ฯ ให้ยกเลิกอากรค่าน้ำเสีย หามีผู้ใดเปนเจ้าของพิทักษ์รักษาบ่อ ห้วย หนอง คลอง บึงบางไม่ ราษฎรทุกภาษาพากันทำปาณาติบาตทุกแห่งทุกตำบล ตั้งปิดทำนบบ่อวิดน้ำ บ่อห้วยหนองคลองบึงบาง ปลาเล็กน้อยก็พลอยตายสูญพันธุ์ไปเสียโดยมาก ราคาปลาซึ่งราษฎรซื้อขายกันทุกวันนี้จึงได้แพงกว่าแต่ก่อน แล้วก็ไม่เปนประโยชน์แก่แผ่นดิน พระศรีชัยบานจะขอรับพระราชทานทำอากรค่าน้ำจืดน้ำเคมในแขวงกรุงเทพ ฯ แลหัวเมือง ๓๗ เมือง ๘ ตำบลเก็บค่าน้ำตามพิกัด

เดิม ปีหนึ่งเปนจำนวนเงินอากรขึ้นพระคลังมหาสมบัติ ๓๑๔ ชั่ง ขึ้นพระคลังเดิม ๒๐ ชั่ง ขึ้นพระบวรราชวัง ๓๐ ชั่ง ขึ้นกรมสมเด็จพระเดชาดิศร ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ขึ้นกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ ๑ ชั่ง ขึ้นกรมพระพิทักษเทเวศร์ ๑ ชั่ง ขึ้นกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ ๑๐ ตำลึง ขึ้นกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ๑ ชั่ง ขึ้นกรมขุนสรรพศิลป์ปรีชา ๑๐ ตำลึง ขึ้นพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้านพวงศ์ ๑๐ ตำลึง รวม ๓๗๐ ชั่ง

พระศรีชัยบานจะขอแต่งให้จีนอ้นเปนนายอากร เรียกค่าน้ำณกรุงเทพ ฯ ตำบลบางแวก ๑ บางบอน ๑ บางโทรัด ๑ หัวกระบือ ๑ แสนแสบ ๑ รวม ๕ ตำบล แลเมืองนนทบุรี เมืองประทุมธานี เข้ากัน ๓ เมืองเปนจำนวนเงินอากรขึ้นพระคลังมหาสมบัติ ๓๒ ชั่ง ขึ้นกรมสมเด็จพระเดชาดิศร ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ขึ้นกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ ๑ ชั่ง ขึ้นกรมพระพิทักษเทเวศร์ ๑ ชั่ง ขึ้นกรมขุนสรรพศิลป์ปรีชา ๑๐ ตำลึง รวม ๓๖ ชั่ง

ขอแต่งให้จีนชุ่มเปนนายอากรเรียกค่าน้ำณกรุงเก่า อำเภอนคร อำเภอเสนา อำเภออุทัย รวม ๓ อำเภอ เมืองอ่างทอง เมืองอินทบุรี เมืองพรหมบุรี เมืองสิงหบุรี เมืองสรรคบุรี เมืองลพบุรี เมืองไชยนาท เมืองนครสวรรค์ เมืองพิจิตร เมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมืองสุพรรณบุรี เมืองพิไชย เมืองสวรรคโลก เมืองนครไชยศรี เมืองราชบุรี เข้ากัน ๑๗ เมือง เปนจำ-

นวนเงินอากรขึ้นพระคลังมหาสมบัติ ๑๕๔ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ขึ้นพระคลังเดิม ๒๐ ชั่ง ขึ้นพระบวรราชวัง ๓๐ ชั่ง รวม ๒๐๔ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

ขอแต่งให้จีนหนูเปนนายอากรเรียกค่าน้ำณเมืองสมุทสงคราม เมืองสาครบุรี เมืองเพ็ชรบุรี เมืองปะทิว เมืองชุมพร เมืองไชยา เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ๘ เมือง เปนจำนวนเงินอากรขึ้นพระคลังมหาสมบัติ ๕๘ ชั่ง ๕ ตำลึง ขึ้นกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ ๑๐ ตำลึง ขึ้นกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ๑ ชั่ง รวม ๕๙ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

ขอแต่งให้จีนสีเปนนายอากรเรียกค่าน้ำ เมืองนครนายก เมืองปราจิณบุรี เมืองฉะเชิงเทรา เมืองสมุทปราการ เมืองชลบุรี เมืองบางละมุง เมืองระยอง เมืองจันทบุรี เมืองตราษ ๙ เมือง เปนจำนวนเงินอากรขึ้นพระคลังมหาสมบัติ ๖๙ ชั่ง ขึ้นพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้านพวงศ์ ๑๐ ตำลึง รวม ๖๙ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

เข้ากัน ๓๗ เมือง ๘ ตำบล เปนเงินอากรปีละ ๓๗๐ ชั่งก่อน แต่ในจำนวนปีชวดจัตวาศก (พ.ศ. ๒๓๙๕ อันเปนปีที่ ๒ ในรัชกาลที่ ๔) พระศรีชัยบานจะส่งเงินอากรให้ครบ ถ้าทำอากรครบปีเงินอากรมีภาษีจะบวกทูลเกล้า ฯ ถวายขึ้นอีก

จึงได้นำเรื่องราวพระศรีชัยบาน ขึ้นปรึกษากรมสมเด็จพระเดชาดิศร กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ กรมพระพิทักษเทเวศร์ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท แล

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ วรุตมพงศนายก สยามดิลกโลกานุปาลนนาถ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ นระเนตรนาถราชสุริยวงศ์ แลเสนาบดีข้าราชการปรึกษาพร้อมกันว่า พระราชทรัพย์ของหลวงซึ่งจะได้มาใช้สอยในราชการทำนุบำรุงกรุงเทพ ฯ แลถวายนิตยภัตรเงินเดือนใช้ในการพระราชกุศล แลแจกเบี้ยหวัดพระประยุรวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั่วไป ได้มาแต่ภาษีอากรสมพักสรซึ่งราษฎรทำมาหากินในพระราชอาณาเขต แลราษฎรทำสวนปลูกต้นผลไม้ทำไร่ปลูกถั่วปลูกผักต่าง ๆ แลทำนาทำกินหาผลประโยชน์ซื้อขายเลี้ยงชีวิตสัมมาชีพ ก็ต้องเสียหางเข้าค่านาอากรสมพักสรทั้งสิ้น ซึ่งราษฎรทำการปาณาติบาตหาผลประโยชน์เลี้ยงชีวิตโดยมิจฉาชีพจะไม่ต้องเสียอากรค่าน้ำนั้น เห็นว่าเหมือนหนึ่งยินดีด้วยคนทำปาณาติบาตหาควรไม่ ซึ่งพระศรีชัยบานทำเรื่องราวมาว่า จะขอรับพระราชทานทำอากรค่าน้ำนั้นก็ชอบอยู่แล้ว ผู้ซึ่งทำมาหากินในพระราชอาณาเขตจะได้เสียอากรเสมอกัน ที่ห้วย ที่หนอง คลองบึงบางมีนายอากรเปนเจ้าของหวงแหนอยู่แล้ว การปาณาติบาตที่ราษฎรจะทำซื้อขายแก่กันก็เลือกทำเอาแต่ที่ควรจะซื้อขายกันได้ ปลาเล็กน้อยที่ไม่ควรจะซื้อขายกัน ก็จะได้มีชีวิตเหลืออยู่เปนพืชพันธุ์ต่อไป

พระยาพิพิธโภไคย จมื่นศรีสรรักษ์ จึงนำเรื่องราวแลคำ

ปรึกษาพระบรมวงศานุวงศ์ แลเสนาบดีข้าราชการ ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทสมเด็จพระบรมนาถราชบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วมีพระบรมราชโองการตรัสเหนือเกล้าฯ โดยพระราชดำริห์ว่า[๑] อากรค่าน้ำนี้ก็เปนทางที่ให้บังเกิดพระราชทรัพย์อย่างหนึ่ง สำหรับแผ่นดินในสยามประเทศนี้มีมาแต่โบราณสืบ ๆ กาลพระเจ้าแผ่นดิน แต่ก่อนทุก ๆ พระองค์ แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเก่ามาจะได้ยินว่าในแผ่นดินพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดองค์หนึ่งจะให้เลิกถอนเสียนั้นหามิได้ เพราะคนชาวประเทศไทยมีปรกติดังธรรมดา มีเนื้อแลปลาเปนกับเข้าเปนนิจทุกตัวคนทุกตำบลทุกแห่ง จะเปนคนกินแต่ของเครื่องเคมแลเต้าหู้ซึ่งเปนสิ่งมิใช่เนื้อปลาเปนกับเข้าดังจีนบางจำพวกก็ดี หรือเปนคนกินนมเนยถั่วงาเปนกับเข้าดังพราหมณ์แลคนชาวมัชฌิมประเทศโดยมากก็ดี หามีไม่ เพราะฉนั้นท่านผู้ครองแผ่นดินมาแต่ก่อนจึงได้เก็บอากรแก่คนหากุ้งหาปลาเหมือนเก็บค่านาสมพักสรแก่ผู้ทำนา ทำไร่ ทำสวน เสมอกันไปทั้งพระราชอาณาเขตรวบรวมพระราชทรัพย์มาใช้จ่ายเปนการทำนุบำรุงแผ่นดิน คุ้มครองราษฎรทั้งปวงไว้ให้อยู่เย็นเปนสุข ก็แลประเพณีรักษาแผ่นดินอย่างประเทศไทยนี้ ก็เห็นว่าสมควรแก่กาลแลประเทศ

---

๑ *ความต่อนี้ไปเปนพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*

อันนี้อยู่แล้ว เพราะพระเจ้าแผ่นดินกรุงไทยสืบมาแต่บุราณองค์ใดองค์หนึ่งซึ่งจะมีบุญญาธิการเหลือล้นนัก จนถึงขุนคลังแก้วมีทิพจักษุเห็นทรัพย์แผ่นดิน หยิบเอาทรัพย์ในแผ่นดินขึ้นมาถวายได้ทุกขณะทุกเวลา เหมือนขุนคลังแก้วของบรมจักรพรรดินั้นก็ดี แลจะมีบุญฤทธิวิเศษยิ่งจนบันดาลห่าฝนแก้ว ๗ ประการให้ตกลงมาได้ดังพระหฤทัยปราถนา เหมือนพระเจ้ามันธาตุราชแลพระเพสยันดรก็ดี หามีไม่แต่สักพระองค์หนึ่ง

ครั้นมาเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว มีพระบวรสันดานเพลิดเพลินในการพระราชกุศล ทรงสดับเรื่องราวโบราณนิทานชาดกแลอื่น ๆ มากแล้ว มีพระราชประสงค์จะให้ภิกษุสงฆ์แลสัปรุสในพระพุทธสาสนาสร้องสรรเสริญนับถือว่าเปนมหาสัพพัญญูโพธิสัตว์ มหัศจรรย์กว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่น ๆ จึงทรงพระราชดำริห์ตริตรองจะทรงปฏิบัติให้เหมือนพระโพธิสัตว์ที่มีเรื่องราวมาในชาดกซึ่งกล่าวด้วยพระโพธิสัตว์เปนกษัตริย์ เสวยสมบัติในเมืองพาราณสีแลเมืองอื่น ๆ ในมัชฌิมประเทศที่มีประชาชนกินนมเนยแลถั่วงาเปนกับเข้านั้น เอามาเปนพระอารมณ์ว่า พระโพธิสัตว์แต่ก่อนได้เสวยสมบัติแล้วพระราชทานอภัยให้แก่สัตว์ในป่านกบินอยู่บนฟ้า ปลาในน้ำทั้งสิ้น ไม่ให้ใครทำปาณาติบาตเลยทีเดียวได้อย่างไร การอย่างนั้นจะทรงปฏิบัติได้บ้าง

อนึ่งทรงระแวงแคลงไปว่า เมื่อตั้งนายอากรไปให้เปนเจ้าของเขตแดนห้วยหนองคลองบึงบางแลเกาะในชเล เมื่อนายอากรจะเก็บเอาทรัพย์ที่เกิดด้วยปาณาติบาตของราษฎรมารวบรวมมาส่งเปนพระราชทรัพย์แล้ว พระมหากษัตริย์จะทรงใช้สอยพระราชทรัพย์นั้นก็จะเปนมิจฉาชีพไปด้วย จึงโปรดให้เลิกอากรฟองจันละเม็ดในชเล แลค่าน้ำเสียให้หมด แต่ครั้งปีจออัฐศกจุลศักราช ๑๑๘๘ (พ.ศ. ๒๓๖๙) มา ในปีนั้นปีเดียวโปรดให้มีข้าหลวงขึ้นไปเปิดกระบังรังเฝือก ซึ่งราษฎรรับแต่นายอากรปิดห้วยหนองคลองบึงบางไว้ ปล่อยปลาอยู่ในที่ขังให้พ้นไป แล้วทรงประกาศการอันนั้นให้พระสงฆ์ราชาคณะอนุโมทนาสาธุการเปนพระเกียรติยศครั้งหนึ่งเท่านั้น

(เมื่อปีมะโรงอัฐศก พ.ศ. ๒๓๙๙ มีประกาศในรัชกาลที่ ๔ ว่าด้วยเรื่องอากรค่าน้ำฉบับ ๑ ประกาศนั้นก็เปนพระราชนิพนธ์ทรงบรรยายเรื่องตำนานอากรค่าน้ำครั้งรัชกาลที่ ๓ ทำนองเดียวกับความในท้องตราฉบับนี้ แต่มีผลความบางข้อซึ่งมิได้ปรากฎในท้องตราฉบับนี้ คือ

ข้อ ๑ ว่าเงินอากรค่าน้ำในรัชกาลที่ ๓ เมื่อก่อนจะเลิกอากรนั้นเปนจำนวนเงินนายอากรนำส่งคลังปีละ ๗๐๐ ชั่ง

อีกข้อ ๑ ทรงสืบทราบว่านายอากรไปเก็บอากรค่าน้ำ แล้วตัดตอนขายหนองคลองบึงบาง เปนคลองเขินให้แก่ราษฎรเปน

เจ้าของที่ต่าง ๆ จึงผู้ซึ่งซื้อตอนทั้งปวงนั้น ปิดพนบ ลงกระบังรังเฝือกกั้นคลองบึงบางรุกรวมเอาปลากักขังไว้ในส่วนของตัวๆ ปลาจะว่ายไปมาตลอดไปในที่มีน้ำทั้งปวงตามธรรมดาก็ไม่ได้ คนที่มีประโยชน์จะเดิรเรือก็เดิรไม่ได้ จึงทรงพระกรุณากับปลาว่าเปนสัตว์มีชีวิต อย่าให้ต้องติดขังจำตายเลย แลจะให้คนที่มีประโยชน์เดิรเรือไปมาได้คล่องไม่ต้องเขนข้ามพนบแลเฝือก เปนเหตุให้มีเถลาะวิวาทกันนั้นด้วย จึงโปรดให้มีข้าหลวงขึ้นไปเปิดกระบังรังเฝือก ซึ่งราษฎรรับแต่นายอากรปิดห้วยหนองคลองบึงบางไว้ ปล่อยปลาอยู่ในที่ขังให้พ้นไป ให้นายอากรเก็บค่าน้ำต่อไปแต่โดยพิกัดตามเครื่องมืออย่างเดียว อย่าตัดทอนขายต่อไปเลย เมื่ออากรจะขาดสักเท่าไร ก็ให้นายอากรมาร้องขาดเถิดจะลดให้ ฝ่ายนายอากรก็มาร้องขาด ให้ลดเงินอากรลงปีหนึ่ง ๓๐๐ ชั่งเศษ คงเงินอากรอยู่แต่ปีละ ๔๐๐ชั่งเศษ ครั้นภายหลังมายังทรงรังเกียจกลัวบาปต่อไป ด้วยทรงแคลงว่าเพราะมีค่าน้ำคนจึงหาปลามากขึ้น จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมอีกครั้งหนึ่งให้ยกอากรค่าน้ำที่เคยเรียกได้เปนเงินอากรเพียงปีละ ๔๐๐ ชั่งเศษนั้นเสียทีเดียว)

ครั้นกาลภายหลังต่อมาทรงพระราชดำริห์ว่า ครั้นจะห้ามการปาณาติบาตทุกแห่งทุกตำบล ด้วยพระราชอาชญาหาเหตุแลเขตบมิได้ก็ไม่ควร การจะไม่สำเร็จ จึงโปรดเกล้า ฯ ให้มีตราออกไป

ให้กรมการหัวเมืองฝ่ายตวันออกซึ่งขึ้นกรมท่า แต่งกองจับออก จับคนผู้หาฟองจันละเม็ดในชเล จับตัวได้ให้เอามาทำโทษแล เรียกค่าปรับไหมโดยสมควร แต่การหากุ้งหาปลานั้นให้ห้ามแต่ใน เขตเสาศิลา ซึ่งปักไว้แต่ก่อนเปนอาถรรพ์กันปิศาจทุกทิศใน เขตพระนคร ถ้าใครทำปาณาติบาตในเขตพระนครแล้วให้กรม เมืองจับปรับเอาทรายทำวัด การที่มีผู้ทำปาณาติบาตในที่อื่น ๆ นอกจากเสาศิลาเขตพระนครนั้น เปนแต่ตรัสประภาษไว้ว่าเมื่อ ไม่มีใครเปนเจ้าของห้วยหนองคลองบึงบางแล้ว ราษฎรก็จะแย่ง กันทำปาณาติบาตในที่นั้น ๆ ก็จะเกิดวิวาทขึ้น แล้วจึงจะยึดเอาที่ นั้นเปนที่หลวงเสีย แล้วจึงจะได้ห้ามมิให้ใครทำปาณาติบาตในที่ นั้นต่อไป ที่นั้น ๆ จะทำปาณาติบาตของราษฎรก็จะน้อยแคบเข้า ทุกที ก็จะเปนที่เจริญอภัยทานเปนการพระราชกุศลเสมอไป ความ ข้อนี้เปนแต่ตรัสประภาษไว้ตั้งแต่ปีจออัฐศก (พ.ศ. ๒๓๖๙) มา จนถึงปีจอโทศก (พ.ศ. ๒๓๙๓) เปน ๒๕ ปี ก็ไม่มีใครซึ่งแย่งกัน จนถึงเกิดความจนถึงได้ยึดเอาที่นั้นเปนที่หลวง แม้ถึงจะเกิด วิวาทกันบ้างก็ชำระแล้วไปแต่ในเจ้านายเท่านั้น ไม่เปนไปได้ตาม พระราชประสงค์ ซึ่งมีพระราชโองการรับสั่งให้กรมการหัวเมือง จับผู้หาฟองจันละเม็ดในชเล แลให้กรมเมืองจับผู้หากุ้งหาปลา ในภายในเขตเสาศิลานั้น เมื่อมีรับสั่งครั้งหนึ่งแล้ว ก็ทรงไปด้วย ราชการอื่น ๆ ด้วยว่ามีราชกิจเปนการใหญ่ ๆ มาก มิได้ทรงตัก

เตือนตรวจตราประการใดอีก การนั้นก็จืดจางไป ผู้ที่ทำปาณาติบาตก็ได้ช่องที่จะทำกำเริบขึ้น เพราะฉนี้ที่เลิกอากรค่าน้ำเสียนั้นไม่เปนคุณอันใดแก่แผ่นดินแลพระพุทธสาสนาแลตัวสัตว์คือกุ้งปลาในน้ำ กลับเปนคุณแก่ผู้ที่ทำปาณาติบาตเปนคนบาปนั้นยิ่งกว่าคนที่เลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรม คือทำไร่นาเรือกสวนทั้งปวงนั้นเสียอีก เปนการไม่เสมอในการที่จะถือเอาส่วยแต่ราษฎรทั้งปวงไป ซึ่งเสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่ได้ปรึกษาพร้อมกันจะให้มีอากรค่าน้ำขึ้นตามเดิมที่เคยได้มีมาแต่ก่อน ตามธรรมเนียมบ้านเมืองนี้นั้นชอบแล้ว ตามแต่เจ้านายผู้ใหญ่แลเสนาบดีที่เปนผู้ช่วยทำนุบำรุงแผ่นดินจะเห็นควรนั้นเถิด ก็ให้ตั้งพระศรีชัยบานเปนนายอากรไปตามคำปรึกษา แลเรื่องราวพระศรีชัยบาน แลพระบรมวงศานุวงศ์แลเสนาบดีข้าราชการเห็นพร้อมกัน [๑]

เจ้าจำนวนได้เรียกเอานายประกันพระศรีชัยบาน จีนอ้น จีนชุ่ม จีนหนู จีนสี ไว้มั่นคงสมควรแก่เงินอากรของหลวงอยู่แล้ว ตั้งพระศรีชัยบานเปนนายอากรเรียกค่าน้ำณกรุงเทพฯ แลหัวเมือง ๓๗ เมือง ๘ ตำบลตั้งแต่จำนวนปีชวดจัตวาศก เปนเงินอากรจำนวนปีละ ๓๗๐ ชั่งสืบไป

พระศรีชัยบาน แต่งให้จีนอ้นเปนหมื่นเทพอากร ไปเรียกค่าน้ำณกรุงเทพฯ ตำบลบางแวก บางบอน บางโทรัด หัวกระบือ

---

๑ *พระราชนิพนธ์หมดเพียงนี้*

แสนแสบ รวม ๕ ตำบล เมืองนนทบุรี เมืองประทุมธานี รวม ๓ เมือง เปนจำนวนเงินอากรขึ้นพระคลังมหาสมบัติ ๓๒ ชั่ง ขึ้นกรมสมเด็จพระเดชาดิศร ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ขึ้นกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ ๑ ชั่ง ขึ้นกรมพระพิทักษเทเวศร์ ๑ ชั่ง ขึ้นกรมขุนสรรพศิลป์ปรีชา ๑๐ ตำลึง รวม ๓๖ ชั่ง

แต่งให้จีนชุ่มเปนหมื่นวิสูตรอากร ไปเรียกค่าน้ำณกรุงเก่า อำเภอนคร อำเภอเสนา อำเภออุทัย รวม ๓ อำเภอ เมืองอ่าง-ทอง เมืองอินทบุรี เมืองพรหมบุรี เมืองสิงหบุรี เมืองสรรคบุรี เมืองลพบุรี เมืองไชยนาท เมืองนครสวรรค์ เมืองพิจิตร เมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลก เมืองพิชัย เมืองสุพรรณ เมืองนครไชยศรี เมืองราชบุรี ๑๗ เมือง เปนจำนวนเงินอากรขึ้นพระคลังมหาสมบัติ ๑๕๔ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ขึ้นพระคลังเดิม ๒๐ ชั่ง ขึ้นพระบวรราชวัง ๓๐ ชั่ง รวม ๒๐๔ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

แต่งให้จีนหนูเปนหมื่นอินทรอากร ไปเรียกค่าน้ำเมืองสมุทสงคราม เมืองสาครบุรี เมืองเพ็ชรบุรี เมืองปะทิว เมืองชุมพร เมืองไชยา เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ๘ เมือง เปนจำนวนเงินอากรขึ้นพระคลังมหาสมบัติ ๕๘ ชั่ง ๕ ตำลึง ขึ้นกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ ๑๐ ตำลึง ขึ้นกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ๑ ชั่ง รวม ๕๙ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

แต่งให้จีนสีเปนที่หมื่นศรีอากร ไปเรียกค่าน้ำณเมืองนคร

นายก เมืองปราจิณบุรี เมืองฉะเชิงเทรา เมืองสมุทปราการ เมืองชลบุรี เมืองบางละมุง เมืองระยอง เมืองจันทบุรี เมืองตราษ รวม ๙ เมือง เปนจำนวนเงินอากรขึ้นพระคลังมหาสมบัติ ๖๙ ชั่ง ขึ้นพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้านพวงศ์ ๑๐ ตำลึง รวม ๖๙ ชั่ง ๑๐ ตำลึง เข้ากัน ๓๗ เมือง ๘ ตำบล ปีหนึ่งเปนเงินอากรจำนวนปีละ ๓๗๐ ชั่งสืบไป

ให้พระศรีชัยบาน หมื่นเทพ หมื่นวิสูตร หมื่นอินทร์ หมื่นศรี ส่งเงินอากรค่าน้ำคิดแต่จำนวนปีชวดจัตวาศก ส่งเงินอากรแก่เจ้าจำนวนปีละงวดๆ เดือน ๔ แรม ๑๕ ค่ำ ปีชวดจัตวาศกงวดหนึ่ง เปนเงิน ๓๗๐ ชั่งจงทุกงวดทุกปีสืบไป อย่าให้เงินอากรขาดค้างล่วงงวดล่วงปีไปได้ เปนอันขาดทีเดียว แลให้พระศรีชัย-บาน หมื่นเทพ หมื่นวิสูตร หมื่นอินทร์ หมื่นศรี เรียกอากรค่าน้ำแก่ราษฎรตามพิกัดอัตรา ซึ่งสรรพากรในยืนไว้ ให้นายอากรเรียกค่าน้ำแก่ผู้ทำกินน้ำจืดโพงพางละ ๓ ตำลึง เรือแหพานลำละ ๒ ตำลึง ๒ บาท เรือแหโปงลำละ ๑ ตำลึง ๒ บาท เรือแหทอดลำละ ๑ บาท ช้อนใหญ่ลำละ ๒ สลึง ช้อนเล็กลำละ ๑ สลึง สุ่มเรียกคนละ ๑ สลึง ดักชุดคนละ ๑ บาท ข่ายดักปลาตะเพียนคนละ ๑ บาท แทงตะกรบคนละ ๑ สลึง ฉมวกคนละ ๑ เฟื้อง ลอบยืนคนละ ๑ บาท ๒ สลึง ลอบนอนคนละ ๑ บาท ดักตุ้มคนละ ๑ สลึง ดักไซคนละ ๒ สลึง ดักลันคนละ ๑ เฟื้อง เบ็ด

ราวคนละ ๒ สลึง ตกเบ็ดปลาช่อนปลาชะโดคนละ ๑ เฟื้อง สวิงกุ้งสวิงปลาคนละ ๑ เฟื้อง อวนลำละ ๒ ตำลึง ๒ บาท ยกยอขันช่อปากกว้างตั้งแต่วาหนึ่งขึ้นไปให้เรียกลำหนึ่งวาละ ๑ บาท เชงเลงให้เรียกคนละ ๑ บาท ยกยอเล็กปากกว้างต่ำกว่า ๔ ศอกลงมาให้เรียกคนละ ๑ สลึง ดักจั่นให้เรียกคนละ ๑ สลึง ฉะนางให้เรียกคนละ ๒ สลึง ตกเบ็ดทรง ๑๐๐ ละ ๒ สลึง

น้ำเคมรั้วปะกักคอกลำละ ๒ ตำลึง ๒ บาท รั้วปะกักลาลำละ ๑ ตำลึง ๒ บาท เรือฉลอมอวนลำละ ๒ ตำลึง ๒ บาท เรือไซมานลำละ ๓ ตำลึง เบ็ดลากลำละ ๒ บาท ๒ สลึง ซูกันรั้วไซมานหางหนึ่ง ปีละ ๑ ตำลึง ที่โพงพางปากน้ำ ๑ ตำลึง ที่โพงพางถัดขึ้นมา ๓ บาท ที่โพงพางถัดมา ๒ บาท รั้วกางเคยบางเหี้ยลำละ ๑ บาท ๒ สลึง ทอดแหทเลลำละ ๑ บาท เบ็ดกุเรา ๑ สลึง แทงรั้วปู ๒ สลึง สองคนลากอวนคนละ ๑ บาท เบ็ดวางตับ ๆ ๒ สลึง ช้อนกุ้งช้อนปลาคนละ ๑ เฟื้อง รุนกุ้งทะเล ๒ บาท รั้วโพงพางลากปลาในคลองลำละ ๒ สลึง รั้วโพงพางลำละ ๑ ตำลึง รั้วดักปูลำละ ๒ สลึง ปะกักคอกล้อมฉลากยกนายเรือเสียนอกนั้นเอาคนละ ๑ บาท ไสกุ้งไสเคยคนหนึ่งปีละ ๒ บาท ๒ สลึง ครึ่งปี ๑ บาท ๒ สลึง เดือนหนึ่งเปนเงิน ๒ สลึง เรือกางกุ้งกางเคยน้ำจืดน้ำเคมรั้วละ ๑ บาท เบ็ดลากกระเบนลำละ ๓ บาท เบ็ดวาสายลากเบ็ดลำละ ๑ บาท ๒ สลึง เบ็ดล่อกะพงคนละ ๒ สลึง เบ็ดราวหางกิ่ว ๒ สลึง

เบ็ดสายหางกิ่ว ๑ สลึง แทงปลาหมอน้ำลำละ ๑ สลึง อวนลากยก นายเรือนอกนั้นเอาคนละ ๑ บาท รั้วไซมานรองคลองละ ๓ ตำลึง รั้วไซมานริมคลองละ ๒ ตำลึง ๒ บาท ฉลอมกุเรา ๑ ตำลึง ปะกัก คอกตะพงลำละ ๑ ตำลึง ๒ บาท อีชุดน้อยใส่เคยริมฝั่งคนละ ๑ สลึง กระดานถีบหอยคนละ ๑ สลึง (กระดานล้วงปลา) หมึก ๒ สลึง ขุดหอยปากเปด ๒ สลึง ฉมวกคนละ ๑ สลึง สวิงตักกุ้งไม่มีคัน ๑ เฟื้อง เรือหาหอยแครงคนหนึ่ง ๑ สลึงเฟื้อง เรือหาหอยกะพง คนหนึ่ง ๑ เฟื้อง เรือหาหอยแมงภู่คนหนึ่ง ๔๐๐ เบี้ย เรือหาหอย หลอดคนหนึ่ง ๔๐๐ เบี้ย

ซึ่งราษฎรชักหญ้ากร่ำลงกระบังรังเฝือกห้วยหนองคลองบึงบาง บ่อหลุมเอาตัวปลานั้น บางทีทำบ่อหลุมน้อยก็มีบ้างใหญ่ก็มีบ้าง ที่ชักหญ้ากร่ำลงกระบังรังเฝือก ที่ใหญ่ยาวกว้างบ้างเล็กบ้างไม่ เสมอกัน นอกกว่าพิกัดนั้นเปนอย่างธรรมเนียมสืบ ๆ มา สุดแต่ นายอากรกับราษฎรผู้ทำกินจะเห็นพร้อมยอมกัน แล้วแต่นาย อากรจะเรียกราษฎร จะผูกแก่กันตามสมควรจะยอมกันนั้นเถิด ถ้านายอากรยอมให้ทำก็ได้ ถ้านายอากรไม่ยอมให้ทำ ก็อย่าให้ ราษฎรลักลอบทำเปนอันขาด จะกำหนดลงในพิกัดด้วยไม่ได้ ให้ นายอากรเรียกอากรค่าน้ำตามพิกัดมีมาในท้องตราแต่เท่านี้ ห้าม อย่าให้นายอากรเรียกอากรค่าน้ำล่วงแขวงล่วงอำเภอให้ล้ำเหลือ ผิดด้วยพิกัดอย่างธรรมเนียมแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

ประการหนึ่งถ้าพรรคพวกบ่าวแลทาส ซึ่งไปทำอากรด้วยกันนั้น เกิดวิวาทแก่กันเปนแต่เนื้อความเล็กน้อย ก็ให้นายอากรสมัคสมานว่ากล่าวให้สำเร็จแต่ในกันเอง ถ้าเปนเนื้อความมหันตโทษข้อใหญ่ก็ให้ส่งไปยังผู้รักษาเมือง กรมการ พิจารณาว่ากล่าวตามพระราชกำหนดกฎหมาย ถ้าแลราษฎรฟ้องหากล่าวโทษสมัคพรรคพวกนายอากร ก็ให้นายอากรส่งตัวผู้ต้องคดีให้ผู้รักษาเมือง ให้กรมการพิจารณาว่ากล่าว ถ้าคดีต้องตัวนายอากร ก็ให้แต่งทนายไปว่าต่างไปแก้ต่าง อย่าให้ขัดขวางคดีของราษฎรไว้

อนึ่งห้ามอย่าให้ผู้รักษาเมือง กรมการ แขวงนายบ้านนายอำเภอเกาะกุมนายอากรพรรคพวกบ่าวแลทาส ซึ่งไปทำอากรด้วยกันนั้นกะเกณฑ์ไปใช้ราชการเบ็ดเสร็จซึ่งมิได้เปนพนักงาน แลเก็บยืมเรือจังกูดกันเชียงถ่อพายเครื่องสำหรับเรือ ไปให้ป่วยการทำอากรแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ แลให้นายอากรกำชับห้ามปรามว่ากล่าวแก่พรรคพวกบ่าวแลทาส อย่าให้กระทำคุมเหงฉกชิงช่อกระบัตรทำการข่มเหงราษฎร แลเปนโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์เอาพัสดุทองเงินเครื่องอัญมณีของสมณะชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร ไพร่บ้านพลเมืองลูกค้าพาณิช ทำลายพระพุทธรูปพระสถูปเจดีย์พระศรีมหาโพธิ พระอุโบสถพระวิหารการบุเรียนวัดวาอาราม ฆ่าช้างเอางาแลขนายฆ่าสัตว์อันมีคุณ แลห้ามอย่าให้รับซื้อเอา

ฝิ่นขายฝิ่นให้แก่กรมการราษฎร ไทย มอญ ลาว เขมร แขก ญวน พม่า ทวาย ฝรั่งพุทธเกตเดิม ซึ่งเปนกำลังราชการแลทหารสำหรับไปณรงค์สงครามนั้น ซื้อขายสิ่งของต้องห้าม ทำให้ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายห้ามปรามเก่าใหม่ แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

ครั้นลุท้องตรานี้ไซร้ ถ้ามีตรานกวายุภักษ์ มีหนังสือเจ้าจำนวนนำตั้งมาด้วยฉบับหนึ่ง เรื่องราวจำนวนเงินต้องกันแล้ว ก็ให้เจ้าเมืองกรมการ ลอกเอาท้องตรานี้ไว้ แล้วให้ประทวนส่งตรานี้ให้แก่พระศรีชัยบาน หมื่นเทพ หมื่นวิสูตร หมื่นอินทร์ หมื่นศรี ผู้เปนนายอากร เข้าเรียกอากรค่าน้ำจืดน้ำเค็ม แต่จำนวนปีชวดจัตวาศกสืบไป ตามท้องตราแลรับสั่งมานี้จงทุกประการ

สารตรามาณวันเสาร์ เดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำ ปีชวดจัตวาศก จุลศักราช ๑๒๑๔ (พ.ศ. ๒๓๙๕)

ตำนานอากรสวนใหญ่

หนังสือเจ้าพระยาจักรี มาถึงเจ้าเมืองกรมการ.

ด้วยท่านอรรคมหาเสนาบดีผู้ใหญ่ๆ ปฤกษาพร้อมกันกราบบังคมทูลพระกรุณา แก่พระบาทสมเด็จประปรเมนทรมหามกุฏสุทธสมมติเทพยพงศ์ วงศาดิศวรกษัตริย์ วรขัติยราชนิกโรดมจาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมราชาธิราชบรมนาถบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าแต่ก่อนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในแผ่นดินซึ่งล่วงแล้วมา เมื่อเสด็จขึ้นถวัลยราชาภิเษกเสวยสิริราชสมบัติ ครอบครองพระราชอาณาจักรอันนี้ได้ ๓ ปีแล้ว เคย โปรด เกล้า ฯ ให้ แต่ง ข้าหลวง ออก ไป รัง วัด สวนตรวจนับต้นไม้มีผลในสวนของราษฎรจังหวัดกรุงเทพพระมหานครอมรรัตนโกสินทรมหินทรายุธยา แลเมืองนนทบุรี เมืองนครเขื่อนขันธ์ เมืองสมุทปราการ เมืองนครไชยศรี เมืองฉะเชิงเทราเมืองสาครบุรี เมืองสมุทสงคราม เมืองราชบุรี เมืองเพ็ชรบุรีทำหน้าโฉนดเสียใหม่เรียกเงิน อากรส่งเข้ายังพระคลังมหาสมบัติตามหน้าโฉนดใหม่นั้นเปนราชประเพณีมีมา ครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐเสด็จเถลิงถวัลยราชบรมราชาภิเษกสำเร็จบรมราไชศวรรยาธิปัติ ครอบครอง

พระราชอาณาจักรมาถึงปีที่ ๓ ในปีฉลูเบญจศกนี้ เปนกาลอันควรจะแต่งข้าหลวงออกเดิรสวน ทำหน้าโฉนดใหม่ตามบุราณราชประเพณีนั้น การอันนี้สุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ฯ

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ดำรัสว่า[๑] การ ๒ อย่าง คือการสักเลขหมายหมู่ทำทะเบียนหางว่าวไว้ แล้วเกณฑ์ข้าราชการตามจำนวนทะเบียนหางว่าวอันนั้นไปหลายปี แลหักหนีตายเปนแต่คราว ๆ นาน ๆ นั้นอย่างหนึ่ง การเดิรสวนเดิรนานับต้นไม้มีผลแลกระทงนาให้แน่นอนแล้ว ทำหน้าโฉนดตราแดงให้ไว้แก่เจ้าของสวนเจ้าของนา แล้วเก็บอากรสวนแลหางเข้าค่านาตามจำนวนหน้าโฉนดตราแดงฉบับหนึ่งนั้นไปหลายปี จึงเดิรสวนเดิรนาใหม่ต่อกาลนาน ๆ นั้นอย่างหนึ่ง เห็นจะเปนการบังเกิดเปนอย่างธรรมเนียมมาแต่พระราชบัญญัติของพระมหากษัตริย์พระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน ที่ทรงพระสติปรีชาบัญญา แลข้าราชการที่ปรึกษาอันเปนปราชญ์ฉลาดในการที่จะทำนุบำรุงแผ่นดินให้เจริญเรียบร้อยง่ายสดวก แลการสักเลขหมายหมู่มีทะเบียนหางว่าวตัวเลขตายหนีชราพิการหรือบวชเปนภิกษุ เจ้าพนักงารยังไม่หักบาญชีจำหน่าย ก็คงเกณฑ์ราชการอยู่เสมอตามทะเบียนเดิมที่ลูกหมู่รุ่นสกรรจ์ขึ้นก็มีมาก เจ้าหมู่ยังไม่ได้นำเข้ามาสักคงเหลือ

---

๑ *ความต่อไปนี้เข้าใจว่า เปนพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*

อยู่โดยมาก แลนาของราษฎรที่เปนนาคู่โค ข้าหลวงรังวัดแล้ว ทำตราแดงให้ไว้ แก่เจ้าของนาเปนสำคัญ เจ้าของนาจะได้ทำแล มิได้ทำก็ดี มีอย่างธรรมเนียมว่าเมื่อถึงปีข้าหลวงเสนาก็คงเรียก หางเข้าค่านาเต็มตามตราแดงที่มีในบาญชี ที่เจ้าของนาเอาตรา แดงไปเวรส่งแก่กำนันนายอำเภอแล้ว หรืออพยพทิ้งนาให้ร้างไว้ ถึงภายหลังลางแห่งจะแต่งอุบายให้ญาติพี่น้องเข้าทำในที่นาเวร ข้าหลวงเสนาก็ได้เรียกค่านาแต่ที่ทำได้ หรือแต่ตามตราแดงบาญชี ตั้งคง ค่านาตกขาดจากภูมตราแดงโดยมาก

แลสวนของราษฎรนั้นเล่า ลางสวนต้นผลไม้หักโค่นตาย เสีย เจ้าของสวนเกียจคร้านหาปลูกซ่อมแซมเพิ่มเติมขึ้นไม่ เจ้า พนักงารก็คงเรียกอากรเต็มหน้าโฉนด ที่ปลูกต้นผลไม้ขึ้นใหม่กว่า หน้าโฉนดเดิมก็มิได้บวกเงินอากรขึ้น การทั้งนี้ที่แท้ก็ควรจะให้เจ้า พนักงารชำระบาญชีไล่ตัวเลขลูกหมู่เข้ามาสักแลหักบาญชีจำหน่าย แล้ว จึงเกณฑ์ข้าราชการตามตัวเลขที่มีตัวจริงทุกคราวเกณฑ์ แลแต่งข้าหลวออกรังวัดนาเดิรสวนของราษฎรให้เสมอทุกปีทุก คราวเก็บอากรสวน แลหางเข้าค่านานั้น จึงจะชอบเปนการเสมอทั่ว หน้า แต่ถ้าทำอย่างนั้นก็จะเปนการพ้นเฝือจะต้องชำระบาญชีเก่า ใหม่ซับซ้อนทบทวนมา เมื่อบ้านเมืองมีราชการทัพศึกหรือราชการ อื่นใหญ่ ๆ สิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้น ก็จะค้างเดิรไม่เรียบร้อยง่ายสดวก จะลำบากแก่เจ้าพนักงารนัก จึงมีธรรมเนียมใช้แต่การที่ใกล้ต่อ

ความเสมอสมานดังนั้น แต่ครั้นถ้าการชำระเลขแลเดิรนาเดิรสวนใหม่นั้นงดเสีย นานไปการที่ใกล้ต่อที่จริงที่เสมอนั้นจะห่างจะไกลไปทุกปี บัดนี้การสักเลขลูกหมู่สกรรจขึ้นใหม่ กับชำระตัวเลขที่จะต้องหักบาญชีจำหน่ายนั้น กรมพระสัสดีก็ได้ตั้งการดัดแปลงแลชำระอยู่แล้ว แลการเดิรนาเดิรสวนนั้นก็ควรให้เปนไปใกล้ความเสมอดุจการสักเลขเหมือนกัน เจ้าของนาเจ้าของสวนจะได้มีความอุสาหะปลูกต้นไม้มีผลทำไร่นาให้มากขึ้น เปนประโยชน์แก่บ้านเมืองแลเปนคุณแก่แผ่นดิน แลเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในปีฉลูเอกศก (พ ศ. ๒๓๗๒) โปรดเกล้า ฯ ให้ข้าหลวงออกเดิรสวนครั้งหนึ่ง ครั้นณปีเถาะตรีศก (พ.ศ. ๒๓๗๔) น้ำมากท่วมต้นผลไม้ตายเสียมาก ได้ทรงพระกรุณาแก่ราษฎรเจ้าของสวนจะไม่ให้ได้ความเดือดร้อน ณ ปีมะโรงจัตวาศก (พ.ศ. ๒๓๗๕) จึงโปรดเกล้า ฯ ให้เดิรสวนอีกครั้งหนึ่ง แต่ปีมะโรงจัตวาศกมานั้นได้ ๒๐ ปีล่วงไปแล้ว ซึ่งเสนาบดีผู้ใหญ่ ๆ ปรึกษาพร้อมกันเห็นว่ากาลนานมา จะขอให้แต่งข้าหลวงออกเดิรสวนในปีฉลูเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๙๖) นี้ นั้นก็ชอบด้วยราชการอยู่แล้ว แต่ซึ่งจะถือเอาเปนธรรมเนียมว่าเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ได้ ๓ ปีแล้ว จึงให้เดิรสวนเดิรนาแลชำระสักเลขนั้นไม่ควร เมื่อเหตุมีขึ้นหรือช้านานไปหลายปีแล้ว ก็ควรจะต้องจัดแจงการเสียใหม่ให้ใกล้จริงแลเสมอเข้าครั้งนี้[๑]

---

๑ *เข้าใจว่าหมดพระราชนิพนธ์เพียงนี้*

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชภักดีศรีรัตนราชสมบัติพิริยพาหะ กับพระยาพิพิธโภไคศวรรย์ จมื่นศรีสรรักษ์หัวหมื่นมหาดเล็กเปนแม่กองใหญ่ชำระความ แลชำระบาญชีต้นไม้มีผลควรตรงอากรให้แน่นอน แล้วทำหน้าโฉนดแจกให้แก่ราษฎรเจ้าของสวนแขวงกรุงเทพพระมหานครอมรรัตนโกสินทร แลหัวเมือง อย่าให้เกิดวิวาทแก่กันขึ้นได้ โปรดเกล้าฯ ให้แต่งข้าหลวงเดิรสวนแขวงกรุงเทพมหานคร แลเมืองนนทบุรี เมืองนครเขื่อนขันธ์ เมืองสมุทปราการ

ฝั่งเหนือข้าหลวงในพระบรมมหาราชวัง พระยาสีหราชเดโชไชยอภัยพิริยบรากรมพาหุ แม่กอง ๑ พระยาราชสงครามจางวางทหารในขวา ๑ พระยาสมบัติยาธิบาลเจ้ากรมพระคลังในขวา ๑ หลวงศักดิ์นายเวรมหาดเล็ก ๑ หลวงอภิบาลภูวนาถเจ้ากรมรักษาพระองค์ขวา ๑ จมื่นมหาสนิทปลัดกรมพลพันขวา ๑ รวม ๖ พระบวรราชวังนั้น พระยาประเสริฐสาตรธำรงจางวางกรมหมอ ๑ หลวงรัตนรักษาเจ้ากรมแสงในซ้าย ๑ รวม ๒ รวมฝั่งเหนือ ๘

ฝั่งใต้ข้าหลวงในพระบรมมหาราชวัง พระยาเพ็ชรพิไชยจางวางล้อมพระบรมมหาราชวังแม่กอง ๑ พระยาสามภพพ่ายจางวางกรมทหารในซ้าย ๑ พระยากาญจนานุกิจ ๑ จมื่นสรรเพธภักดีหัวหมื่นมหาดเล็ก ๑ จมื่นจงรักษาองค์เจ้ากรมพระตำรวจวังซ้าย ๑ หลวงวิจารณ์ราชารักษ์ปลัดจางวางรักษาพระองค์ ๑ รวม ๖

พระบวรราชวัง พระยาวิเศษศักดาจางวางทหารปืนใหญ่ ๑ พระจำนงสรไกรปลัดจางวางเกณฑ์หัดปืนแดง ๑ รวม ๒ รวมฝั่งใต้ ๘

เมืองเพ็ชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองสมุทสงคราม เมืองนครไชยศรี เมืองสาครบุรี ข้าหลวงในพระบรมมหาราชวัง พระเทพาธิบดีเจ้ากรมพระสัสดีซ้าย ๑ พระจันทราทิตย์เจ้ากรมสนมพลเรือนขวา ๑ จมื่นราชาบาลปลัดกรมพระตำรวจนอกซ้าย ๑ หลวงมไหศวรรย์ ๑ หลวงสุวรรณภักดี ๑ หมื่นเสพสวัสดิ์ปลัดกรม ๑ ข้าหลวงในพระบวรราชวังพระยาอร่ามมณเฑียรจางวางทหารใน ๑ พระฤทธิเดชะเจ้ากรมพระตำรวจนอกซ้าย ๑ รวม ๘ รวมทั้งสิ้น ๒๔ นาย แลสวนเมืองฉะเชิงเทรานั้น เดิรสวนแขวงกรุงเทพ ฯ เสร็จแล้วจึงให้ข้าหลวง ๘ นายฝั่งเหนือออกไปเดิรสวนแขวงเมืองฉะเชิงเทราต่อไป เหมือนอย่างกรุงเทพ ฯ ให้ข้าหลวงมีชื่อแต่งทนาย ๆ ละ ๘ คนกำกับกัน ให้นายระวางนำไปรังวัดสวนนับต้นผลไม้ของราษฎรให้สิ้นเชิงจงทุกสวน อย่าให้หลงเหลือเบียดบังไว้ได้เปนอันขาด

แลต้นผลไม้มีอากร หมาก มะพร้าว พลู มะม่วง มะปราง ทุเรียน มังคุด ลางสาด ๘ สิ่งนี้ หมากเอกสูง ๓ วา ๔ วาเรียกต้นละ ๕๐ เบี้ย ๑๐๐ ละ ๓ สลึง ๒๐๐ เบี้ย หมากโทสูง ๕ วา ๖ วา เรียกต้นละ ๔๐ เบี้ย ๑๐๐ ละ ๒ สลึงเฟื้อง หมากตรีสูง ๗ วา ๘ วาเรียกต้นละ ๓๐ เบี้ย ๑๐๐ ละสลึงเฟื้อง ๖๐๐ เบี้ย หมากผกา

รายออกดอกประปรายให้เรียกเท่าโทต้นละ ๔๐ เบี้ย ๑๐๐ ละ ๒ สลึงเฟื้อง หมาก ๔ รายนี้มีหมากกรอกต้นละ ๑๑ ผล

มะพร้าวเล็กตั้งปล้องสูงศอกหนึ่งขึ้นไป ให้เรียกเท่าเอกต้นละ ๕๐ เบี้ย ปีขาลฉศกจึ่งจะเรียกเงินอากร แต่หมากกรอกนั้นยังไม่เรียก ต้นสูงคอดคอเรียวชายเอนให้ยกอากรเสีย สูง ๘ ศอกขึ้นไปเอาเปนใหญ่เรียกต้นละ ๑๐๐ เบี้ย ๘ ต้นเฟื้อง ๑ มีน้ำมันเฉลี่ย ตั้งปล้องสูงศอกหนึ่งขึ้นไปถึง ๗ ศอกเอาเปนปีขาลฉศกจึงเรียกเงินอากร แต่น้ำมันเฉลี่ยนั้นยังไม่เรียก สูงคอดคอเรียวให้ยกเสีย แต่มะพร้าวมูลสีนาพีเกหงสิบบาทสำหรับของทูลเกล้า ฯ ถวาย แลของกำนัลให้ยกอากรเสีย

พลูค้างทองหลางสูง ๗ ศอก ๘ ศอกขึ้นไปให้เอาเปนใหญ่ ๔ ค้างเฟื้อง ๑ ร้อยละ ๓ บาทเฟื้อง สูง ๕ ศอก ๖ ศอกเอาเปนเล็กปีขาลฉศกจึงจะเรียกเงินอากร

ทุเรียน มะม่วง วัดแต่โคนต้นขึ้นไปสูง ๓ ศอกยืนขึ้นไปเพียงตาโอบรอบ ๓ กำเอาเปนใหญ่ ทุเรียนต้นละ ๑ บาท มะม่วงต้นละเฟื้องใหญ่รอบไม่ถึง ๓ กำลงมาจนถึง ๒ กำเอาเปนเล็กปีขาลฉศกจึงจะเรียกเงินอากร

มังคุด ลางสาด วัดแต่โคนต้นขึ้นไปสูงศอกคืบนั่งยองเพียงตาโอบรอบ ๒ กำเอาเปนใหญ่ เรียกต้นละเฟื้อง ใหญ่รอบไม่ถึง ๒ กำลงมาจนกำหนึ่งเอาเปนเล็กปีขาลฉศกจึงจะเรียกเงินอากร

มะปราง วัดแต่โคนต้นขึ้นไปสูง ๓ ศอกยืนเพียงตา โอบรอบ ๓ กำเอาเปนใหญ่ ๒ ต้นเฟือง โอบรอบ ๒ กำเอาเปนเล็กปีขาลฉศกจึงจะเรียกเงินอากร

แต่ส้มโอ ส้มแก้ว ส้มเกลี้ยง ส้มเทพรส ส้มมะแป้น ส้มจุก ส้มเปลือกบาง ๗ สิ่งนั้น โปรดเกล้าฯ ให้ยกไม่ให้เรียกอากร แลต้นทุเรียน มะม่วง มังคุด ลางสาด มะปราง ๕ สิ่งนี้ ถ้าต้นเปนโพรงยอดตายมีแต่กิ่ง ๑ สองกิ่งให้ตั้งเปนโคนหาอากรมิได้ ถ้าโคนต้น ๒ ต้น ๓ ต้นเคียงชิดกันให้เอาแต่ต้นหนึ่ง ถ้าห่างกันตัวโคลอดได้ ให้เรียกเรียงต้น ถ้าแลสวนผู้จับทำสร้างขึ้นใหม่หาต้นผลไม้มิได้ก็ดี แลต้นไม้เก่ามีอยู่อากรต่ำกว่าเดิมจอง ให้เรียกแต่ปีเดิมจองเปนหลวงปีละสลึง ๖๐๐ เบี้ย ให้หน้าโฉนดตราแดงไว้

อนึ่งราษฎรรู้ว่าข้าหลวงจะเดิรสวน แลราษฎรบังอาจลักตัดต้นผลไม้มีอากร ซึ่งนายระวางประกาศห้ามแล้วให้ขาดอากรของหลวงไปให้ปรับไหมอากรต้นหนึ่งเปน ๓ ต้น สักหลังไว้ในโฉนดเปนไหมโทษแล้วอย่าให้หักสิบลดให้กับราษฎรผู้กระทำผิดนั้นเลย ให้ผูกอากรกับไม้ใหญ่สืบไปอย่าให้ดูเยี่ยงอย่างกัน แล้วห้ามอย่าให้เรียกเอาค่าฤชาตลาการแก่ราษฎรผู้ลักตัดต้นผลไม้นั้นเลย

แลห้ามอย่าให้ข้าหลวงกองเดิรเอาเนื้อความแฝงอาญาอุทธรณ์นครบาลซึ่งเปนสินไหมพินัย ไว้พิจารณาว่ากล่าวเปนอันขาดทีเดียว

แลให้ข้าหลวงลงเส้นเชือกรังวัดสวนของราษฎร ให้รู้ว่ากว้างยาวลงไว้ในหน้าโฉนดจงทุกสวน

แลเมื่อแรกวันจะลงมือรังวัดสวน ให้ราษฎรทำบายศรีบวงสรวงพระภูมเจ้าที่สำรับหนึ่ง กรุงพาลีสำรับหนึ่ง ศีร์ษะสุกรคู่หนึ่งราคา ๕ สลึง เสื่ออ่อนผืนหนึ่งราคาเฟื้องหนึ่ง ผ้าขาวผืนหนึ่งราคาสลึงเฟื้อง รองเชือกรังวัดขันล้างหน้าใบหนึ่งราคาเฟื้องหนึ่ง สำหรับเษกน้ำประพรมที่สวน ค่าเษกน้ำเฟื้องหนึ่ง ค่ารังวัดหัวเชือกสลึง หางเชือกเฟื้อง รวม ๒ บาทสลึงเฟื้อง แต่แรกลงมือแขวงกรุงเทพ ฯ สวนหนึ่ง เมืองนนทบุรีสวนหนึ่ง แลเมืองนครเขื่อนขันธ์สวนหนึ่ง เมืองสมุทปราการสวนหนึ่ง เมืองนครไชยศรีสวนหนึ่ง เมืองสาครบุรีสวนหนึ่ง เมืองฉะเชิงเทราสวนหนึ่ง เมืองเพ็ชรบุรีสวนหนึ่ง เมืองราชบุรีสวนหนึ่ง เมืองสมุทสงครามสวนหนึ่งแต่เท่านี้

แลเงินของซึ่งราษฎรเสียไปกับข้าหลวงนั้น ให้นายระวางหักเงินอากรของหลวง ซึ่งจะเรียกในสวนนั้นหักให้แก่ราษฎรผู้เสียของแลเงิน คิดเบ็ดเสร็จเงิน ๒ บาทสลึงเฟื้องนั้นแต่ปีเดียว

ถ้าข้าหลวงนับได้ไม้ใหญ่ไม้เล็ก สวนพระคลังสวนวัดได้เท่าใด ให้แม่กองเดิรผู้ใหญ่เขียนหน้าโฉนดป่าปิดตราประจำต้นผลไม้ให้ไว้เปนคู่มือของราษฎรจงทุกสวน อย่าให้เรียกเงินค่าโฉนดป่าแก่ราษฎร ให้เรียกแต่มะพร้าว ๒ คู่ พลู ๒ กลุ่ม หมากทลาย ๑

คิดเปนเงินสลึงเฟื้องเปนหัวมือจงทุกสวน แล้วให้ราษฎรเจ้าของสวนแลนายระวางเอาโฉนดมาส่งแก่แม่กองให้ผู้ชำระ จะได้สอบสวนจำนวนต้นผลไม้ให้ถูกตามบาญชี จะได้ทำโฉนดใหญ่ปิดตราให้ไว้กับเจ้าของสวนเปนสำคัญ

แต่ก่อนนั้นข้าหลวงได้เดิรสวน ๕ ครั้งแล้ว แลเมื่อข้าหลวงเดิรสวนนั้นเปนสวนของผู้ใด ให้ราษฎรเจ้าของสวนคิดให้เงินค่าหัวมือสวนละสลึงเฟื้อง เบี้ยเลี้ยงสวนละ ๒ สลึง สวนหนึ่งเปนเงิน ๓ สลึงเฟื้องได้แก่ข้าหลวงนั้น ให้ข้าหลวงเดิรสวนทำตามข้าหลวงเดิรสวนมาแต่ก่อน

ครั้นถึงวันพระ ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ให้ข้าหลวงมีชื่อกองเดิรเอาบาญชีเดิรทุ่งมาส่งให้กองบาญชี แล้วให้กองเดิรกองบาญชีแลทนายผู้นับต้นผลไม้พร้อมด้วยแม่กองใหญ่ เข้าไปณอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สาบาลตัวฉเพาะพระพักตรพระพุทธปฏิมากรแก้วมรกต แลพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระพุทธเลิศหล้านภาลัย ว่าจะนับต้นผลไม้ของราษฎรแลบาญชีแต่ตามสัจตามจริง อย่าให้เอาของหลวงเปนของราษฎร ๆ มาเปนของหลวง มากเปนน้อย ๆ เปนมาก ไม้ใหญ่ว่าเล็ก ๆ ว่าใหญ่ และเบียดบังเอาสินจ้างสินบลเปนอาณาประโยชน์ตนเปนอันขาดทีเดียว

แลให้กองบาญชีคิดอากรไม้ใหญ่แลหมากกรอกซึ่งมากขึ้นกว่าเดิม ให้นายระวางเรียกเงินอากรค่าหมากกรอกซึ่งขึ้นใหม่ใน

จำนวนปีฉลูเบญจศกส่งเข้ายังพระคลังมหาสมบัติ ถ้าต้นผลไม้ชำรุดต่ำลงกว่าเดิมให้หักเงินอากรแลหมากกรอกลงเสีย ยังคงไม้ใหญ่แลไม้เล็กเท่าใด หักสิบลดหนึ่งพระราชทานให้แก่ราษฎรเจ้าของสวน คงนายระวางเรียกอากรไม้ใหญ่ไม้เล็กหมากกรอกได้เท่าไร ให้นายระวางเรียกส่งพระคลังสวน ๆ ส่งเข้าไปยังพระคลังมหาสมบัติ จำนวนปีขาลฉศกตามหน้าโฉนดสืบไป

ให้กองบาญชีเขียนโฉนดขึ้นกระดาษรายต้นผลไม้ จำนวนเงินเปนอักษร อย่าให้บุบฉลายปิดตราข้าหลวง ๘ นายไว้จงทุกสวน ครั้นเดิรสวนเสร็จแล้ว ให้ราษฎรเอาโฉนดป่ามาสอบทานกับโฉนดใหญ่ต้องกันแล้ว ให้กองบาญชีเอาโฉนดป่าเก็บไว้ส่งโฉนดใหญ่ให้แก่ราษฎร แล้วให้นายระวางเรียกเงินค่าโฉนดไว้ใบละ ๑ บาท ๒ สลึงจงทุกสวนแต่ปีเดียว แลเงิน๑บาท๒สลึงนั้นให้แก่นายระวางเปนค่าสมุด ค่ากระดาษ ค่าดินสอสำหรับทำบาญชีในการเดิรสวน ๑ สลึง ให้แก่ผู้ทำบาญชีคู่โฉนด ๑ เฟื้อง ให้แก่ผู้เขียนโฉนดเฟื้อง ๑ ยกเปนค่าตรา ๑ บาท แล้วให้กองบาญชีทำบาญชีจำนวนสวนจำนวนไม้ จำนวนเงิน จำนวนหมากกรอกยื่นให้แม่กองใหญ่ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา แล้วให้เจ้าพนักงารรักษาไว้ในพระคลังมหาสมบัติ

อนึ่งมีพระบรมราชโองการดำรัสว่า ไม้ ๓ จำพวก คือ ไม้มะเกลือเปนไม้ดำ ๑ ไม้ลมุดสีดาเปนไม้แดงเนื้อละเอียด ๑ ไม้

จันทน์เปนไม้ขาวเนื้อเลอียด ๑ ไม้ ๓ จำพวกนี้ถึงมีผลราษฎรซื้อขายกันได้บ้างก็ไม่ได้เรียกอากรมาแต่ก่อน ครั้งนี้ต้องพระราชประสงค์จะใคร่ทรงทราบจำนวนไว้ แลเมื่อต้นหักโค่นประการใดจะต้องพระราชประสงค์แก่นมาเลื่อยจักตัดออกใช้ราชการ เพราะดังนั้นเดิรสวนครั้งนี้ให้ข้าหลวงแลเจ้าพนักงารนับไม้ ๓ จำพวกคือไม้มะเกลือ ไม้ลมุด ไม้จันทน์ ให้รู้จำนวนตามเล็กแลใหญ่ใส่หน้าโฉนดไว้แต่อย่าให้เรียกเอาค่าธรรมเนียมเมื่อนับแลทำบาญชีต้นไม้ ๓ อย่างนี้เปนอันขาดทีเดียว เปนแต่ให้ประกาศมอบหมายแก่เจ้าของสวน แลผู้รับหน้าโฉนดไว้ว่า ถ้าต้นมะเกลือแลต้นลมุดต้นจันทน์ที่มีแก่นแล้วจะล้มซวนเอง หรือคร่ำคร่า เจ้าของจะใคร่พ้นเสียก็ให้มาบอกแก่เจ้าจำนวนก่อนแล้วจึงตัดฟัน แล้วนำเอาลำไม้มีแก่นมามอบให้เจ้าจำนวนนำมาทูลเกล้า ฯ ถวาย จะพระราชทานราคาให้ตามราคาไม้แก่นเสงเพรงโดยสมควรราชการ แล้วมอบไม้ให้รักษาไว้ในพระคลังในขวาสำหรับใช้ ถ้าเจ้าต่างกรมยังไม่มีกรม แลขุนนางเจ้าขุนมุลนายของชาวสวน จะใคร่ตัดเอาไม้ ๓ อย่างนี้แต่อย่างใดอย่างหนึ่งไปใช้ราชการ ถ้าเจ้าของสวนจะยอมให้ตัดก็ให้ตัดแล้วเอามามอบแก่เจ้าพนักงารก่อนแล้วจึงมารับไป เมื่อเจ้าพนักงารได้รู้เห็นด้วยดังนี้แล้ว ก็ให้สลักหลังหน้าโฉนดลดบาญชีลง แต่ต้นเล็กน้อยยังไม่มีแก่นนั้น ถ้าล้มตายก็ให้เจ้าของปลูกซ่อมแซมขึ้นใหม่ล่วงน่า ๑๐ ปีหรือ ๒๐ ปีจะบวกเปนไม้ใหญ่

ห้ามอย่าให้ข้าหลวงมีชื่อเสมียนทนายบ่าวไพร่ซึ่งไปด้วยกันนั้น ทำข่มเหงแก่ราษฎรชาวสวน ขึ้นเก็บเอาผลไม้แลสิ่งของในสวน แลเครื่องอัญมณีต่าง ๆ กระทำให้ราษฎรได้ความยากแค้นเดือดร้อนแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เปนอันขาดทีเดียว ถ้าผู้ใดมิฟังกระทำให้ผิดด้วยพระราชบัญญัตินี้ มีผู้มาร้องฟ้องว่ากล่าวพิจารณาเปนสัจ จะเอานายแลไพร่ผู้กระทำผิดเปนโทษโดยโทษานุโทษ แลให้ข้าหลวง เจ้าเมือง กรมการ ทำตามท้องตราแลรับสั่งมานี้จงทุกประการ

หนังสือมาณวันอาทิตย์ เดือน ๘ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีฉลูเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๙๖)

ตำนานอากรรักษาเกาะ

หนังสือหมื่นวิเศษอักษรนายเวรกรมท่าเจ้าจำนวน มายังท่านพระยาวิชยาธิบดี พระระยอง พระยาสาครสงคราม พระยาพิพิธพิสัย พระพิไชยชลธี ด้วยจีนกิมตุ๋นทำเรื่องราวยื่นให้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่าเดิมจีนแป๊ะผู้เปนที่ขุนรักษาสมุทคิรีเปนนายอากรเจ้าของเกาะในทเลฝั่งตวันออกที่ขึ้นอยู่ในแขวงเมือง บางลมุง ระยอง จันทบุรี เมืองตราษ เมืองบัจจันตคิรีเขตระวังสลัดศัตรูเข้าพักอาศรัยในเกาะ แลหาสิ่งของซึ่งเกิดในเกาะซื้อขายทำมาหากินแต่พรรคพวกของตัวฝ่ายเดียว ขอถวายกำไรที่ซื้อหาได้ให้เปนประโยชน์แก่แผ่นดินปีละ ๑๓ ชั่ง ขุนรักษาสมุทคิรีรับรักษาเกาะหาสิ่งของซื้อขายได้ ๒ ปีแล้ว มีกำไรหาบวกเงินขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายไม่ จีนกิมตุ๋นเห็นว่ายังมีกำไรอยู่ ขอประมูลเงินขึ้นทูลเกล้า ฯ อีก ๑๐ ตำลึง รวมเดิมประมูลเปนเงิน ๑๓ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ถ้ารักษาเกาะซื้อขายสิ่งของครบปีมีกำไร จะบวกเงินขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายอีกนั้น ได้หาตัวขุนรักษาสมุทคิรีนายอากรรักษาเกาะคนเก่ามาว่ากล่าวให้สู้ประมูล ขุนรักษาสมุทคิรีนายอากรคนเก่าว่าอากรสูงอยู่แล้วไม่รับประมูล ยอมให้จีนกิมตุ๋นรับทำตามเรื่องราวนั้น ได้นำเรื่องราวจีนกิมตุ๋นแลคำขุนรักษาสมุทคิรีนายอากร

คนเก่าขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระบรมราชโองการตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่าได้เสด็จออกไปประพาสในทเลฝั่งตวันออกจนถึงเมืองตราษ ฝั่งตวันตกจนถึงเมืองสงขลา ได้ทอดพระเนตรเห็นฝั่งแลเกาะในทเลฝั่งตวันตกตวันออก ทุกแห่ง ทุกตำบล แลทรงพระราชดำริห์เห็นว่า เกาะในทเลเปนที่เปลี่ยวอ้ายสลัดศัตรูจะเข้าพักอาศรัยแอบแฝงอยู่ได้ แต่เกาะในทเลฝั่งตวันตกนั้นมีรังนก นายอากรรังนกแต่งคนออกไประวังรักษาอยู่ ถ้ามีสลัดศัตรูมาเมื่อใดได้รู้เร็ว แต่เกาะในทเลฝั่งตวันออกนี้ แต่ก่อนมีนายอากรฟองเต่าตนุคอยระวังรักษาอยู่ อ้ายสลัดศัตรูไปมาอาศรัยก็เปนที่เกรงขามบ้าง แลเมื่อในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์เห็นว่ามีนายอากรเก็บฟองเต่ามาซื้อขายเปนการบาป โปรด ฯ ให้ยกเลิกเสีย ตั้งแต่นั้นมาเกาะในทเลฝั่งตวันออกไม่มีผู้ใดระวังรักษา พวกสลัดศัตรูกำเริบเข้าอาศรัยตีเรือลูกค้าได้ไปเนือง ๆ ตัวเต่าที่อาศรัยขึ้นถ่ายฟองในเกาะนั้นพวกจีนไหหลำมาตั้งกองจับฆ่าเอาเนื้อทำเค็มออกไปซื้อขายจนเปนสินค้าได้ แลคนในกรุงเทพ ฯ คนหัวเมืองก็พากันเอาอย่างจับตัวเต่าตัวกระฆ่ากินแลซื้อขายบ้างจนตัวเต่าตัวกระในเกาะสาบสูญไปเกือบจะหมดอยู่แล้ว การก็ไม่เปนประโยชน์สิ่งใดกับแผ่นดิน จึงโปรดเกล้า ฯ ให้ปรึกษาท่านเสนาบดีทั้งปวงว่าเกาะในทเลนี้ จะทิ้งไว้ให้เปนที่เปลี่ยวดีหรือจะ

ให้มีเจ้าของคอยระวังรักษาอยู่เหมือนอย่างแต่ก่อนดี ท่านเสนา-บดีทั้งปวงก็ให้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่ามีผู้รักษาเปนเจ้าของนั้นดี มีคุณหลายประการ ทิ้งไว้ไม่มีเจ้าของระวังรักษานั้นไม่มีคุณแลประโยชน์สิ่งใด แลซึ่งขุนรักษาสมุทคิรีรักษาเกาะมาถึง ๒ ปีแล้วมีกำไร ไม่บวกเงินขึ้นให้เปนประโยชน์แก่แผ่นดิน จีนกิมตุ๋นเห็นว่าอากรยังมีกำไรอยู่ ขอรับรักษาเกาะแลหาสิ่งของซึ่งเกิดในเกาะซื้อขายตามพิกัดเดิม ประมูลเงินขึ้นอีก ๑๐ ตำลึงรวมเดิมประมูล ๑๓ ชั่ง ๑๐ ตำลึงนั้นมีความชอบอยู่ ให้ตั้งจีนกิมตุ๋นเปนผู้รักษาเกาะแลหาสิ่งของซึ่งเกิดในเกาะต่อไปเถิด แต่เกาะสีชังเปนเกาะหน้าด่านมีผู้คนระวังรักษามากอยู่แล้วให้ยกเสีย แลไม้กฤษณาหวายพัศเดาซึ่งเกิดในเกาะต่าง ๆ เปนของสำหรับไพร่ส่วยตัดส่งส่วยทูลเกล้า ฯ ถวาย แลใช้ราชการเบ็ดเสร็จจะห้ามเสียไม่ได้ไพร่ส่วยจะร้องขาด แลของอื่น ๆ ที่มีในเกาะให้เปนสิทธิ์แก่ผู้รักษาเกาะนั้น เจ้าจำนวนได้เรียกนายประกันจีนกิมตุ๋นไว้มั่นคง สมควรกับเงินของหลวงอยู่แล้ว จึงตั้งจีนกิมตุ๋นเปนที่ขุนรักษาสมุทคิรีออกมารักษาเกาะในทเลฝั่งตวันออก ตั้งแต่ณวันอังคารขึ้นค่ำ ๑ เดือน ๕ ปีมะโรงยังเปนนพศกสืบไป แลให้ขุนรักษาสมุทคิรีส่งเงินเข้าท้องพระคลัง เดือน ๔ งวดหนึ่งเงิน ๑๓ ชั่ง ๑๐ ตำลึงให้ครบจงทุกปี อย่าให้เงินของหลวงค้างล่วงงวดปีแต่จำนวนหนึ่งได้นั้น ให้ผู้ว่าราชการเมืองกรมการหมายให้นายกำนัน นาย

บ้าน นายอำเภอ ประกาศป่าวร้องราษฎรซึ่งอยู่ในแขวงบ้าน แขวงเมืองให้รู้จงทั่ว ว่าเกาะในทเลฝั่งตวันออกนี้ ให้ขุนรักษาสมุทคิรีรับอาสาเปนเจ้าของระวังรักษา ส่งเงินเข้าท้องพระคลังเปนประโยชน์กับแผ่นดินแล้ว ห้ามอย่าให้ราษฎรคนใดคนหนึ่งไปหาสิ่งของซึ่งเกิดในเกาะ แลตัดฟืนไปซื้อขายตามอำเภอใจเหมือนแต่ก่อน ถ้าราษฎรคนใดจะไปทำมาหากินในเกาะทำไร่ทำสวนแลตัดฟืนซื้อขายเปนอาณาประโยชน์ ก็ให้ไปว่ากล่าวต่อขุนรักษาสมุทคิรีให้รู้ก่อน ขุนรักษาสมุทคิรียอมให้ทำจึงทำได้ ถ้าไม่ได้บอกกล่าวขุนรักษาสมุทคิรีให้รู้ก่อนไปลักลอบตัดฟืน แลหาสิ่งของซึ่งเกิดในเกาะแลจับตัวเต่าตัวกระ แลขุดฟองเต่าไปซื้อขาย ขุนรักษาสมุทคิรีพบปะจับได้ก็ให้เอาตัวมาส่งยังผู้ว่าราชการเมืองกรมการ คดีเช่นนี้ฝ่ายจำเลยจะแก้ตัวว่าขุดฟองเต่ามาได้ที่หาด ที่ฝั่ง แลจับตัวเต่า ตัวกระในน้ำในหาดนั้นไม่ได้ ต้องปรับไหมให้แก่ขุนรักษาสมุทคิรี เพราะเหตุนี้จะตัดสินไปเปนอันยากไม่มีพยาน ต้องเอาสิ่งของที่จับได้เปนสำคัญขึ้นตั้งปรับ ๑๐ ต่อแลค่าสินบลด้วย ประการหนึ่งของในน้ำราษฎรมีเครื่องมือได้เสียอากรน้ำแล้ว จะหากินในท้องทเลที่แห่งใดตำบลใด ห้ามมิให้ขุนรักษาสมุทคิรีห้ามปรามเกาะกุม ประการหนึ่งเรือลูกค้าแลเรืออื่น ๆ จะไปมาอาศรัยเข้าตักน้ำตัดฟืนในเกาะไปใช้สอยไม่ได้ซื้อขายเปนอาณาประโยชน์ ก็อย่าให้ขุนรักษาสมุทคิรีจับกุมเอา

พัสดุทองเงินให้ราษฎรลูกค้าได้รับความเดือดร้อน ถ้าขุนรักษาสมุทคิรี จับตัวผู้ลักลอบหาสิ่งของซึ่งเกิดในเกาะและตัดฟืนได้แขวงเมืองใด ก็ให้เอาตัวไปส่งยังผู้ว่าราชการเมืองกรมการชำระว่ากล่าวตัดสิน อย่าให้ขุนรักษาสมุทคิรีปรับไหมเอาเองตามอำเภอใจ แลให้ขุนรักษาสมุทคิรีตั้งใจรักษาเกาะโดยสัจซื่อสุจริต อย่าให้ขุนรักษาสมุทคิรีแลพรรคพวกซึ่งรักษาเกาะด้วยกัน จับตัวเต่าตัวกระซึ่งอาศรัยที่ฝั่งแลที่เกาะฆ่ากินซื้อขาย ให้ตัวเต่าตัวกระสาบสูญพืชพันธุ์ไปได้ ให้ทนุบำรุงให้เกิดพืชพันธุ์ขึ้นให้มากจะได้เปนผลประโยชน์กับแผ่นดินไปข้างหน้าอีก ถ้ามีผู้ฟ้องร้องว่าขุนรักษาสมุทคิรีแลพรรคพวกฆ่าตัวเต่าตัวกระกิน แลซื้อขายพิจารณาเปนสัจจะปรับไหมทำโทษจงหนัก ถ้าขุนรักษาสมุทคิรีจะซื้อขายสิ่งของซึ่งเกิดในเกาะให้ผู้ใดไป ก็ให้ทำตั๋วฎีกาประทับตราให้ไว้แก่ผู้ซื้อเปนสำคัญจงทุกราย อย่าให้เคลือบแฝงพาลพาโลจับกุมเปนสองซ้ำได้ ถ้าผู้ใดซื้อของไปได้ตั๋วฎีกาแล้ว ของนั้นไม่ได้ซื้อขายไปกลางทางเปนเหตุต่าง ๆ ตั๋วฎีกาเปียกน้ำแลหายไปก็ดีจะมาขอตั๋วฎีกาใหม่อีก ถ้าของยังไม่ได้จำหน่ายจริง ก็ให้ขุนรักษาสมุทคิรีทำตั๋วฎีกาให้ใหม่อีกอย่าให้ขัดขวาง แลให้ขุนรักษาสมุทคิรีกำชับว่ากล่าวห้ามปรามบุตรภรรยาบ่าวทาสแลสมัคพรรคพวกซึ่งรักษาเกาะด้วยกันนั้น อย่าให้คบหากันเปนโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์ตีเรือลูกค้า ฉ้อกระบัตรเอาพัสดุทองเงินแก่ลูกค้าพา-

ณิชสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร ซึ่งไปมาอาศรัยอยู่ในเกาะกระทำให้ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายห้ามปรามเก่าใหม่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เปนอันขาด อนึ่งฝิ่นมีเจ้าภาษีรับผูกขาดส่งเงินเข้าห้องพระคลังแล้ว ห้ามขุนรักษาสมุทคีรีคบหากันลักลอบซื้อฝิ่นขายฝิ่น กินฝิ่นที่เกาะได้เปนอันขาดทีเดียว ประการหนึ่งถ้าราษฎรฟ้องหากล่าวโทษพรรคพวกขุนรักษาสมุทคีรีซึ่งไปรักษาเกาะด้วยกันนั้นด้วยข้อคดีสิ่งใด ๆ ก็ให้ส่งตัวผู้ต้องคดีไปให้ผู้ว่าราชการเมืองกรมการชำระว่ากล่าวตามพระราชกำหนดกฎหมาย ถ้าคดีต้องตัวขุนรักษาสมุทคีรีก็ให้แต่งทนายไปว่าต่างแก้ต่าง อย่าให้ขัดขวางคดีของราษฎรไว้เนิ่นช้า อนึ่งถึงพระราชพิธีตรุษสารทก็ให้ขุนรักษาสมุทคีรีไปพร้อมด้วยผู้ว่าราชการเมืองกรมการกำนันนายอำเภอณพระอุโบสถอารามใดอารามหนึ่ง ซึ่งเคยกระทำสัตยานุสัตย์ให้ไปพร้อมกันที่อารามนั้น แล้วบ่ายหน้าต่อกรุงเทพ ฯ ตั้งสัตยานุสัตย์ต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาปีละ ๒ ครั้งจงทุกปี อย่าให้ขาดได้ ถ้าผู้ว่าราชการเมืองกรมการลุหนังสือนี้แล้วมีตราโกษาธิบดีตั้งมาด้วยฉบับหนึ่ง เรื่องราวจำนวนเงินต้องกันแล้วก็ให้ยึดเอาต้นตราโกษาธิบดีไว้ แล้วให้หมายยกขุนรักษาสมุทคีรีคนเก่าออกเสียจากที่ผู้รักษาเกาะ แล้วให้ประทวนส่งต้นหนังสือเจ้าจำนวนให้แก่ขุนรักษาสมุทคีรีคนใหม่เข้ารับรักษาเกาะตามท้องตราสืบไป

หนังสือมาณวันอังคาร ขึ้นค่ำ ๑ เดือน ๕ ปีมะโรงยังเปนนพศก (พ.ศ. ๒๔๑๐)

ตำนานภาษีซุง

ข้าพระพุทธเจ้า กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบฝ่าลอองธุลีพระบาท ไม้ขอนสักนั้นเดิมเปนพนักงารกรมพระคลังในขวา ได้จ่ายจัดซื้อตามช่วงที่ราษฎรซื้อขาย ครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพนักงารหาไม้จ่ายไม่ทันพระราชประสงค์ จึงโปรดเกล้าฯ สั่งเจ้าพระยาบดินทรเดชาให้ตั้งเจ้าภาษีเก็บภาษีจัดซื้อไม้ขอนสักส่ง เจ้าพระยาบดินทรเดชากราบทูลให้พระยาศรีสหเทพ เพ็ง เปนเจ้าภาษี เก็บภาษีไม้ขอนสักกับราษฎรผูกช่วงมาซื้อขาย ๑๐ ชัก ๒ พระยาศรีสหเทพตั้งให้นายเข็มเปนที่ขุนจำเจริญสมบัติ ขึ้นไปเก็บภาษีอยู่ณเมืองไชยนาท เงินภาษีปีหนึ่งทั้งวังหลวงวังหน้าเปนเงิน ๒๐๐ ชั่ง ถ้าไม้จ่ายราชการไม่พอก็ให้เจ้าภาษีซื้อส่ง แล้วเบิกเงินหลวงให้กับเจ้าภาษีราคา ๒ พิกัด พระยาศรีสหเทพทำภาษีไม้ขอนสักมาได้ประมาณ ๒ ปีหรือ ๓ ปี จีนหงผู้เปนที่พระศรีชัยบานยื่นเรื่องราวประมูลเงินขึ้นอีก เจ้าพระยาบดินทรเดชาตัดสินให้พระยาศรีสหเทพรับประมูลทำทูลเกล้าฯ ถวาย รวมเงินภาษีไม้ขอนสักปีหนึ่งเงิน ๒๓๑ ชั่ง ๑ ตำลึง ๑ บาท พระยาศรีสหเทพทำมาจนถึงแก่กรรม โปรดเกล้าฯ ให้หลวงเสนาภักดี พึ่ง ผู้บุตรพระยาศรี-

สหเทพทำต่อมา ก็ซ้ำไม้เบิกทำการไม่ใคร่จะได้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยามหาเทพรับทำภาษีต่อมา พระยามหาเทพตั้งให้พระสรรค์ เดี๋ยวนี้เปนที่ขุนบำรุงสมบัติขึ้นไปเก็บภาษีณเมืองไชยนาท ทำภาษี เดือน ๑๒ ขึ้นค่ำ ๑ ปีมะแมนพศก ถึงเดือน ๔ พระยามหาเทพถูกปืนถึงแก่กรรม จึงโปรดเกล้าฯให้เจ้าพระยานิกรบดินทร์รับทำภาษีต่อมา เจ้าพระยานิกรบดินทร์ตั้งให้หลวงวัฒนสมบัติเดี๋ยวนี้เปนที่ขุนจำเริญสมบัติเก็บภาษีณเมืองไชยนาท เจ้าพระยานิกรบดินทร์ป่วยโปรดให้พระยาราชวรานุกูลทุกวันนี้ยังเปนพระนายศรีสรรรักษ์ทำต่อมา ครั้งนั้นทำพระที่นั่งอนันตสมาคมขัดไม้ เจ้าภาษีหาไม้จ่ายไม่ทันพระราชประสงค์ ข้าพระพุทธเจ้ากลับมาจากทัพเมืองเชียงตุง จึงโปรดเกล้าฯ ว่าข้าพระพุทธเจ้าไปเมืองเหนือมาเห็นจะเข้าใจในการไม้ขอนสัก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้ารับทำภาษีไม้ขอนสักทั้งเสาไม้แก่นเสาหุ้มเปลือก ข้าพระพุทธเจ้าก็ทำฉลองพระเดชพระคุณ ตั้งแต่ณปีเถาะสัปตศกจนถึงปีกุนเบญจศก ข้าพระพุทธเจ้าตั้งขุนจำเริญสมบัติเปนที่หลวงวัฒนสมบัติยังอยู่ทุกวันนี้เก็บภาษีอยู่ณเมืองไชยนาท ข้าพระพุทธเจ้าป่วย จึงทำเรื่องราวทูลเกล้าฯ ถวายคืนภาษี จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาภูธราภัยรับทำต่อมา

---

๑ *คือเจ้าพระยารัตนบดินทร์ (รอด กัลยาณมิตร) ในรัชกาลที่ ๕ เปนบุตรเจ้าพระยานิกรบดินทร์*

ตำนานภาษีฝิ่น

ตั้งเมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๔

หนังสือเจ้าพระยาจักรีมาถึงผู้ว่าราชการเมือง

ด้วยหลวงเสน่ห์วาณิช หลวงอนุรักษ์วาณิช ขุนศรีสมบัติ ขุนเทพอากร หลวงพิทักษ์ทศกร ขุนวิเศษภักดี ขุนทิพสมบัติ ทำเรื่องราวมายื่นแก่เจ้าพนักงาร ขอได้นำขึ้นกราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงทราบใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทว่าแต่ก่อนห้ามปรามมิให้ผู้ใด ซื้อฝิ่น ขายฝิ่น สูบฝิ่น ถ้าผู้ใดมิฟังจับได้ให้ปรับไหมแล้วลงพระราชอาญาผู้ซึ่งลอบลักซื้อฝิ่น ขายฝิ่น สูบฝิ่น ลูกค้าไทย ลูกค้าจีน ก็ลักลอบซื้อฝิ่น ขายฝิ่น สูบฝิ่น ก็มีอยู่เปนอันมาก แลผู้ซึ่งลักลอบซื้อฝิ่น ขายฝิ่น สูบฝิ่น นั้นเปนพวกจีนมากกว่าภาษาอื่น ๆ หลวงเสน่ห์วาณิช หลวงอนุรักษ์วาณิช ขุนศรีสมบัติ ขุนเทพอากร จะขอรับพระราชทานเปนเจ้าภาษี หลวงพิทักษ์ทศกร ขุนวิเศษภักดี ขุนทิพสมบัติเปนผู้เข้าส่วนทำภาษีฝิ่น ซื้อขายกันสูบแต่ตามพวกจีนซึ่งอยู่ในกรุงเทพ ฯ แลหัวเมืองปากใต้ฝ่ายเหนือ พวกไทย แลมอญ ลาว เขมร แขก ญวน พม่า ทวาย พราหมณ์ พุทธเกตเดิมจะไม่ขายให้ ถ้าแลไทย มอญ ลาว เขมร

แขก พม่า ทวาย ญวน พราหมณ์ ฝรั่งพุทธเกตเดิม เปนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินซึ่งห้ามมิให้สูบฝิ่น กินฝิ่น จะจ้างวานจีนให้ไปซื้อฝิ่นที่โรงภาษีไปกินไปสูบชำระได้ความจริงเปนสัจแล้ว ขอให้เอาโทษเสียให้เข็ดหลาบ เจ้าภาษีจะขอซื้อขอขายเอง ทำภาษีทูลเกล้า ฯ ถวายในแขวงกรุงเทพ ฯ และหัวเมือง ปีหนึ่งเปนเงินขึ้นเจ้าจำนวนในพระบรมมหาราชวัง ๑,๘๐๐ ชั่ง ขึ้นในพระบวรราชวัง ๑๐๐ ชั่ง ขึ้นต่างกรม ๑๐๐ ชั่ง เข้ากันเปนเงินภาษีปีละ ๒,๐๐๐ ชั่ง ทำภาษีครบปีมีกำไรจะบวกภาษีทูลเกล้า ฯ ถวายขึ้นอีก

เจ้าพนักงารได้พาเอาเรื่องราวปรึกษา สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ วรุตมพงศนายก สยามดิลกโลกานุปาลนานาถ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ นรเนตรนาถราชสุริวงศ์ เจ้าพระยานิกรบดินทร์ มหินทรมหากัลยาณมิตร และลูกขุนณศาลา แล้วกราบทูลกรมสมเด็จพระเดชาดิศร กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท พิเคราะห์ดูความในเรื่องราวเห็นพร้อมกันว่า ฝิ่นเปนของชั่ว ผู้ใดสูบฝิ่นกินฝิ่นติดแล้ว ให้เกิดโทษในสันดานกระทำการทุจริตต่าง ๆ สมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้าแต่ปางก่อน มีพระราชบัญญัติห้ามปรามก็หลายแผ่นดินมาแล้ว ผู้ซื้อฝิ่น ขายฝิ่น สูบฝิ่น ก็มิได้ทดถอยน้อยลง ไทยจีนซึ่งเปนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินก็พากันสูบฝิ่น กินฝิ่น มากขึ้นทุก ๆ แผ่นดิน

จนฝิ่นแผ่พ่านไปทุกบ้านทุกเมือง ไทยจีนที่เปนคนซื้อฝิ่น ขายฝิ่นก็ลอบลักเอาเงินตราไปซื้อฝิ่นเข้ามา จนเงินในบ้านในเมืองร่อยหรอน้อยไปทุกปี ซึ่งหลวงเสน่ห์วานิช หลวงอนุรักษ์วานิช ขุนศรีสมบัติ ขุนเทพอากร จะขอรับเปนเจ้าภาษี หลวงพิทักษ์ทศกร ขุนวิเศษภักดี ขุนทิพสมบัติ เปนผู้เข้าส่วนทำภาษีฝิ่น จะแบ่งเบิกทางซื้อขายกันแต่ตามพวกจีน จะมิได้ขายให้แก่ไทย และมอญ ลาว เขมร แขก ญวน พม่า หวาย พราหมณ์ ฝรั่งพุทธเกตเดิม ซึ่งเปนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอยู่ในพระราชอาณาเขตรเปนทแกล้วทหารสำหรับที่จะได้สู้รบกับข้าศึกศัตรูนั้นก็ชอบอยู่กับประการหนึ่งเงินตราในบ้านในเมืองซึ่งไทยจีนลักลอบเอาออกไปซื้อฝิ่น เงินออกไปเสียนอกประเทศปีหนึ่ง ๆ ก็มีเปนอันมาก ฝิ่นมีภาษีขึ้นแล้ว เจ้าภาษีเอาสินค้าแลกผ่านกัน เงินตราในบ้านในเมืองก็จะได้คงอยู่ มีข้อความในเรื่องราวและคำปรึกษาเปนหลายประการ

เจ้าพนักงานจึงนำเอาเรื่องราวและคำปรึกษา พระบรมวงศานุวงศ์เสนาบดีผู้ใหญ่ ลูกขุนณศาลาขึ้นกราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระบรมราชโองการตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า ซึ่งหลวงเสน่ห์วานิช หลวงอนุรักษ์วานิช หลวงพิทักษ์ทศกร ขุนศรีสมบัติ ขุนเทพอากร ขุน

วิเศษภักดี ขุนทิพสมบัติ ทำเรื่องราวยื่นแก่เจ้าพนักงาร จะขอรับทำภาษีฝิ่นตั้งโรงกงสีซื้อขายกันแต่พวกจีน พระบรมวงศานุ-วงศ์และเสนาบดีผู้ใหญ่ปรึกษาเห็นพร้อมกันว่า จะไม่เกี่ยวข้องเปนโทษกับแผ่นดินแล้ว ก็ให้ตั้งหลวงเสน่ห์วานิช หลวงอนุรักษ์วานิช ขุนศรีสมบัติ ขุนเทพอากร เปนเจ้าภาษีฝิ่นไปตามเรื่องราวและคำปรึกษานั้นเถิด เจ้าพนักงารได้เรียกเอานายประกันไว้มั่นคง สมควรด้วยเงินภาษีของหลวงอยู่แล้ว จึงตั้งให้หลวงเสน่ห์วานิช หลวงอนุรักษ์วานิช ขุนศรีสมบัติ ขุนเทพอากร เปนเจ้าภาษี หลวงพิทักษ์ทศกร ขุนวิเศษภักดี ขุนทิพสมบัติ เปนผู้เข้าส่วนเข้ารับทำภาษีฝิ่น ตั้งแต่ณวันเดือนยี่ขึ้นค่ำ ๑ ปีกุญตรีนิศกสืบไป

ให้เจ้าภาษีส่งเงินภาษีแก่เจ้าจำนวนปีละ ๔ งวด ๆ เดือน ๔ งวดหนึ่งเงิน ๕๐๐ ชั่ง งวดเดือน ๗ งวดหนึ่งเงิน ๕๐๐ ชั่ง งวดเดือน ๑๐ งวดหนึ่งเงิน ๕๐๐ ชั่ง งวดเดือนอ้ายงวดหนึ่งเงิน ๕๐๐ ชั่ง ถ้าปีใดเปนอธิกมาสก็ให้บวกเงินภาษีขึ้นอีกเดือนหนึ่งเงิน ๑๖๖ ชั่ง ๑๓ ตำลึง ๑ บาท ให้เจ้าภาษีส่งเงินภาษีของหลวงให้ครบจงทุกงวดทุกปี อย่าให้เงินภาษีของหลวงขาดค้างล่วงงวดล่วงปีไปแต่จำนวนหนึ่งได้ ถ้าทำภาษีครบปีมีกำไร ก็ให้บวกภาษีทูลเกล้า ฯ ถวายขึ้นอีก และภาษีฝิ่นแรกมีเปนการใหญ่ต้องลงทุนรอนมาก อย่าให้ผู้ใดชิงแย่งเอาภาษีไปทำใน ๓ ปี ให้เจ้าภาษีตั้งโรงกงสีซื้อขายเอง

ควรแก่ราคาจะซื้อขายกัน ห้ามอย่าให้เจ้าภาษีขายฝิ่นให้กับไทย มอญ ลาว เขมร ญวน พม่า ทวาย แขก พราหมณ์ ฝรั่งพุทธ-เกตเดิมเปนอันขาดทีเดียว ถ้าเจ้าภาษีลักลอบขายฝิ่นให้กับไทย มอญ ลาว เขมร ญวน พม่า ทวาย แขก พราหมณ์ ฝรั่งพุทธ-เกตเดิม มีผู้มาว่ากล่าวพิจารณาเปนสัจ จะเอาตัวเจ้าภาษีเปนโทษตามกฎหมาย

ถ้าพวกไทย มอญ ลาว เขมร พม่า ทวาย แขก ญวน พราหมณ์ ฝรั่งพุทธเกตเดิม จะจ้างวานจีนผู้ใดไปซื้อฝิ่นที่โรงภาษีมาสูบ จับได้พิจารณาเปนสัจ จะเอาตัวจีนผู้ไปซื้อฝิ่นเปนโทษจงหนัก ตัวผู้จ้างวานจีนให้ไปซื้อฝิ่นนั้น จะกระทำโทษตามพระราชบัญญัติหมายประกาศห้าม

อนึ่งถ้าผู้ใดลอบลักเอาฝิ่นไปขายที่บ้านเรือนของตัว และเข้าแอบแฝงซื้อขายที่บ้านขุนนางและวังเจ้าต่างกรมหากรมมิได้ เจ้าภาษีสืบจับได้ให้เจ้าภาษีริบเอาฝิ่นเสีย แล้วให้เจ้าภาษีเอาตัวจำไว้ณโรงภาษีให้เข็ดหลาบ ถ้าจะมีผู้รับสินบนนำเจ้าภาษีไปจับฝิ่น ถ้าจับฝิ่นมาได้ เจ้าของฝิ่นจะต่อสู้เถียงว่า ผู้นำจับและพวกเจ้าภาษีเอาฝิ่นไปใส่ไว้ แล้วแกล้งพาลพาโลจับโดยสาเหตุต่าง ๆ ก็จะให้ตระลาการไปสืบพยานรังวัดเพื่อนบ้าน ถ้าพยานเบิกความว่าคนที่จับฝิ่นเปนคนซื้อฝิ่น ขายฝิ่น สูบฝิ่นแล้ว ให้เจ้าภาษีปรับไหมเอาตัวทำโทษจำไว้กว่าจะเข็ดหลาบ ถ้าพยานเบิกความว่าเปน

คนดี ไม่เปนคนซื้อฝิ่น ขายฝิ่น กินฝิ่น สูบฝิ่น จะเอาโทษปรับไหมผู้นำจับให้กับผู้ซึ่งต้องจับเสมอโทษลักลอบขายฝิ่น

ประการหนึ่งเจ้าภาษีจะต้องจ้างเรือและคน ให้ไปลาดตระเวนในท้องทะเลข้างฝั่งตวันตกตวันออก พบปะเรือเล็กมีแต่เงินตราเงินเหรียญออกไป ไม่มีหนังสือเบิกล่องไม่มีหนังสือนามเมือง และเงินมากกว่าหนังสือเบิกล่องหนังสือนามเมืองเกินกำหนด ที่จะไปซื้อสินค้าผิดประหลาท ก็ให้กองตระเวนจับเปนเรือเอาเงินไปซื้อฝิ่น เอาตัวไปส่งต่อเจ้าพนักงารให้ชำระตามสัจตามธรรม ชำระได้ความจริงว่าเอาเงินไปซื้อฝิ่นแล้ว ก็ให้ปรับไหมเอาเงินในลำซึ่งจับให้เปนบำเหน็จแก่ผู้จับ ตัวจีนเจ้าของเงินนั้นให้ปล่อยเสีย ถ้าจับได้ฝิ่นในลำมากน้อยเท่าใดก็ให้กองตระเวนเอาฝิ่นมาส่งกับเจ้าภาษี ให้เจ้าภาษีคิดราคาฝิ่นให้เปนบำเหน็จแก่ผู้จับ ตัวเจ้าของฝิ่นนั้นให้เจ้าภาษีจำไว้ใช้การงารให้เข็ดหลาบ อย่าให้ผู้ใดลักลอบเอาเงินไปซื้อฝิ่นเข้ามาได้

ประการหนึ่งเจ๊สัวเจ้าภาษีและขุนนาง แต่งสลุบกำปั่น สำเภาเรือปากใต้ไปค้าขายเมืองต่างประเทศ จะซื้อฝิ่นเข้ามาเปนสินค้าโดยมากเพียง ๕ ปิกลงมา เจ้าภาษีรับซื้อเอาฝิ่นไว้คิดราคาให้ปิกละ ๑๐ ชั่ง ถ้าเรือลำใดซื้อฝิ่นมามากกว่า ๕ ปิกขึ้นไป ก็ให้เจ้าภาษีรับซื้อขึ้นไว้ทั้งสิ้น แต่ให้คิดเงินให้แต่ ๕ ปิกก่อน ฝิ่นนอกจาก ๕ ปิกขึ้นไปนั้นให้ค้างไว้ปีหนึ่ง จึงให้เจ้าภาษีคิดเงิน

ให้ ๆ ครบ

ประการหนึ่งห้ามมิให้เรือปากใต้ซื้อฝิ่นเมืองใหม่ เมืองเกาะหมาก เข้ามาถ่ายลำบรรทุกสำเภาไปเมืองจีน ถ้าเจ๊สัวซึ่งแต่งสำเภาเรือปากใต้ ซื้อฝิ่นเข้ามาถ่ายลำบรรทุกไปเมืองจีน ก็ให้เจ้าภาษีปรับไหมเอาอย่างลูกค้าผู้ลักลอบซื้อฝิ่น ขายฝิ่นในท้องที่ และกำปั่นหลวงนายกำปั่นเปนจีน จะซื้อฝิ่นเข้ามาก็ให้ซื้อมาแต่ในกำหนด ๕ ปีก ให้ขายให้แก่เจ้าภาษีตามราคาลูกค้าในกรุงเทพ ฯ ซื้อขายกัน อย่าให้เอาไปขายให้ลูกค้าอื่น แต่กลาสีลูกเรือนั้นเปนคนอยู่ในต้องห้าม อย่าให้ซื้อฝิ่นเข้ามาเปนอันขาด ถ้านายกำปั่นหลวงกลาสีลูกเรือมิฟัง เจ้าภาษีสืบจับได้ ให้เจ้าภาษีปรับไหมนายกำปั่นหลวงเหมือนอย่างลูกค้าในกรุงเทพ ฯ กลาสีลูกเรือนั้นจะเอาโทษตามพระราชบัญญัติซึ่งห้าม

อนึ่งกำปั่นลูกค้าชาติอังกฤษ วิลันดา พุทธเกต ฝรั่งเศสมริกัน ซึ่งเข้ามาค้าขายในกรุงเทพ ฯ และหัวเมืองชายทะเล และอังกฤษ พม่า มอญ ตองซู่ ลูกค้าเมืองเมาะลำเลิง เข้ามาทางบกค้าขายเมืองฝ่ายเหนือ จะมีฝิ่นเข้ามามากน้อยเท่าใด ให้บอกบาญชีกับเจ้าพนักงารและกรมการเจ้าภาษีให้รู้ก่อน ถ้าเจ้าภาษีจะซื้อฝิ่นไว้ก็ให้เอาสินค้าแลกเปลี่ยนเอาฝิ่นไว้ อย่าให้ซื้อด้วยเงิน เจ้าของจะขายให้ก็ตามใจ ไม่ขายให้จะเอากลับออกไปก็ตามใจ ห้ามอย่าให้เอาฝิ่นไปขายกับลูกค้าทั้งปวง ห้ามอย่าให้

ลูกค้าทั้งปวงไปลักลอบซื้อฝิ่นที่กำปั่นชาติอังกฤษ วิลันดา พุทธ-เกต ฝรั่งเศส มริกัน เรือจีนนอกประเทศและลูกค้าต่างประเทศมาทางบกเปนอันขาด ถ้านายกำปั่นและลูกค้าคบหากันลักลอบซื้อฝิ่นขายฝิ่นให้แก่กัน เจ้าภาษีสืบจับได้ให้เอาไปส่งต่อเจ้าพนัก-งารกรมท่า ชำระได้ความจริงแล้วก็ให้ริบเอาฝิ่นในลำกำปั่นเผาไฟเสียให้สิ้น ตามหนังสือสัญญากิปตันหันตรีบารนี ทำไว้เมื่อศักราชฝรั่ง ๑๘๒๖ ปีจออัฐศก พวกลูกค้าผู้ซื้อนั้นให้เอาโทษปรับไหมตามพิกัดลักลอบซื้อฝิ่นขายฝิ่น

อนึ่งเจ้าภาษีจะแต่งให้จีนผู้ใดเปนหลงจู๊ รับช่วงรับตำบลไปซื้อฝิ่นขายฝิ่นในแขวงกรุงเทพฯ และหัวเมืองปากใต้ฝ่ายเหนือก็ดี ให้เจ้าภาษีเลือกสรรเอาที่คนสัจคนธรรม์ อย่าให้เอาคนเจ้าถ้อยหมอความสันดานเปนพาลทุจริตโลภลั่นเหลือประมาณ มาตั้งเปนเจ้าภาษีรับช่วงรับตำบลไป กับให้เจ้าภาษีกำชับกำชาจีนซึ่งจะรับช่วง รับตำบลไป อย่าให้คิดอุบายลักลอบขายฝิ่นให้แก่ไทยและมอญ ลาว เขมร แขก พม่า ทวาย ญวน พราหมณ์ ฝรั่งพุทธเกตเดิม ซึ่งมีพระราชบัญญัติห้าม

ถ้าและเจ้าภาษีเห็นแต่จะได้กำไรมาก คิดอุบายยักย้ายขายฝิ่นให้คนซึ่งอยู่ในพระราชบัญญัติห้าม มีผู้ร้องฟ้องว่ากล่าวชำระเปนสัจแล้ว ก็จะเอาราคาฝิ่นซึ่งขายให้กับคนต้องในพระราชบัญ-ญัติห้ามไปมากน้อยเท่าใดขึ้นตั้งปรับไหม ๑๐ ต่อ เปนสินไหมกึ่ง

พินัยกึ่ง สินไหมให้เปนบำเหน็จแก่ผู้เอาความมาว่ากล่าว พินัยนั้นเปนหลวงแล้ว ให้มีโทษทวนแก่ผู้ลักลอบซื้อฝิ่นขายฝิ่นด้วยคนละ ๓๐ ที

อนึ่งลูกค้าวานิชไพร่บ้านพลเมืองซึ่งมิได้เปนคนซื้อฝิ่นขายฝิ่น กินฝิ่น สูบฝิ่น ก็อย่าให้เจ้าภาษีคิดอุบายเอาฝิ่นไปใส่จับกุมเอาตัวมากระทำโทษปรับไหม ให้ได้ความยากแค้นเดือดร้อนแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เปนอันขาดทีเดียว แล้วให้เจ้าภาษีกำชับห้ามปรามเสมียนทนายหลงจูจีนเตงและจีนผู้รับช่วงรับตำบลไป อย่าให้คบหากันเปนโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์ฉ้อกระบัตรเอาพัสดุทองเงินเครื่องอัญมณีของสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎรลูกค้าพานิชให้ได้ความยากแค้นเดือดร้อน กระทำให้ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎ-หมายห้ามปรามเก่าใหม่ แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

ประการหนึ่งเจ้าภาษีสืบได้ความว่า มีผู้ลักลอบขายฝิ่นที่บ้านใดตำบลใดในแขวงกรุงเทพฯ ก็ให้เจ้าภาษีขอกำนันนาย-อำเภอต่อเจ้าพนักงารกรมเมืองกำกับไปจับจงทุกครั้ง ถ้าแขวงหัวเมืองปากใต้ฝ่ายเหนือ ก็ให้บอกแก่เจ้าเมืองกรมการ ขอกำนันนายอำเภอกำกับไปให้พระราชรองเมือง หลวงเทพผลู เจ้าเมืองกรมการ แขวงกำนัน นายอำเภอกำกับไปดูแลผิดและชอบอย่าให้เกิดวิวาทกันได้

อนึ่งถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารท ก็ให้เจ้าภาษีไปพร้อม

ด้วยเจ้าเมืองกรมการณพระอาราม กราบถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รับพระราชทานถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาปีละ ๒ ครั้งอย่าให้ขาดได้

ครั้นลุสารตรานี้ไซ้ ถ้ามีตราพระคชสีห์ พระราชสีห์ ตราบัวแก้วนำตั้งมาด้วยฉบับหนึ่ง เรื่องราวจำนวนเงินต้องกันแล้ว ก็ให้พระราชรองเมือง หลวงเทพผลู เจ้าเมืองกรมการ ยึดเอาตรานำตั้งไว้ ส่งต้นตราตั้งให้กับเจ้าภาษีเข้ารับซื้อฝิ่นขายฝิ่น ทำภาษีตามสารตรามานี้จงทุกประการ

แล้วให้หมายประกาศนายบ้านนายอำเภอไทยจีนไพร่บ้านพลเมืองวัดวาอาราม พระสงฆ์เถรเณรศิษย์คฤหัสถ์ ให้รู้ความในท้องตรา และหมายพระราชบัญญัติประกาศจงทั่ว ได้ส่งหมายพระราชบัญญัติประกาศให้ออกมาด้วยเมืองละฉบับ

สารตรามาณวันอาทิตย์ เดือนอ้าย ขึ้น ๗ ค่ำ ปีกุญ นักษัตรตรีนิศก จุลศักราช ๑๒๑๓ (พ. ศ. ๒๓๙๔)

ตำนานอากรยาสูบ

หนังสือเจ้าพระยาจักรี มาถึงพระยาสวรรคโลก พระยาสุโขทัย ผู้สำเร็จราชการเมือง

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า แต่ก่อนเมื่อยังไม่ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ๔๖ ปี ได้เสด็จพระราชดำเนิรไปที่นั่นที่นี่ ข้อการสุขทุกข์ของราษฎรมีประการใดๆ ซึ่งราษฎรพูดจากันได้เคยทรงฟังมามาก ไม่เหมือนพระเจ้าแผ่นดินที่ล่วงแล้วแต่ก่อน เห็นเปนประหนึ่งราษฎรทั้งปวงย่อมสำคัญว่าแผ่นดินปัจจุบันตามกาลนั้นๆ ว่าเปนที่เดือดร้อนต่างๆ ปราถนามุ่งหมายแผ่นดินอนาคตไปว่าจะได้ความสุขสบายโดยมากดังนี้ ด้วยว่าปรกติของราษฎรมักคิดสั้นๆ คิดถึงแต่ตัวและครอบครัวพวกพ้องของตัวเท่านั้น ไม่ได้เอาใจใส่ถึงการแผ่นดิน เพราะฉนั้นเมื่อต้องเสียภาษีอากรบ้างแต่เล็กน้อย ก็มักบ่นว่าร้อนรนอย่างนี้อย่างนั้น เมื่อในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวราษฎรบางพวกก็บ่นว่าร้อนด้วยภาษีอากรสมพักสร ในครั้งนั้นคิดปราถนาไปต่างๆ บางพวกจึงรำพึงหวังพระเดชพระคุณต่อมาก็มีบ้าง เพราะเห็นและเชื่อถือว่าทรงประพฤติในศีลสัจกอปด้วยเมตตากรุณาคุณ และทรงทราบในทางอรรถทางธรรมมาก หวัง

ใจและเล่าฦๅกันว่าถ้าได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว เห็นจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลิกภาษีอากรสมพักสรต่าง ๆ และลดหย่อนผ่อนปรนไปให้น้อยลงกว่าแต่ก่อน ครั้นเมื่อได้เถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษกสมดังประสงค์ของคนบางพวกแล้ว ก็ได้ทรงพระราชวิตกอยู่ ด้วยจะทำให้ราษฎรอยู่เย็นเปนสุขทั่วกัน แต่ครั้นจะทรงคิดอนุเคราะห์แต่ราษฎรอย่างเดียว พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลลอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย และสมณพราหมณาจารย์ ที่เคยได้สงเคราะห์อนุเคราะห์แต่พระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนเมื่อไม่ได้ตามเคยลดหย่อนไปเพราะภาษีอากรลดลงมากนัก ก็จะต้องลดเบี้ยหวัดเงินเดือนลง ท่านทั้งปวงไม่เห็นการตลอดก็จะมีความมัวหมองร้าวฉานไป จะทรงจัดแจงการนั้น ๆ แต่ลำพังเร็วๆก็ไม่ได้ ต้องอาศรัยเห็นพร้อมยอมกันในพระบรมวงศานุวงศ์เสนาบดีข้าทูลลอองธุลีพระบาทซึ่งเปนประธาน การจึงจะเรียบร้อยได้ โดยพระราชหฤทัยกอปด้วยพระมหากรุณากับไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน จะได้ทำมาหากินอยู่เย็นเปนสุขทั่วไปในพระราชอาณาเขต และภาษีอากรสิ่งอันใดที่เรียกเปน ๒ ชั้น ๓ ชั้นอยู่นั้น ก็ทรงพระราชดำริห์อยู่เนือง ๆ จะให้ลดหย่อนผ่อนลงเรียกแต่ชั้นเดียวให้เสมอทั่วทั้งพระราชอาณาจักร แต่ทรงพระดำริห์อยู่ด้วยราชการแผ่นดินอื่น ๆ ไป จึงยังมิได้ทรงจัดแจงให้เรียบร้อย

ณปีมะโรงอัฐศก (พ.ศ. ๒๓๙๔) โปรดเกล้า ฯ ให้เสนาบดี

ผู้ใหญ่ปรึกษาตัดรอนยกเงิน ภาษีอากรซึ่งเรียกเปน ๒ ชั้น ๓ ชั้นอยู่นั้น จะให้เรียกแต่ชั้นเดียว (ปรึกษาเห็นพร้อมกันว่า ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ นั้น) พระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้ และซึ่งราษฎรปลูกยาสูบลงในไร่ในขนัดขึ้นเปนต้น ได้ผลปีหนึ่งคราวเดียวเหมือนต้นเข้าเปลือก ให้เรียกเปนค่าที่ไร่ละสลึงเฟื้อง ห้ามมิให้เรียกเรียงหลุมเปนพันหลุมต่อ ๑ บาทอย่างแต่ก่อน ได้นำคำปรึกษาเสนาบดีผู้ใหญ่ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบฝ่าลอองธุลีพระบาท จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า ซึ่งเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้ช่วยทำนุบำรุงแผ่นดินเห็นพร้อมยอมกันแล้ว ก็ให้เจ้าพนักงารพระคลังในขวาหาตัวนายอากรมาว่ากล่าวเจ้าจำนวนได้เรียกหาตัวจีนสอนผู้เปนที่หมื่นภักดีสมบัตินายอากรคนเก่ามาหาฤๅ ว่าเมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย อากรยาสูบเดิม ๕ ชั่ง ๕ ตำลึง ครั้งนี้โปรดเกล้า ฯ จะให้เรียกเงินอากรกับราษฎรเปนค่าที่ตามพิกัดใหม่ไร่ละสลึงเฟื้อง หมื่นภักดีสมบัติจะรับทำได้สักเท่าใด หมื่นภักดีสมบัติว่าเดิมรับทำอากรยาสูบผูกขาดเรียกกับราษฎรพันหลุมต่อ ๑ บาท ณแขวงเมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัยเปนเงินอากรปีละ ๕ ชั่ง ๕ ตำลึง ครั้นถึงปีมะโรงอัฐศกทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ จะให้เรียกเงินอากรยาสูบแก่ราษฎรเปนค่าที่ตามพิกัดใหม่ไร่ละสลึงเฟื้องนั้น เงินอากรตกลงมาก จะรับทำต่อไปได้แต่ปีละ ๔ ตำลึง ๓ บาท จึงนำเอาคำหมื่นภักดี

สมบัตินายอากรคนเก่าขึ้นปรึกษาเสนาบดีผู้ใหญ่ แล้วกราบบังคมทูลพระกรุณา ทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า เดิมหมื่นภักดีสมบัติรับทำอากรยาสูบผูกขาด ณแขวงเมืองสวรรคโลก ณแขวงเมืองสุโขทัย จำนวนปีละ ๕ ชั่ง ๕ ตำลึง มาณปีมะโรงอัฐศกยกพิกัดเก่าเสีย ให้เอาตามพิกัดใหม่เปนค่าที่ไร่ละสลึงเฟื้อง หมื่นภักดีสมบัติจะรับทำได้แต่ปีละ ๙ ตำลึง ๓ บาท นั้น ก็ให้จีนสอนผู้เปนที่หมื่นภักดีสมบัตินายอากรคนเก่าขึ้นมาเรียกอากรยาสูบผูกขาดณแขวงเมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย ตั้งแต่จำนวนปีมะโรงอัฐศก ปีละ ๙ ตำลึง ๓ บาทสืบไป

และเงินอากรขึ้นพระคลังในขวา ๙ ตำลึง ๒ สลึงเฟื้อง ๕๓๗ เบี้ย ขึ้นพระคลังเดิมพระบวรราชวัง ๒ สลึงเฟื้อง ๗๕๔ เบี้ย ขึ้นกรมขุนกัลยาณสุนทรเฟื้องหนึ่งกับ ๓๓๕ เบี้ย ขึ้นกรมหมื่นอมเรนทรบดินทร์ ๒ สลึงเฟื้องกับ ๗๕๔ เบี้ย ขึ้นกรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติ ๒ สลึงเฟื้องกับ ๒๐ เบี้ยรวมกันเข้าเปนเงิน ๙ ตำลึง ๓ บาท และให้หมื่นภักดีสมบัติส่งเงินอากรยาสูบตั้งแต่จำนวนปีมะโรงอัฐศกสืบไปปีละงวดๆ เดือน ๔ ปีมะโรงอัฐศกงวดหนึ่ง ส่งเงินแก่เจ้าจำนวนกรมพระคลังในขวาให้ครบปีละ ๙ ตำลึง ๓ บาทจงทุกงวดทุกปีสืบไป อย่าให้เงินขาดค้างล่วงปีไปได้ เปนอันขาดทีเดียว ให้หมื่นภักดีสมบัติเรียกอากรยาสูบแก่ราษฎรตามพิกัดใหม่ไร่ละสลึงเฟื้อง อย่าให้เรียกพันหลุมต่อ ๑ บาทเหมือนอย่างแต่ก่อน

ถ้าและราษฎรปลูกยาสูบเกิน ๙ หลุม ๑๐ หลุมนั้น ห้ามมิให้เรียกเอาอากรเปนอันขาดทีเดียว ถ้าปลูกที่สัจพระสังสงฆ์ให้นายอากรมีบาญชีไว้ต่างหาก จะได้ยกไว้เปนเงินเกณฑ์บุญ

อนึ่งให้หมื่นภักดีสมบัติเรียกอากรแต่โดยสัจโดยจริงตามพิกัดอัตรา ห้ามอย่าให้หมื่นภักดีสมบัติเรียกอากรล่วงแขวงล่วงอำเภอให้ล้ำเหลือผิดด้วยพิกัดอัตราแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เปนอันขาดทีเดียว

อนึ่งสมัคพรรคพวกบ่าวและทาสหมื่นภักดีสมบัติ ซึ่งไปเรียกอากรด้วยกันนั้น ถ้าเกิดวิวาทแก่กันเปนแต่เนื้อความมโนสาเร่ ก็ให้หมื่นภักดีสมบัติว่ากล่าวในกันเอง ถ้าเปนเนื้อความมหันตโทษข้อใหญ่ ก็ให้ส่งไปยังผู้รักษาเมืองกรมการพิจารณา ว่ากล่าวตามพระราชกำหนดกฎหมาย ถ้าและราษฎรฟ้องหากล่าวโทษหมื่นภักดีสมบัติ ก็ให้แต่งทนายไปว่าไปแก้ต่าง อย่าให้ขัดขวางคดีของราษฎรไว้

อนึ่งห้ามอย่าให้ข้าหลวงผู้ไปมากิจราชการ และผู้รักษาเมืองกรมการแขวงนายบ้านนายอำเภอเกาะกุมหมื่นภักดีสมบัติ และพรรคพวกบ่าวและทาสซึ่งไปเรียกอากรด้วยกันนั้นกะเกณฑ์ไปราชการเบ็ดเสร็จ ซึ่งมิได้เปนพนักงาร และเก็บเรือยืมเรือแจวจังกูดถ่อพายเครื่องสำหรับเรือไปให้ป่วยการทำอากรแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

อนึ่งให้หมื่นภักดีสมบัติกำชับห้ามปรามว่ากล่าวแก่พรรคพวกบ่าวและทาสซึ่งไปเรียกอากรด้วยกันนั้น อย่าให้กระทำคุมเหงฉก

ชิงฉ้อกระบัตรทำกรรโชกราษฎรเปนโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์เอาพัสดุทองเงินเครื่องอัญมณีของสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎรทางบกทางเรือและสูบฝิ่น กินฝิ่น ซื้อฝิ่น ขายฝิ่น ทำลายพระพุทธรูปพระสถูปพระเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ์ พระอุโบสถ พระวิหารการปเรียญวัดวาอาราม ฆ่าช้างเอางาและขนาย ฆ่าสัตว์อันมีคุณซื้อขายสิ่งของต้องห้าม กระทำให้ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายห้ามปรามเก่าใหม่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เปนอันขาดทีเดียว

ถ้าถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารท ก็ให้หมื่นภักดีสมบัติมาพร้อมด้วยเจ้าเมืองกรมการ กราบถวายบังคมรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัจจาปีละ ๒ ครั้งตามอย่างธรรมเนียมจงทุกปี

ครั้นท้องตรานี้มาถึงวันใด ถ้ามีตราเจ้ากรมพระคลังในขวา ถ้ามีหนังสือเจ้าจำนวนมาด้วยเรื่องราวจำนวนเงินต้องกันแล้ว ก็ให้พระยาสวรรคโลก พระยาสุโขทัย ลอกเอาตรานี้ไว้ แล้วก็ให้ประทวนส่งท้องตรานี้ให้แก่นสอจีนผู้เปนที่หมื่นภักดีสมบัติคนเก่าขึ้นมาเรียกอากรยาสูบผูกขาดแต่จำนวนปีมะโรงอัฐศกสืบไป ตามหนังสือและรับสั่งมานี้จงทุกประการ

หนังสือมาณวันศุกร์ เดือนอ้ายขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะโรงอัฐศก จุลศักราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๓๙๘)

ตำนานภาษีถั่วงาปลาทู

หนังสือเจ้าพระยาจักรีฯ มาถึงเจ้าเมืองกรมการ กรุงเก่า เมืองอ่างทอง เมืองสระบุรี

ด้วยจีนมีชื่อหลายพวกหลายราย ทำเรื่องราวมายื่นแก่เจ้าจำนวนกรมพระคลังสินค้า ให้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทราบใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท ว่าราษฎรลูกค้าไทยจีนและภาษาต่างๆในพระราชอาณาเขต ชักชวนกันบรรทุกถั่วต้นตาย ถั่วเขียว ถั่วทอง ถั่วขาว ถั่วดำ ถั่วละสง รวมตากแห้ง ๖ อย่าง งาเม็ด ๑ กุ้งน้ำเคม กุ้งตากแห้ง กุ้งเคม ๑ ปลาทูน้ำปลาทูแห้ง ๑ รวมของ ๙ สิ่งนี้เข้ามาซื้อขายแก่กันเปนประโยชน์แก่ราษฎรฝ่ายเดียว ยังหามีผู้ใดรับเรียกภาษีทูลเกล้าฯ ถวายช่วยราชการแผ่นดินไม่ จะขอเก็บเปนภาษีสิบลดหนึ่ง ทูลเกล้าฯ ถวายเงินขึ้นท้องพระคลัง แต่เรื่องราวของจีนซึ่งยื่นไว้นั้น จำนวนเงินมากบ้างน้อยบ้างหาเสมอกันไม่ และเรื่องราวจีนมายื่นดังนี้มีมาหลายครั้งนานมาแล้ว

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ดำรัสว่า ภาษีรายนี้ก็มีเจ้าภาษีรับเรียกภาษีอยู่กับลูกค้าผู้บรรทุกสำเภาเรือปากใต้ ไปจำหน่ายนอกประเทศมีมาแต่ก่อนอยู่แล้ว ซึ่งจีนหลายรายมายื่นเรื่อง

ราวจะขอเก็บภาษีในประเทศจะมิเปน ๒ ซ้ำไปฤๅ ให้คิดเรียกแต่ฝ่ายเดียว ถ้าเห็นว่าจะเรียกในประเทศดีกว่านอกประเทศ ก็ให้ยกภาษีนอกประเทศเสีย สิ่งของในประเทศจะมีมากน้อยประการใดยังหาทรงทราบถนัดไม่ ให้สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ นรเนตรนาถราชสุริยวงศ์หาจีนพระหลวงขุนหมื่นเจ้าภาษีผู้ใหญ่และจีนลูกค้ามีหน้ามาถามว่าสิ่งของซึ่งจีนหลายรายยื่นเรื่องราวจะขอเก็บเปนภาษีนั้น สิ่งของทั้งนี้ลูกค้ามาซื้อขายแก่กันพอจะควรเก็บเปนภาษีได้แล้วฤๅมิได้ ถ้าจีนเจ้าภาษีผู้ใหญ่เห็นว่าควรจะเก็บเปนภาษีได้แล้ว ก็ให้เสนาบดีปฤกษากันคิดตั้งเปนพิกัดเรียกภาษีลง แต่ให้ต่ำกว่าสิบลดหนึ่ง เพราะเปนของยังไม่เคยมีภาษี

สมเด็จเจ้าพระยาบรมหาพิชัยญาติ นรเนตรนาถราชสุริยวงศ์ได้หาจีนเจ้าภาษีและลูกค้าผู้ใหญ่มาถามได้ความแล้ว จึงนำข้อความกับเรื่องราวจีนซึ่งยื่นมาเปนหลายฉบับไปกราบทูลปรึกษากรมสมเด็จพระเดชาดิศร และพระเจ้าพี่ยาเธอต่างกรมทุกพระองค์กับได้กราบเรียนสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ วรุตมพงศนายก สยามดิลกโลกานุปาล (น) นาถ และท่านเสนาบดีเจ้าพระยานิกรบดินทรมหินทรมหากัลยาณมิตรเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์สมันตพงศพิสุทธมหาบุรุษรัตโนดม ผู้สำเร็จราชการในกรมพระกลาโหม เจ้าพระยาธรรมาธิกร (ณาธิ) บดี เจ้าพระยาผู้ช่วยสำเร็จราชการในกรมท่า เจ้าพระยาพลเทพปรึกษาพร้อมกันเห็นว่า

พระบาทสมเด็จพบรมนาถบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ก็ตั้งพระไทยทรงทำนุบำรุงพระบวรพุทธสาสนา และอาณาประชาราษฎรให้อยู่เย็นเปนสุขทั่วไปทั้งสิ้นด้วยกัน จึงทรงบริจาคพระราชทรัพย์ออกซ่อมแซมในการวัดเก่าซึ่งชำรุด กับทรงสร้างขึ้นใหม่อิกหลายพระอาราม แล้วทรงพระราชอุทิศถวายนิตยภัตรแก่พระสงฆ์สามเณร ซึ่งเล่าเรียนพระไตรปิฎกและให้ทานแก่คนชราคนพิการ ใช้สอยในการพระราชกุศลต่าง ๆ กับโปรดเกล้าฯชุบเลี้ยงพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งมีกรมมาแต่ก่อนให้ยกเปนกรมใหญ่ขึ้น เจ้าที่ยังไม่มีกรมทรงตั้งเปนกรมขึ้นโดยลำดับ ข้าราชการในพระบรมมหาราชวัง ในพระบวรราชวัง ที่ขาดตำแหน่งก็ตั้งแต่งขึ้นทุกหมู่ทุกกรมทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในพระราชทานเบี้ยหวัดเพิ่มเติมขึ้นก็มาก แล้วให้ขุดคลองตั้งป้อมขยายกำแพงพระนครออกไปอิกชั้นหนึ่ง กับให้ฝึกหัดทหารปืนใหญ่น้อย พระราชทานเบี้ยเลี้ยงเงินเดือนและจับจ่ายใช้สอยเงินทำการพระนครต่าง ๆ มากกว่าแต่ก่อน ซึ่งจีนหลายพวกจะขอเก็บภาษีของ ๔ สิ่งซึ่งซื้อขายแก่กันนั้น ก็เห็นพร้อมกันว่าควรอยู่ด้วยเปนแบบอย่างแผ่นดินสืบ ๆ มาแต่ก่อน สิ่งของอันใดเกิดขึ้นในพระราชอาณาเขตบริบูรณ์แล้ว ควรจะเรียกแต่ในพระราชอาณาเขต ขอให้ยกภาษีปากสำเภาเรือปากใต้ซึ่งบรรทุกออกไปนอกประเทศนั้นเสีย

ด้วยเหตุว่าเรียกภาษีหาเสมอกันไม่ จึงปรึกษาพร้อมกันตั้งเปนพิกัดสิ่งของให้เรียกภาษี แต่ในประเทศตามราคาสิ่งของซื้อขายขึ้นลงแก่กัน ถั่วต้นตาย ๑ ถั่วเขียว ๑ ถั่วทอง ๑ ถั่วขาว ๑ ถั่วดำ ๑ ถั่วละสง ๑ งาเม็ด ๑ กุ้งแห้งกุ้งเคม ๑ ของ ๘ สิ่งนี้ให้เรียกภาษีเหมือนกัน ๑๒ เก็บ ๑ แต่ปลาทูน้ำ ปลาทูตากแห้งลูกค้าซื้อขายกันในประเทศให้เรียกภาษี ๑๓ เก็บ ๑ ถ้าลูกค้าจะเอาปลาทูน้ำปลาทูตากแห้งบรรทุกสำเภาเรือปากใต้ออกไปจำหน่ายนอกประเทศ ให้เรียกภาษีเพิ่มขึ้นอีก ปลาหมื่นตัวเปนภาษีสลึงหนึ่ง เจ้าภาษีเรียกภาษีกับผู้ซื้อผู้ขายเปนสิ่งของหรือ ๆ จะเรียกตามจำนวนเงินซึ่งซื้อขายแก่กัน ตามแต่จะยอมกัน ให้เรียกภาษีกับผู้ซื้อผู้ขายแต่ฝ่ายหนึ่ง อย่าให้เรียกภาษีเปน ๒ ฝ่าย ถ้าราษฎรทำสิ่งของมาเลี้ยงบุตรภรรยา และเปนเสบียงเดิรทางไปกิจราชการ และเปนกำนัลของถวายบ้างเล็กน้อย ราคาเพียงกึ่งตำลึงเงินลงมา ถ้ามิได้ซื้อขายแล้วก็อย่าให้เรียกภาษีเลย จึงให้จีนเจ้าภาษีผู้ใหญ่ประกาศกับลูกค้าทั้งปวงว่า ผู้ใดมีภาคภูมสติปัญญาที่ควรจะรับทำภาษีได้ ก็ให้ทำเรื่องราวมายื่นต่อเจ้าจำนวนกรมพระคลังสินค้า ตามคิดเห็นจะทำได้เท่าไรตามพิกัดนี้

จีนเนียมจะเปนเจ้าภาษี จีนเชยจะเปนผู้เข้าส่วน จึงทำเรื่องราวมายื่นแก่เจ้าจำนวนกรมพระคลังสินค้า ให้กราบเรียนสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ นรเนตรนาถราชสุริยวงศ์ ขอท่าน

ได้นำเอาเรื่องราวจีนเนียม จีนเชยผู้เข้าส่วน ขึ้นกราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทราบใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท ว่าจีนเนียม จีนเชยผู้เข้าส่วน จะขอรับพระราชทานเก็บภาษีถั่ว งาเม็ด กุ้งน้ำ ปลาทูแห้ง กับลูกค้าไทย จีน ลาว เขมร มอญ และภาษาต่าง ๆ ข้าส่วยกำนัลของถวายไพร่หลวงมีตราภูม ซึ่งบรรทุกเรือแพเลื่อนเกวียนและสัตว์ต่าง ๆ หาบคอนมาซื้อขายแก่กันตามพิกัดสิ่งของนั้น ให้เรียกภาษีเปนจำนวนเงินปีหนึ่งทูลเกล้า ฯ ถวาย ขึ้นพระคลังสินค้าในพระบรมมหาราชวังเงิน ๑๐๖ ชั่ง ขึ้นพระคลังเดิมเงิน ๒ ชั่ง ขึ้นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาสเงิน ๒ ชั่ง ขึ้นพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าชาย (๑) เงิน ๒ ชั่ง ขึ้นหม่อมเจ้าพรรณรายเงิน ๔ ชั่ง ขึ้นพระคลังสินค้าในพระบวรราชวังเงิน ๑๐ ชั่ง รวมเงิน ๑๒๖ ชั่ง ถ้าและทำภาษีครบงวดครบปีมีกำไรอยู่ จะบวกเงินภาษีทูลเกล้า ฯ ถวายขึ้นอีก เจ้าพนักงารกรมพระคลังสินค้าได้นำคำปรึกษากรมสมเด็จพระเดชาดิศรกับพระเจ้าพี่ยาเธอทุกพระองค์ และคำท่านเสนาบดีผู้ช่วยทำนุบำรุงแผ่นดิน ซึ่งเห็นพร้อมกันกับเรื่องราวจีนเนียม จีนเชยผู้เข้าส่วน ขึ้นกราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทราบใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทแล้ว

---

(๑) *คือพระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสว่า ซึ่งจีนเนียม จีนเชยผู้เข้าส่วนจะขอเก็บภาษีของ ๔ สิ่งกับผู้ซื้อขายแก่กันนั้น ทรงพระราชดำริห์เห็นว่าสิ่งของที่ต้องอยู่ในพิกัดให้เรียกภาษีนี้จะแพงขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่มิได้เปนอันลำเอียงกับผู้ใด ด้วยเปนของใช้สอยกินอยู่ด้วยกันทั้งผู้ดีและไพร่ ใครใช้ใครกินก็ต้องเสีย ใครไม่ใช้ไม่กินก็แล้วไป ซึ่งปรึกษาพร้อมกันเห็นว่า กาลบัดนี้ต้องใช้สอยเงินมากขึ้นกว่าแต่ก่อน จะให้ยกเจ้าภาษีนอกประเทศเสียจะเรียกภาษีแต่ในประเทศนั้นชอบอยู่แล้ว ควรจะให้จีนเนียม จีนเชยผู้เข้าส่วนทำภาษีในประเทศตามแบบอย่างแผ่นดินมาแต่หลัง เก็บเงินภาษีเพิ่มเติมขึ้นใช้สอยจับจ่ายราชการนั้นก็ชอบอยู่ ด้วยครั้งนี้เมืองจีนเกิดศึกไม่เปนอันซื้อขายแก่กัน ผู้ที่จะแต่งสำเภากออไปค้าก็น้อยลง เจ้าภาษีซึ่งเคยเก็บภาษีปากสำเภามาแต่ก่อนก็ทำเรื่องราวมาร้องขอ ขาดเงินภาษีลงเปนหลายราย ตัวเงินจะใช้สอยก็ขาดลงมาก ซึ่งเจ้าต่างกรมใหญ่และเสนาบดีผู้ช่วยทำนุบำรุงแผ่นดิน เห็นว่าสิ่งของเกิดขึ้นในพระราชอาณาเขตทั้งนี้ ควรจะให้เรียกภาษีได้นั้นก็ชอบอยู่ จะต้องให้เรียกภาษีขึ้นใช้สอยไปก่อน ถ้าเมืองจีนซื้อขายแก่กันเปนปรกติลงแล้ว ภาษีอากรเก่าใหม่มาแต่ก่อน สิ่งใดที่ราษฎรเสียอยู่เปน ๒ ซ้ำ ๓ ซ้ำนั้น ก็จะโปรดเกล้า ฯ ให้ลดหย่อนลงเสียบ้าง จึงโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรให้ จีนเนียมเปนที่ขุนบัญจพีชากร เจ้าภาษีถือ

ศักดินา ๔๐๐ ไร่ ให้กรมพระคลังสินค้าทำตราตั้งไปตามซึ่งพระเจ้าพี่ยาเธอกับเสนาบดีเห็นพร้อมกันนั้นเถิด เจ้าจำนวนพระคลังสินค้าได้เรียกเอานายประกัน จีนเนียมผู้เปนที่ขุนบัญจพีชากรเจ้าภาษี จีนเชยผู้เข้าส่วนไว้มั่นคงสมควรด้วยเงินภาษีของหลวงอยู่แล้ว จึงให้ขุนบัญจพีชากรเจ้าภาษี จีนเชยผู้เข้าส่วนขึ้นมาเรียกภาษี ถั่วต้นตาย ๑ ถั่วเขียว ๑ ถั่วทอง ๑ ถั่วละสง ๑ ถั่วดำ ๑ ถั่วขาว ๑ งาเม็ด ๑ กุ้งในน้ำเคม กุ้งตากแห้ง กุ้งต้มเคม ๑ รวมของ ๘ สิ่งนี้ให้เรียกภาษีเหมือนกันทุกอย่างเปน ภาษี ๑๒ ชัก ๑ ปลาทูน้ำ ปลาทูแห้ง ลูกค้าซื้อขายกันในประเทศ ให้เรียกภาษี ๑๓ เก็บ ๑ ถ้าลูกค้าจะเอาปลาทูน้ำปลาทูแห้งบรรทุกสำเภาเรือปากใต้ออกไปจำหน่ายนอกประเทศให้เรียกภาษีเพิ่มอิก ปลาหมื่นตัวเปนภาษีสลึง ๑ ถ้าผู้บรรทุกส่วยกำนัลของถวายและลูกค้าภาษีต่าง ๆ ซึ่งบรรทุกเรือแพเลื่อนเกวียนต่าง ๆ หาบคอนมาเปนส่วยกำนัลของถวาย และซื้อขายแก่กันตามพิกัดสิ่งของซึ่งต้องในภาษีให้ขุนบัญจพีชากร จีนเชยผู้เข้าส่วน เรียกภาษีกับผู้ซื้อขายแต่ฝ่ายเดียวตามแต่จะยอมกัน อย่าให้เรียกภาษีเปน ๒ ฝ่าย ถ้าราษฎรทำสิ่งของมาเลี้ยงบุตรภรรยา และเปนเสบียงเดิรทางไปมากิจราชการ และเปนกำนัลของถวายบ้างเล็กน้อย ราคาเพียงกึ่งตำลึงเงินลงมา มิได้ซื้อขายแล้วอย่าให้เรียกภาษีเลย ถ้าราษฎรลูกค้าได้เสียภาษีแล้วจะเอาของออกซื้อขาย ห้ามอย่าให้เจ้าภาษี

เรียกภาษีต่อไป

ให้ขุนบัญจพีชากรเจ้าภาษี จีนเชยผู้เข้าส่วน ตั้งด่านเรียกภาษี ๙ อย่างในจังหวัดกรุงเทพพระมหานครและแขวงกรุงเก่า เมืองอ่างทอง เมืองอินทร์ เมืองพรหม เมืองลพบุรี เมืองสระบุรี เมืองฉะเชิงเทรา เมืองสุพรรณบุรี เมืองปราจิณบุรี กำหนดให้ขุนบัญจพีชากรเจ้าภาษี จีนเชยผู้เข้าส่วน เข้ารับเรียกภาษีแต่ณวันเดือน ๖ ขึ้นค่ำ ๑ ปีขาลฉศก (พ.ศ. ๒๓๙๗) ไปจนณวันเดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ ปีเถาะสัปตศกครบ ๑๒ เดือนเปนปีหนึ่ง เปนเงินขึ้นในจำนวนปีขาลนักษัตรฉศก เงินขึ้นพระคลังสินค้าในพระบรมมหาราชวังเงิน ๑๐๖ ชั่ง ขึ้นพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาสเงิน ๒ ชั่ง ขึ้นพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าชายเงิน ๒ ชั่ง ขึ้นหม่อมเจ้าพรรณรายเงิน ๔ ชั่ง ขึ้นพระคลังสินค้าในพระบวรราชวังเงิน ๑๐ ชั่ง รวมเงิน ๑๒๖ ชั่ง แล้วให้ขุนบัญจพีชากรเจ้าภาษีจีนเชยผู้เข้าส่วน ส่งเงินภาษียังเจ้าจำนวนพระคลังสินค้าปีละ ๕ งวด เปนเงินขึ้นพระคลังสินค้าในพระบรมมหาราชวัง งวดเดือน ๗ เงิน ๒๒ ชั่ง งวดเดือน ๙ เงิน ๒๒ ชั่ง งวดเดือน ๑๑ เงิน ๒๒ ชั่ง งวดเดือนอ้ายเงิน ๒๒ ชั่ง งวดเดือน ๔ เงิน ๑๘ ชั่ง รวม ๑๐๖ ชั่ง ขึ้นพระคลังเดิมเงิน ๒ ชั่ง ขึ้นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาสเงิน ๒ ชั่ง ขึ้นพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าชายเงิน ๒ ชั่ง ขึ้นหม่อมเจ้าพรรณรายเงิน ๔ ชั่ง ขึ้นพระคลังสินค้าในพระบวรราชวัง

เงิน ๑๐ ชั่ง รวมทั้งสิ้นเงิน ๑๒๖ ชั่ง จงทุกงวดทุกปีสืบไป อย่าให้เงินภาษีของหลวงขาดค้างล่วงงวดล่วงปีไปแต่จำนวนหนึ่งได้เปนอันขาดทีเดียว ถ้าปีใดมีอธิกมาสก็ให้บวกเงินภาษีขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายขึ้นอิกเดือน ๑ ตามจำนวนเงินมากและน้อย

และขุนบัญจพีชากร เจ้าภาษี จีนเชยผู้เข้าส่วน จะขึ้นมาเรียกภาษีเองก็ดี จะแต่งให้เสมียนทนายผู้ใดขึ้นมาเรียกภาษีแทนตัวก็ดี ให้เรียกภาษีตามพิกัดแต่โดยสัจโดยธรรม ถ้าเรียกภาษีแล้ว ก็ให้เจ้าภาษีทำตั๋วตามสิ่งของมากและน้อย ให้ไว้กับเจ้าของให้หลายฉบับ จะได้แยกย้ายสิ่งของขายไปเปนสำคัญ ของสิ่งใดที่ได้เรียกภาษีแล้ว จะเอาไปซื้อขายบ้านใดเมืองใด ถ้ามีตั๋วเปนสำคัญได้เรียกภาษีแล้ว ห้ามอย่าให้เจ้าภาษีเมืองใดๆ เรียกภาษีอิกเปน ๒ ซ้ำ ๓ ซ้ำไปได้เปนอันขาดทีเดียว

ถ้าผู้คุมของถวายส่วยกำนัลไพร่หลวงมีตราภูมและลูกค้าพานิชภาษาต่าง ๆ จะเอาสิ่งของมาซื้อขายก็ให้แวะด่านเสียภาษีให้เจ้าภาษีตามพิกัดมากและน้อยเสียก่อนจึงให้ซื้อขายแก่กัน ห้ามอย่าให้คุมของถวายและส่วยกำนัลไพร่หลวง มีตราภูมและลูกค้าพานิชภาษาต่าง ๆ เอาสิ่งของในภาษีซึ่งยังมิได้เรียกภาษีไปลักลอบซื้อขายแก่กัน หมายจะฉ้อบังเอาเงินภาษีของหลวงไว้ ถ้าขุนบัญจพีชากร จีนเชยผู้เข้าส่วน และพรรคพวกไปทำภาษีด้วยกันจับได้ให้ปรับไหมเอากับผู้ลักซื้อขาย ๒ ต่อตามสิ่งของมากและ

น้อย ซึ่งลักซื้อขายแก่กัน เงินปรับไหมนั้นให้กับเจ้าภาษี

อนึ่งเจ้าภาษีจะเรียกภาษีเปน ๒ ครั้ง ๓ ครั้งให้เหลือเกินจากพิกัดขึ้นไปก็ดี และราษฎรจะขัดขืนไม่ยอมเสียภาษีให้กับเจ้าภาษีๆ กับราษฎรจะวิวาทเกี่ยวข้องไม่ตกลงกันประการใด ก็ให้เจ้าเมืองกรมการตัดสินตามพิกัดในท้องตราซึ่งโปรดเกล้าฯ ขึ้นมา ถ้าว่ากล่าวไม่ตกลงก็ให้บอกส่งลงไปณกรุงเทพฯ จะได้สั่งให้กรมพระคลังสินค้าเจ้าจำนวนตัดสินว่ากล่าวให้ตามผิดและชอบสำเร็จกัน

ถ้าสมัคพรรคพวกบ่าวและทาสขุนบัญจพีชากรเจ้าภาษี จีนเชยผู้เข้าส่วน จะเกิดอริวิวาทแก่กันเปนแต่เนื้อความเล็กน้อยเบ็ดเสร็จ ก็ให้ขุนบัญจพีชากรเจ้าภาษี จีนเชยผู้เข้าส่วน สมัคสมานว่ากล่าวให้สำเร็จแต่ในกันเอง ห้ามอย่าให้เจ้าเมืองกรมการแขวงนายบ้านนายอำเภอเกาะกุมเอาไปเรียกค่าฤชาตระลาการ ซึ่งมิได้เปนความมหันตโทษแก่เจ้าภาษีและสมัคพรรคพวกบ่าวและทาสซึ่งได้ทำภาษี ให้ได้ความยากแค้นป่วยการทำภาษีของหลวงแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ถ้าเปนความมหันตโทษข้อใหญ่ จึงให้เจ้าเมืองกรมการแขวงนายบ้านนายอำเภอหมายให้เจ้าภาษีส่งตัวผู้ต้องคดีเอาไปพิจารณาว่ากล่าวให้ตามพระราชกำหนดกฎหมาย แล้วให้ผู้(เปน)นายไปนั่งฟังผิดและชอบด้วย ถ้าราษฎรฟ้องหากล่าวโทษเจ้าภาษีก็ให้เจ้าภาษีแต่งทนายไปว่าต่างแก้แทนกัน อย่าให้ขัดขวางคดี

ของราษฎรไว้

อนึ่งห้ามอย่าให้เจ้าเมืองกรมการ และข้าหลวงไปมากิจราชการ แขวงนายบ้าน นายอำเภอเก็บเรือยืมเรือ แจวจังกูดกันเชียงถ่อพาย เชือกเสาเพลาใบ เครื่องสำหรับเรือและเกาะกุมพรรคพวกบ่าว และทาสไปใช้ราชการงารโยธาซึ่งมิได้เปนพนักงาร ให้ป่วยการทำภาษีแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เปนอันขาดทีเดียว

ถ้าถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารท ก็ให้ขุนบัญจพีชากรเจ้าภาษี จีนเชยผู้เข้าส่วน และพรรคพวกผู้ซึ่งไปทำภาษีอยู่บ้านใดเมืองใดก็ให้ไปพร้อมด้วยเจ้าเมืองกรมการ กราบถวายพระราชอุทิศรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒม์สัจจาปีละ ๒ ครั้งจงทุกปี

อนึ่งให้ขุนบัญจพีชากรเจ้าภาษี จีนเชยผู้เข้าส่วน กำชับห้ามปรามพรรคพวกบ่าวและทาส อย่าให้คบหากันเปนโจรผู้ร้ายฉกลักช้างม้าโคกระบือทรัพย์สิ่งของทอง เงิน เครื่องอัญมณีของสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎรลูกค้าพานิช และทำลายพระพุทธรูปพระสถูป พระเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ พระอุโบสถ พระวิหารการบุเรียนกุฎิศาลาอาราม ฆ่าช้างเอางาและขนาย ฆ่าสัตว์อันมีคุณและซื้อขายสิ่งของต้องห้าม กระทำให้ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายห้ามปรามเก่าใหม่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เปนอันขาดทีเดียว

ครั้นลุท้องตรานี้ไซ้ ถ้ามีตราเจ้าจำนวนตั้งขึ้นมาด้วยเรื่องราวจำนวนเงินต้องกันแล้ว ก็ให้เจ้าเมืองกรมการลอกเอาท้องตรานี้

ไว้ แล้วให้ประทวนส่งต้นตรานี้ให้กับขุนบัญจพีชากรเจ้าภาษี จีนเชยผู้เข้าส่วน แล้วให้หมายประกาศให้เจ้าภาษีชักภาษีตามพิกัดในท้องตราและรับสั่งซึ่งโปรดเกล้า ฯ ออกมาจงทุกประการ

หนังสือมาณวันพฤหัสบดีเดือน ๖ ขึ้นค่ำ ๑ ปีขาลฉศก (พ.ศ. ๒๓๕๗)

